

Tržní přístup k ochraně životního prostředí

Tereza Urbanová

únor 2002

Obsah

1. ÚVOD	1
2. EKONOMICKÉ PRINCIPY A OPODSTATNĚNÍ TRŽNÍHO PŘÍSTUPU K OCHRANĚ ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ	2
2.1. PROČ EKONOMIE?	3
2.1.1. <i>Vlastnictví, vlastnická práva</i>	3
2.1.2. <i>Směna</i>	4
2.1.3. <i>Ceny</i>	4
2.1.4. <i>Ekonomická kalkulace, zisk, ztráta</i>	5
2.2. NENÍ VŠAK ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ ODLIŠNÉ?	6
2.2.1. <i>Vlastnictví, vlastnická práva</i>	6
2.2.2. <i>Směna</i>	7
2.2.3. <i>Cena</i>	7
2.2.4. <i>Ekonomická kalkulace, zisk, ztráta</i>	8
3. FREE MARKET ENVIRONMENTALISM VERSUS STÁTNI POLITIKA ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ	10
3.1. ZÁKLADNÍ PRINCIPY FME	10
3.1.1. <i>Vznik Free Market Environmentalismu</i>	10
3.1.2. <i>Vliv rakouské školy – subjektivismus</i>	11
3.1.3. <i>Vliv teorie veřejné volby – vládní selhání</i>	11
3.1.4. <i>Vliv ekonomie vlastnických práv I – vznik vlastnických práv</i>	13
3.1.5. <i>Vliv ekonomie vlastnických práv II – definiční vlastnosti vlastnických práv</i>	14
3.1.6. <i>Vliv Law and Economics – systém Common Law</i>	15
4. FUNGOVÁNÍ FREE MARKET ENVIRONMENTALISMU V PRAXI	18
4.1. PŮDA	18
4.1.1. <i>Těžba ropy versus zachování neporušených krás přírody</i>	19
4.1.2. <i>Účastníci sporu: jejich náklady a výnosy</i>	20
4.1.3. <i>Jaká řešení FME navrhuje?</i>	21
<i>Jak hospodaří státní management na státní půdě?</i>	23
<i>Není však účel státního managementu jiný než dosažení zisku?</i>	25
4.2. VODA.....	26
4.2.1. <i>Vlastnická práva k vodě</i>	26
4.2.2. <i>Je vody dostatek na to, aby byla ponechána tržním silám?</i>	26
4.2.3. <i>Státní management v oblasti vody</i>	27
4.2.4. <i>Soukromý management v oblasti vody</i>	28
4.3. ŽIVÁ PŘÍRODA.....	29
4.3.1. <i>Ryby – tragédie obecní pastviny I</i>	29
<i>Praktická tržní řešení – ITQ</i>	29
<i>Praxe vlastnických práv k rybám</i>	30
4.3.2. <i>Želvy – tragédie obecní pastviny II</i>	31
4.3.3. <i>Sovy, vlci atd. – tragédie obecní pastviny III</i>	31
4.4. VZDUCH.....	33
4.4.1. <i>Vzduch a vlastnická práva?</i>	33
4.4.2. <i>Vzduch – lokální, či globální problém?</i>	34
5. ZÁVĚR	36
DODATEK I	38
SÁZKA JULIANA SIMONA S PAULEM EHRLICHEM	38
DODATEK II	40
Z HISTORIE KONCEPTU „TRAGÉDIE OBECNÍ PASTVINY“	40
LITERATURA	41

1. Úvod

Ekonomický přístup k přírodě spojovaný s růstem zisků, pohybem kapitálu, příchodem stále nových technologií a postupů, je často považován za protipól péče a úsilí o kvalitu životního prostředí. Cílem této práce bude analýza právě takovéhoho přístupu. Představíme alternativní přístup ke státní politice životního prostředí, kterým je tržní přístup k ochraně životního prostředí (*Free Market Environmentalism – FME*). Zamysleme se nad tím, zda se jedná o hospodářsko-politický směr přinášející nové koncepty a řešení stávajících a stále nově vznikajících problémů týkajících se vzácných přírodních zdrojů, či se jedná o návod k devastaci přírodních krás a zdrojů. Pokusíme se ukázat, jaké důsledky a možnosti s sebou nese růst blahobytu ve společnosti, a za jakých podmínek vzrůstá touha lidí po zlepšování kvality lidského života, tedy i po prostředí, ve kterém tito lidé žijí.

Ve 2. kapitole se budeme zabývat ekonomickou analýzou a opodstatněním *Free Market Environmentalismu*. Pokusíme se vysvětlit, zda je ekonomie i na poli životního prostředí tím pravým „rádcem“ při řešení problémů. Jinými slovy, zda životní prostředí je ekonomickým statkem a následně, zda není statkem lišícím se od ostatních statků, jež ekonomové uznávají jako statky tržní, a nevyžaduje tedy i jiné zacházení. Představíme si základní ekonomické principy fungování naší společnosti a pokusíme se je aplikovat na přírodní statky.

3. kapitola bude místem pro představení teoretického konceptu *Free Market Environmentalismu*. Budeme svědky jeho vzniku a pokusíme se odhalit vliv jednotlivých škol, které sehrály úlohu při utváření teoretického rámce tohoto přístupu. Kapitola nám bude dále sloužit jako podklad, na jehož základě dokážeme stanovit možnosti aplikace, či naopak omezení ze strany *FME* pro jednotlivé oblasti přírody.

V další (4.) kapitole se již zaměříme na jednotlivé „části“ přírody a příklady problémů, jež se v nich objevují. S pomocí teoretických znalostí o *Free Market Environmentalismu* se poté pokusíme popsat možný postup řešení, nebo budeme přímo sledovat historické příklady jeho aplikace. Postupně budeme hovořit o půdě, vodě, živé přírodě a vzduchu a budeme hledat, zda pro problémy vznikající v těchto odlišných oblastech životního prostředí můžeme najít společný „recept řešení“. Cílem této kapitoly nebude popsat detailně několik vybraných případů. Tato kapitola by naopak měla sloužit jako vzorek skutečných řešení z praxe, ale především možností, jež *Free Market Environmentalismus* díky své flexibilitě nabízí budoucnosti.

V závěrečné části práce provedeme shrnutí našeho bádání, ve kterém vysvětlíme, proč nelze věřit katastrofickým vizím budoucnosti. Ukážeme, že náš optimistický pohled na budoucnost není pouhým planým optimismem, ale výsledkem porozumění tomu, jak lidé za pomoci vědy ve svobodné společnosti dokáží své problémy řešit.

2. Ekonomické principy a opodstatnění tržního přístupu k ochraně životního prostředí

Životní prostředí je oblastí, na které většině lidí v různé míře záleží, protože v něm žijí nejen oni, ale i jejich příbuzní a přátelé a protože v něm budou žít jejich děti a děti jejich dětí. Stále slyšíme z médií, že dochází k nenapravitelnému znehodnocování přírodních zdrojů, znečišťování přírody, vymírání vzácných druhů živočichů a rostlin. Lidé se začínají bát o budoucnost Země a kladou si stále častěji otázky, jak by se dal tento negativní vývoj zvrátit. Měl by zasáhnout stát? Měl by stát dohlížet na veškeré aktivity ovlivňující životní prostředí? Je hospodářská politika státu schopná ochránit své občany před znečištěnými, a tedy lidskému životu nebezpečnými přírodními zdroji? Nebo jsou snad jiné cesty, jak přírodní krásy uchovat pro nás i další generace? Co s lidmi, kteří zájmu o zdravé životní prostředí nadřazují „ekonomické zájmy“? Může snad trh sám zabezpečit lidem na naší planetě jistotu, že nezemřou ve smogem zamořených městech, bez potřebné zásoby pitné vody a netoxických potravin? A přírodní vědci si kladou otázku, zda stav životního prostředí je skutečně tak katastrofický, nebo se jedná o silně nadsazené či zcela nepravdivé vize „konce světa“, které lidstvo provázejí odnepaměti.

Mnoho lidí vidí trh a životní prostředí jako neslučitelné. Považují za samozřejmé, že trh nejlépe sjedná alokaci „obyčejných“ statků a služeb. Ale životní prostředí je dle nich příliš odlišné a nemůže s ním být nakládáno tak, aby sloužilo k dosahování zisku. Důvodem těchto tvrzení je, že vyčerpávání přírodních zdrojů a znehodnocování přírody jsou úzce spojeny s působením trhu, který generuje ekonomický růst. Tento pohled staví na strachu, že se blíží vyčerpání přírodních zdrojů, protože zrychlující se ekonomický růst, založený na neustálých dodávkách materiálu nás vede k devastaci přírodních fondů. Vznikla řada apokalyptických vizí.

Klasikou je Malthusova katastrofická vize přelidnění a hladu. Tu sice ve druhém vydání své knihy *Esej o principu populace* sám Malthus označil jako nepřesnou, nicméně další katastrofické vize následovaly. Podobnou předpověď provedl i další slavný anglický ekonom W. S. Jevons, který tvrdil, že do roku 1900 způsobí nedostatek uhlí v Anglii zastavení celého průmyslu a hospodářský rozvrat. Modernějším autorům katastrofických vizí vévodí americký biolog Paul Ehrlich, který vyzývá k vládou organizovaným programům úspory benzínu, neboť „co si počneme, až benzínové pumpy zůstanou zcela na suchu“.¹ (Další vizi o vyčerpávání zdrojů téhož autora věnujeme Dodatek 1).

Jak však dnes vidíme, malthusovská apokalypsa se nekonala, Anglie vyváží uhlí a ropa je dnes nejlevnější od roku 1930.² Katastrofickým vizím však ale neodzvono. Naopak. Stávají se součástí politických programů a dokumentů mezinárodních organizací. Po slavné zprávě Římského klubu následovaly další.

Ve zprávě *Global 2000 Report to the President* z roku 1980 byl učiněn závěr:³

Bude-li pokračovat současný trend... svět v roce 2000 bude přeplněnější, více znečištěný, méně ekologicky stabilní a zranitelnější než svět, v kterém žijeme my dnes. Již dnes je zřejmé, že populace, zdroje a přírodní prostředí budou silně zatěžovány.

Ve stejné zprávě se můžeme dále také dočíst, že:

Dojde k dramatickému nárůstu vymírání rostlin a živočišných druhů. Stovky tisíců druhů – možná až 20 procent veškerých druhů žijících na Zemi – bude nenávratně ztraceno spolu s vymizením jejich biologických lokalit, obzvláště v tropických lesích.

Jak se naplňují tyto nové vize? Nepostihl je stejný osud jako předešlé katastrofické vize? Jak je možné, že se závěry *expertů* nenaplnují a že pohled do historie ukazuje, že skutečnost je dokonce přesně opačná, což ilustrují hlavní indikátory týkající se dostupnosti zdrojů a kvality lidského života?⁴ Základem katastrofických vizí jsou totiž matematické modely, jež jsou s rozvojem

¹ Simon, Julian L.: „The Doomsdayers' Forecasts“ v *idem: The State of Humanity*, Blackwell, Oxford, str. 22.

² Simon, Julian L.: „Introduction“ v *idem: The State of Humanity*, Blackwell, Oxford, str. 1–28.

³ VICE Anderson, Terry L. a Leal, Donald R.: *Free Market Environmentalism*, Revised Edition, Palgrave, 2001, str. 2.

⁴ Viz Moore, S. a Simon, Julian L.: *It's getting better all the time*, Cato Institute, 2000.

moderních počítačů stále snadněji použitelné. Předpoklad těchto modelů je obvykle exponenciální vývoj poptávkové křivky při neměnné křivce nabídkové.⁵ Je však opodstatněné předpokládat takovou neměnnost? Člověk je přece narozdíl od zvířat a kamenů schopen svou myslí reagovat na změněné podmínky, hledat nová řešení problémů a vyhnout se tak „matematicky precizně zdůvodněným“ predikcím katastrof. Odtud plyne nebezpečnost užívání matematických postupů (tolik užitečných ve vědách přírodních) ve vědách společenských – a zde se také otevírá prostor pro ekonomii, vědu o člověku.

Pojďme se nyní podívat, jak lze ekonomii využít při vysvětlení problémů spojených s životním prostředím. V další kapitole se pokusíme ukázat, že řešení problémů spojených se životním prostředím stojí na stejných základech a vychází ze stejných principů jako problém v jakékoli jiné oblasti lidské činnosti. A proto vysvětlení toho, proč se katastrofické vize nenaplnují, leží v oblasti ekonomie. Ukažme si proč.

2.1. Proč ekonomie?

Svět, ve kterém žijeme, je světem vzácnosti. Znamená to, že ne vše, co bychom si přáli získat, získat můžeme. A ne vše, co vlastníme či si přejeme vlastnit, můžeme mít v jakémkoli množství. Stojí tedy proti sobě omezené zdroje, zdroje vyskytující se jen v určitém množství, a neomezená přání jednotlivců.

Vzácnost je vztah mezi žádoucím a dostupným čili mezi nabídkou a poptávkou.⁶

Je-li něco vzácné, pak to znamená, že danou věc lidé nemohou získat v takovém množství, v jakém by chtěli, aniž by se museli zříci nějaké jiné hodnoty. Jinými slovy, lidé čelí volbě mezi alternativami. Chtějí-li něco získat, musí se něčeho vzdát. Vše má své náklady („TASTAAFL“)⁷. Každý člověk si přeje vlastnit vzácné věci (statky) a nakládat s nimi ke svému prospěchu. Lidé upřednostňují více užitečných věcí (goods) před méně. Z toho plyne, že musí existovat nějaký koncept či kritérium diskriminace, které některé z rozhodovacího procesu vyloučí a naopak určí ty, kteří statky získají.

Důvodem nutnosti existence nějakého takového smysluplného konceptu je, jak ekonomové dobře vědí, skutečnost, že různí lidé si cení stejných věcí různě. Proto je podstatné, *kdo* získá *co*. *Subjektivita užítu* je problém, který musíme vzít v úvahu, když řešíme důsledky existence vzácnosti – když se snažíme konstruovat systém, který zabrání plýtvání. Jaké mrhání vzácnými zdroji by představovala situace, kdyby jedno ze dvou unikátních koncertních pian bylo přiděleno zedníkovi, který by si na něj odkládal zednickou lžici, a nikoli koncertnímu mistrovi, který by dokázal hudbou obšťastnit tisíce lidí? Stejná věc (piano), dvě rozdílná užití. Tento typ problémů si ekonomové dobře uvědomují.⁸

2.1.1. Vlastnictví, vlastnická práva

Jsou-li věci vzácné, mají-li alternativní užití,⁹ *jak* s nimi naložit? Jak určit, *kdo* bude o tom kterém statku rozhodovat? Uvažujme jakoukoli komoditu, která je vzácná, tedy kterou si lidé přejí užívat a není jí dostatek pro všechny. Např. ovocný strom, jablň. Lidé mají rádi jablka, a budou si přát jablň

⁵ Anderson, Terry L. a Leal, Donald R.: *Free Market Environmentalism*, 1. vydání, Pacific Research Institute for Public Policy, 1991, str. 2.

⁶ Heyne, Paul: *Ekonomický styl myšlení*, VŠE, 1991, str. 77.

⁷ V ekonomii užívaná zkratka pro: *There Ain't Such Thing As A Free Lunch*.

⁸ Velmi ilustrativní podobenství o povaze ekonomie, o problémech vyplývajících z existence vzácnosti a o „zázraku“ výroby obvyklé tužky, na níž se podílejí miliony lidí na celém světě, se lze dočíst v Read, Leonard: „Já tužka a můj rodokmen“ v Kvasničková, Alžběta: *Dějiny ekonomického myšlení: (vybrané kapitoly)*, Rego, 1999.

⁹ Definice ekonomie Paula Samuelsona zní: „Ekonomie je vědou o volbě. Studuje, jak lidé volí mezi různými možnostmi využití vzácných nebo omezených výrobních zdrojů, jak volí mezi možnostmi vyrábět různé komodity... (Samuelson, Paul A. a Norhaus, William D. : *Ekonomie*, nakl. Svoboda, 1991).

očesat. Každý ale bude tušit, že tento záměr má ještě řada dalších lidí, a proto bude volit různé taktiky, jak se jablek zmocnit. Bude jabloň hlídat se zbraní v ruce, pořídí si hlídacího psa nebo ji očese v době, kdy jablka ještě nebudou zralá. Při jeho počínání však může (resp. musí) dojít ke *konfliktu* s jiným člověkem, který vymyslel obdobné taktiky. Jinými slovy o vzácný zdroj bude *vždy* usilovat více lidí a bude docházet ke sporům. Jak tuto situaci mírumilovně vyřešit? Jak určit, kdo má mít nad stromem kontrolu, a kdo si tedy může jabloň očesat bez toho, aby se vystavil riziku napadení jinou osobou, dychtící po jablkách? Řešením je vlastnictví, tj. „neomezené a výlučné právo k věci“¹⁰, které umožňuje s věcí disponovat a mít nad ní *výlučnou* kontrolu.

Jakmile bude lidem jasné, že daný strom patří panu Novákovi (ten si ho například oplotí či na něj pověsí ceduli s nápisem Novákova jabloň), přizpůsobí své chování. Lidé začnou brát v úvahu náklady a výnosy v novém „institucionálním rámci“.¹¹ Není jisté, že se někdo nepokusí jablka i tak získat, ale bude si již vědom, že jeho čin bude považován za porušení vlastnických práv pana Nováka a že může být obviněn z trestného činu. I pro pana Nováka vyplývají z vlastnictví jabloně, vedle užitku z jablek, určité povinnosti. Nese za ni odpovědnost. Napáchá-li jabloň škodu na majetku někoho jiného, bude muset vlastníka odškodnit.¹²

Pro naši analýzu je důležité vědět, že vlastnictví je koncept, který jednoznačně určuje, kdo ve světě vzácnosti má právo využívat jednotlivé zdroje a kdo za ně nese zodpovědnost. Z vlastnictví vyplývají další důležité aspekty. Je to především odstranění nevyhnutelného konfliktu (války), které umožňuje, aby lidé nasměrovali své úsilí k produktivním mírovým aktivitám, jež mohou vzácnost zdrojů snižovat, neboť mohou rozvíjet, a nikoli v konfliktu ničit „*ultimate resource*“¹³ – lidskou mysl. Dále pak motivace vlastníka se o svůj zdroj starat a způsobují, že bude při svém rozhodování uvažovat jeho budoucí hodnotu. Tyto skutečnosti jsou obzvláště podstatné v oblasti životního prostředí, jak uvidíme dále.

2.1.2. Směna

Jsou-li lidé vlastníky vzácných věcí, statků, tj. tím, kdo rozhoduje, jak s nimi naložit, může nastat situace, že si dva vlastníci budou chtít *své* věci vyměnit.¹⁴ Přistoupí ke směně. Každá směna tedy předpokládá předchozí vlastnictví toho, co je směňováno.¹⁵ Vzhledem k tomu, že účastníci směny si subjektivně cení stejných věcí různě, může dojít k situaci, kdy si cení věci vlastněné druhým více než věci, jejímž majitelem jsou oni sami. Oba dva budou mít zájem získat věc toho druhého a budou se snažit dohodnout na podmínkách výměny, směny. Ke směně dojde v případě, že oba její účastníci budou hodnotit její výsledek jako pro sebe výhodný. Směna má tedy jeden důležitý znak – je oboustranně výhodná. Zvyšuje subjektivní užitek (očekávaný budoucí užitek) všech účastníků. Pouhá směna tak snižuje vzácnost a je prvním krokem na naší cestě k prosperitě.

2.1.3. Ceny

Směna dává vzniknout ceně, která se stává kritériem, určujícím ty, kteří ve svém úsilí o získání statku uspějí, a ty, jejichž šance jsou mizivé.

¹⁰ *Blackův právní slovník*, Victoria Publishing, 6. vydání, 1990, str. 1130.

¹¹ Stranou ponecháváme podrobnou analýzu a diskuzi o tom, jak vlastnictví (vlastnické právo) vzniká. Lze však v principu identifikovat dva možné způsoby, jak nahlížet na vznik vlastnických práv: 1) racionální odvození nutnosti vlastnictví vyplývající z existující vzácnosti – viz Hoppe, Hans-Hermann: *The Theory of Socialism and Capitalism, An Economic-Philosophical Treatise*, Kluwer Academic Publishers, 1989. 2) evoluční cesta napodobování úspěšných společenských institucí, tradic, zvyků apod. – viz Hayek, F. A.: *Právo, zákonodárství a svoboda*, Academia, 1991 (obzvláště díl 1) a North, Douglass C.: *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, 1990.

¹² Tato práce nepojednává o vlastnictví *jako takovém*, a proto se nebudeme širokou a velmi zajímavou problematikou vlastnictví zabývat do detailů. Z autorů věnujícím problematice vlastnictví více pozornosti viz např. Mises, Ludwig von, Rothbard, Murray, Hoppe, Hans H., North, Douglass. Z českých autorů např. Šima Josef, Lipka David.

¹³ Jak ukazuje Julian Simon, a my ukážeme dále, lidská mysl je nejdůležitější zdroj, který má člověk k dispozici a díky kterému je schopen řešit množství problémů spojených (nejen) se životním prostředím. Více viz Simon Julian: *The Ultimate Resource*, Princetown University Press, 1981.

¹⁴ K vlastnostem vlastnických práv totiž patří nejen jejich jednoznačné vymezení a vynutitelnost, ale také možnost jejich převedení na jinou osobu. Více o vlastnostech vlastnických práv v kapitole 3.1.4.

¹⁵ V tomto bodě se proto stýkají disciplíny práva a ekonomie. Bez existence práv by nemohla ekonomie vůbec existovat.

V učebnici Paula Heyneho se lze dočíst:

Lidé sledují ceny, protože chtějí šetřit, tj. chtějí získat co nejvíce z hodnoty zdrojů, které vlastní. Nesledují *výlučně* ceny, to by nemělo smysl. Když se mění ceny, mění ovšem svoje chování. Chtějí získat výhodu z nové situace, jak ji signalizuje cena. Takto se na trzích vyrovnává nabídka s poptávkou a sledování vlastního prospěchu se stává spoluprací.¹⁶

Směna se v moderní době uskutečňuje prostřednictvím peněz. Jen v malém množství směn se jedná o bartr, který lze nalézt např. v nepříliš rozvinuté ekonomice či v pokrizovém období. Ve většině případů se však při směně používá všeobecně přijímaný zprostředkovatel směny, *peníze*.¹⁷ Ceny vznikají při peněžní směně tak, že porovnáváme dodatečnou užitečnost získávané věci se ztrátou užitečnosti jednotky peněz. Uvažujeme tedy nikoli v agregátních veličinách, ale ve veličinách mezních. To je standardní ekonomický přístup od dob marginalistické revoluce. Zabýváme se vždy náklady a výnosy spojenými s poslední spotřebovanou či obětovanou jednotkou. Hledáme-li tedy odpověď na otázku, která volba mezi různými možnostmi je nejlepší, musíme sledovat mezní náklady a mezní výnosy jednotlivých variant.

Cena generovaná směňami vlastnických titulů poskytuje důležité informace a podněty pro koordinaci jednotlivých činností, pro „efektivní“ fungování lidské společnosti. Roste-li např. cena nějakého statku, znamená to, že statek se stává chtěným, a tudíž vzácnějším. Zároveň někteří ze spotřebitelů se dražšího statku vzdají úplně, jiní omezí jeho spotřebu a řada výrobců přesune svou činnost právě k výrobě takového statku.¹⁸ Výrobní kapacity a spotřeba se tedy přizpůsobí novým podmínkám vzácnosti. Naopak pokles ceny, tedy relativně nižší vzácnost, bude mít opačné následky. Jedná se tedy o vzájemné přizpůsobování nabídky a poptávky. Ceny tak vedou spotřebitele i výrobce k obezřetnému chování a omezování plýtvání.

2.1.4. Ekonomická kalkulace, zisk, ztráta

Vidíme, že cena je důležitá pro spotřebitele, ale také pro výrobce. Na jejím základě činí totiž potenciální výrobci tzv. ekonomickou kalkulaci, tj. porovnávají výnosy a náklady jednotlivých možností, o kterých uvažují. Na základě ekonomické kalkulace, díky vyjádření vstupů i výstupů ve stejných jednotkách – peněžních cenách – jsou pak schopni určit činnosti, u nichž by ceny vstupů, tj. peněžní náklady, převýšily ceny výstupů, tj. peněžní výnosy. Podnikatel by tak tedy rozeznal činnost, při jejímž provozování by utrpěl ztrátu, tj. ničil hodnoty. Zjistil by, že lidé si necení výstupů jeho výroby více než vstupů, které při ní spotřebovává. Zjistil by, že přeměňuje hodnotné vstupy na výstupy o nižší hodnotě, tj. zvyšuje, a nikoli snižuje vzácnost – plýtvá. Ekonomickou kalkulaci by nebylo možné uskutečnit bez existence cen. Naopak došel-li by k závěru, že výnosy převýší náklady, jednalo by se o činnost ziskovou a on by svou výrobu zahájil. Cílem výroby je tedy zisk. Zisková výroba, tj. výroba, jež prošla tržním testem zisk-ztráta, je vedle směny druhou možností, jak snížit vzácnost. Výsledky ekonomické kalkulace jsou tudíž důležitým vodítkem pro rozhodování jednotlivců o tom, jak své zdroje alokovat, v jakém množství a na jaká užití.

Podnikateli v kapitalistické společnosti vydává výrobní faktor prostřednictvím své ceny varování: Nedotýkej se mě, jsem vyčleněn pro uspokojení jiných, naléhavějších potřeb. Ale v socialismu (tj. při neexistenci cen výrobních faktorů) jsou tyto výrobní faktory němé.¹⁹

Důležitou roli v celém procesu hraje konkurence jak na straně spotřebitelů, tak i výrobců, která je motivací pro snahu hledat lepší řešení, inovace, substituty apod. Konkurence tedy přináší zlepšování stávajících činností a přináší aktivity nové, které lidé poptávají. Vyřazuje ze „soutěže“ méně schopné, a naopak odměňuje lidi odvážné, tvůrčí a podnikavé.

Kruh se uzavírá – pouze smysluplnou výrobou a směnou se nám daří snižovat vzácnost a omezovat

¹⁶ Heyne Paul: *Ekonomický styl myšlení*, VŠE, 1991, str. 74.

¹⁷ O historii a opodstatnění vzniku a vývoje peněz se lze dočíst např. v Rothbard, Murray: *Peníze v ruce státu*, Liberální institut, 2001

¹⁸ Tzv. Giffenovy statky nejsou výjimkou z tohoto pravidla, ale jen kombinací několika *dalších* skutečností.

¹⁹ Mises, Ludwig von: *Byrokracie*, Liberální Institut, 2002, str. 12.

plytvání, tj. zvyšovat blahobyť. To je stručný návod ekonomické vědy, jak v moderní společnosti zajistit prosperitu. Dělbá práce, akumulace kapitálu, rozvoj znalostí a technologií jsou samozřejmě obsaženy v těchto základních konceptech. Bez fungující koordinace na základě znalosti tržních cen, jež jsou možné pouze při existenci směny vlastnických titulů, by tyto koncepty byly bezpředmětné – nemohly by zabránit plytvání a ústily by v chaos a bídu.

2.2. Není však životní prostředí odlišné?

Je však možné principy ekonomické analýzy aplikovat na životní prostředí? Není právě stále rozvinutější ekonomika příčinou znečištění a postupné degradace přírody? Nejsou snad právě oni výše blahorečení výrobci ve své snaze o snižování vzácnosti, a tedy při rozrůstání jejich výrobních podniků těmi, kdo se na stavu naší planety nejvíce „podepisují“? Nejsou právě kapitalismus, pokrok a honba za ziskem těmi největšími zly? Pokusme se použít výše uvedenou analýzu na oblast životního prostředí.

Mluvíme-li o životním prostředí, pak vzácnost je asi první charakteristikou, která nás napadne. Ano, čisté životní prostředí – čistá voda, neznečištěný vzduch, úrodná půda, nevyčerpaná naleziště surovin – jsou věci, které si lidé přejí, tzn. omezené, chtěné, a tudíž vzácné statky. Rostoucí počet ekologických mítinků a demonstrací potvrzuje vzrůstající ekologické citění široké veřejnosti celého světa. Roste tedy počet těch, kteří poptávají neznečištěné životní prostředí, neboť jej není „dost“ pro všechny, kteří by si jej přáli²⁰ – jeho vzácnost stoupá. Na druhou stranu se na řadě míst můžeme dočíst, že čistého životního prostředí ubývá.²¹ Jak tento problém řešit? Vzácné jsou totiž zároveň i výrobky, vycházející z továren, jež prostředí znečišťují, a těmi nejsou jen automobily, ale také dezinfekční látky, léky apod.. A jak jsme uvedli, vše má své náklady, a proto nelze mít více čistého vzduchu, vody atd. bez obětování něčeho jiného.

2.2.1. Vlastnictví, vlastnická práva

Nutným důsledkem konfliktu mezi těmi, kdo se přou o využití vzácného zdroje, je, že nemá-li konflikt pokračovat donekonečna (a zdroj zůstávat donekonečna nevyužitý), někdo nakonec rozhodne pro jedno z možných užití – tj. vznikne vlastník. Jakmile je jasné, kdo je vlastníkem přírodního zdroje a kdo je vlastníkem továrny, problém již není neřešitelný. S hledáním majitele továrny to nebude příliš obtížné (stačí např. v našich podmínkách nahlédnout do obchodního rejstříku). U životního prostředí však v současnosti naráží vlastnická práva na určité bariéry. Pokud tedy např. majitel továrny vyváží odpad do vaší zahrady, mělo by být jednoduché jej za takovou činnost hnát k odpovědnosti v širokém spektru možností (vyjednávání vedoucí k peněžitému odškodnění, protislužba, soudní proces atd.). Vypouští-li továrna škodliviny do potoka protékajícího vaším pozemkem a hubícího vše živé, je situace obtížnější, neboť potok (vodní tok) nelze vlastnit (ve většině případů kvůli platné legislativě), byť představa vlastnictví potoka (stejně jako rybníka) není pro mnohé nemyslitelná. Obtížný však bude případ, kdy továrna bude vypouštět škodliviny do vzduchu, který vy na svém pozemku budete muset dýchat. Vlastnické právo k ovzduší si lidé většinou vůbec představit nedokáží. Naše neschopnost představy však nijak problém, o kterém hovoříme, neodstraňuje. Nebude-li majitel továrny či jiného zdroje závadných emisí nucen nést náklady své činnosti, vzniká jev, kterému se v ekonomii říká tragédie obecního vlastnictví či tragédie obecní pastviny.²²

Uveďme příklad porovnávající činnost dvou lidí – jednoho, hospodařícího na vlastním pozemku, a druhého, využívajícího majetek obecní, nepatřící nikomu určitému. Prodejce hovězího masa vlastní stádo skotu, které pase na své pastvině. Musí uvažovat, kolik kusů dobytka bude vlastnit, a tedy kolik

²⁰ Pojmem znečištění se budeme zabývat dále v textu, např. v kapitole 3.1.2.

²¹ Brown, Lester R. a spol.: *Zpráva o stavu světa*, Worldwatch Institute, nakl. Hayek s.r.o., Praha, vydávané každý rok.

²² Hardin, G.: „The Tragedy of the Commons”, *Science*, č. 162, 1968, str. 1244.

kilogramů masa prodá. Při svém rozhodování však jako soukromý vlastník musí brát v úvahu budoucí hodnotu pastvin a jejich budoucí schopnost mít opět traviny jako potravu pro další stádo.²³ Nebude tedy přetěžovat (nadměrně vyčerpávat) současné zdroje, tj. bude optimálně konzervovat. Jinak by snížil jejich hodnotu a užitečnost v budoucnu. K životnímu prostředí se bude chovat šetrně, protože je pro něj zdrojem zisků (dnes i zítra).

Na druhou stranu rybář loví ryby v moři či obecní, státní řece, čelí zcela jiným nákladům (a ziskům). Neuloví-li rybu dnes on, může ji kdykoli ulovit někdo jiný. Nebere při svém rozhodování o tom, kolik ryb uloví a tedy kolik jich prodá v úvahu, že například znemožňuje, aby ryby dorůstaly větších rozměrů, aby měly možnost reprodukce. Přírodní zdroj bude vyčerpávat jak nejvíce dokáže, protože se nebude zajímat o jeho kapitálovou hodnotu, tj. o diskontovanou hodnotu všech jeho budoucích užití.²⁴ Bude jej zajímat zisk pouze dnes. Tento závěr, krátkozrakost chování, je nutným důsledkem absence vlastnických práv.

2.2.2. Směna

Je-li některý z přírodních zdrojů vzácný, a tedy u něj nutně vznikne vlastnictví, bude existovat vůle lidí takový zdroj získat, tzn. budou usilovat o směnu. Jak jsme si řekli v části 2.1.2. lidé si cení stejných věcí různě. Platí to i u přírodních zdrojů? Uvažujme příklad ropy v 19. století na Arabském poloostrově. Proč si místní lidé nenechávali tento vzácný zdroj a směňovali jej s anglickými firmami? Důvodem byla skutečnost, že Angličané uměli surovou ropu zpracovávat, a jako takové si ji cenili o mnoho více než původní obyvatelé, pro něž ropa původně nepředstavovala dokonce ani statek, neboť je její přítomnost obtěžovala a bránila jim ve využívání půdy pro zemědělské účely. V důsledku takto odlišného vnímání subjektivní užitečnosti zdroje, mohlo dojít ke směně, kterou hodnotili jak arabští obyvatelé, tak anglické firmy jako pro ně výhodnou. Směna má tedy opět znak oboustranné výhodnosti a vzniku hodnoty zdroje na základě subjektivních užitků zúčastněných stran.

2.2.3. Cena

Pohybujeme-li se v peněžní ekonomice, hodnota směňovaného statku je vyjádřena pomocí ceny. Cena i v případě přírodních zdrojů odráží vzácnost daného zdroje. Stává-li se zdroj vzácnějším, tzn. bude růst počet lidí, kteří si jej budou přát vlastnit (či počet lidí zůstane stejný a zásoba daného statku bude klesat, či poroste počet lidí toužících po statku a jeho zásoba bude zároveň klesat), odrazí se tato skutečnost v rostoucí ceně. Roste-li cena, lidé budou mít motivaci nahradit daný statek statkem levnějším. Budou usilovat o nalezení substitutu, jenž by byl dostupnější, a tedy levnější. Samotné množství v přírodě se vyskytujícího statku (např. suroviny) nic nevyovídá o jeho vzácnosti. Tedy snižování zásob nějakého statku ještě nemusí automaticky znamenat katastrofu nedostatku, tj. rostoucí vzácnosti. Dokladem je např. měď jako zástupce přírodních kovů, jejíž cena se dlouhodobě snižuje, a tedy klesá její vzácnost. Hlavní důvody, proč se nerosty staly méně vzácné v průběhu staletí jsou dva: 1) Rozvinutější technologie umožňují stále lepší způsob těžby a rozšiřují tak nabídku. 2) Průběžně jsou objeveny nové a levnější substituty přírodních nerostů, jež snižují poptávku po původních nerostech.²⁵

Růst cen mědi signalizující její rostoucí vzácnost stimuloval lidi k hledání jiných řešení přenosu dat. Bylo vynalezeno optické vlákno a satelitní komunikace jako náhrada za miliony kilometrů měděných drátů. Následující graf č. 1 ukazuje klesající ceny mědi ve vztahu k výši mezd (či indexu

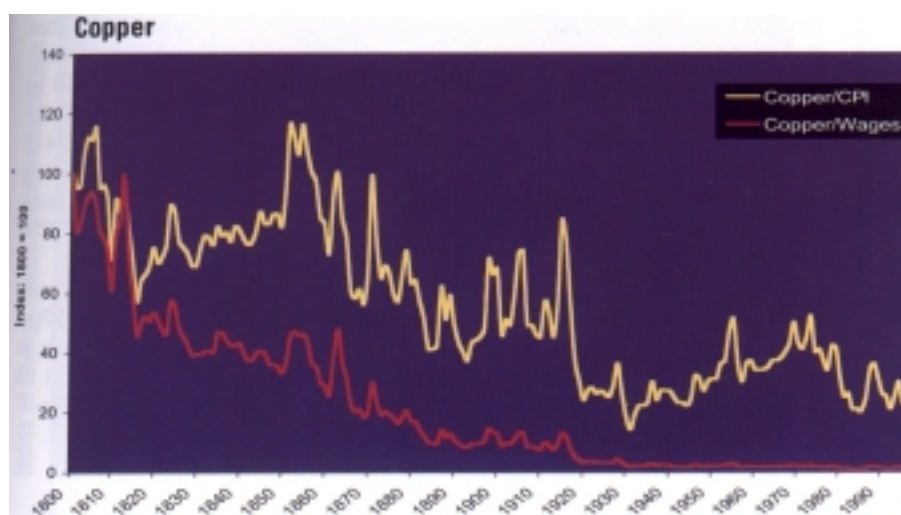
²³ Vlastník bude usilovat o maximalizaci současné hodnoty svých aktiv. Do jeho úvah o využití zdroje v současnosti, či budoucnosti budou vstupovat časové preference, které mu umožní porovnat hodnotu současného užití se současnou hodnotou možných budoucích užití a současnou hodnotou budoucích kapitálových zisků (např. zisků z prodeje daného zdroje), tj. pracovat s *užitnou* i *kapitálovou* hodnotou zdroje. Více např. v Rothbard, Murray: *Ekonomie státních zásahů*, Liberální institut, 2001, str. 152–162.

²⁴ Možná se o ni i zajímá, ale choval-li by se šetrně a lovil jen určité množství ryb, nepřiměje ostatní, aby tak také činili a dává jim tedy konkurenční výhodu. Následkem toho by takový člověk byl vytlačen z trhu ostatními, kteří přírodní zdroj nešetří, loví více ryb, mají nižší ceny a širší nabídku. Přesto nepopírám skutečnost, že jednotlivec může mít z nepřecherpávání zdroje psychický zisk (je ochráncem přírody), který zvyšuje jeho osobní užitek.

²⁵ Moore, Stephen a Simon, Julian, L.: *It's getting better all the time, 100 greatest trends of the last 100 years*, Cato Institute, 2000, str. 198.

spotřebitelských cen) mezi lety 1800 a 2000, a dokumentuje klesající vzácnost tohoto zdroje.²⁶ Náklady na tunu mědi činí dnes zhruba desetinu nákladů na stejné množství před 200 lety. V 18. století před naším letopočtem v Babylóně za vlády Chamurappiho byla cena mědi téměř tisícinásobkem dnešní ceny ve Spojených státech relativně ke mzdám. V době Římské říše byla cena zhruba stonásobkem dnešní.^{27, 28}

Graf č. 1: Ceny mědi ve vztahu k výši mezd (či indexu spotřebitelských cen) mezi lety 1800 a 2000 (rok 1800 je index 100)

Zdroj: Moore, Stephen a Simon, Julian, L.: *It's getting better all the time, 100 greatest trends of the last 100 years*, Cato Institute, 2000, str. 198.

Dalším ze zážných příkladů reakce trhu na změnu ceny může být vedle již zmiňovaného případu mědi i například rostoucí cena hliníku. Ta měla za následek neustálé zlepšování technologií výroby hliníkových plechovek na nápoje. Tloušťka stěny plechovky klesla např. v šedesátých a sedmdesátých letech o 32 %.²⁹

Ještě jednou si zopakujme, co nám říká cena. Odpovídá na otázku, jak je daná věc lidmi chtěná a v jaké míře je dostupná, neboli je-li vzácná. Rostoucí cena ukazuje na rostoucí vzácnost statku, klesající cena naopak na nižší vzácnost statku. Cena tedy podává i v oblasti přírody a životního prostředí důležité informace o tom, co je chtěné a vzácné, a co nikoli.

2.2.4. Ekonomická kalkulace, zisk, ztráta

Cena, jak jsme si již řekli v části 2.1.3., není důležitá jen pro spotřebitele, ale také pro výrobce. Lidé – podnikatelé – porovnávají (mezní) náklady a (mezní) výnosy při svém nakládání s přírodními zdroji, činí ekonomickou kalkulaci a dochází k závěru, přináší-li jim aktivity zisk, nebo ztrátu. Z nepřeberného množství různých využití přírodních zdrojů (a přírodních krás) budou podnikatelé díky kalkulaci volit taková užití, kterých si ostatní lidé nejvíce cení; nebudou plýtvat.

Bude-li stoupat zájem o přírodní krásy a lidé budou například ochotni platit vyšší vstupné do

²⁶ *Ibid.*

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Dnes jsou ceny přírodních zdrojů v relaci ke mzdám, tj. k času, který musíme pracovat, abychom si pak koupili věci, které chceme, jen z půli tak nákladné jako v roce 1950 a jen pětinou nákladu roku 1900. Více v Moore, Stephen a Simon, Julian, L.: *It's getting better all the time, 100 greatest trends of the last 100 years*, Cato Institute, 2000, str. 198.

²⁹ Více Anderson, Terry L. a Leal, Donald R.: *Free Market Environmentalism*, Revised Edition, Palgrave, 2001, str. 3.

přírodních parků či budou mít zájem na tom, aby některá část přírody byla zachována v nenarušeném stavu, jejich přání se odrazí ve zvýšené ceně přírodních krás. Slovy naší analýzy přírodní krásy se stanou vzácnější, více chtěné, a proto více lidí bude motivováno se o tuto oblast starat, zabývat se jí – slibuje vyšší zisky. Bude-li lidem lhostejné, zda les bude vytěžen a nejvyšší hodnocení lesa přijde ze strany těžbařské společnosti, bude se více lidí pouštět do sázení stromů za účelem jejich prodeje dřevařským společnostem. (Nebudou-li mít lidé zájem na tom dýchat čistý vzduch, pít vodu neobsahující jedovaté látky, jíst nezávadné potraviny, procházet se v přírodě a obdivovat její krásy, tzn. že tyto statky nebudou vzácné, jen málokdo se bude zabývat jejich produkcí či zachováváním.)

Na druhou stranu, demonstrují-li lidé svůj zájem o kvalitu životního prostředí, ukázali jsme si, že i v oblasti životního prostředí plná vlastnická práva dávají vzniknout směně a skrze ceny a zisk umožňují odlišit činnosti představující plýtvání od činností účelně využívajících přírodní zdroje. Zakladatel Světové rady pro trvale udržitelný rozvoj (*World Environmental Council for Sustainable Development*) Stephan Schmidheiny proto v roce 1994 napsal:

... účinná, transparentní a spolehlivá vlastnická práva jsou nejen základními lidskými právy, ale též klíčovým nástrojem pro budování té věci, která se nazývá trvale udržitelný rozvoj.³⁰

Proto v dalším textu budeme vždy mít, když budeme hovořit o ekonomickém nakládání s přírodními zdroji, na paměti, že zároveň hovoříme o způsobech zajišťujících trvale udržitelný rozvoj.

³⁰ Citováno podle Morris Julian: *The Political Economy of Land Degradation*, Institute of Economic Affairs, 1995, str. 90

3. Free Market Environmentalism versus státní politika životního prostředí

Není ale možné v případě životního prostředí, na němž závisí život nás všech, objektivně přisoudit přírodě a jejím zdrojům hodnotu, a to bez ohledu na to, že by musela být lidmi cítěna? Vždyť necháme-li působit trh a jeho proces ustavování cen, určování, co je vzácné, a co se tudíž bude vyrábět, můžeme se ocitnout uprostřed holé krajiny vykáčených lesů, vytěžených přírodních bohatství, zapáchajících stok a hor odpadu! Neměl by nějaký centrální orgán složený z odborníků určit, kolik lesů potřebujeme, abychom nezahynuli, a následně zakázat kácení stromů nad touto kritickou hranicí? Vždyť tady jde o celospolečenský, dokonce celosvětový zájem!

Standardní přístup k životnímu prostředí formoval skrze svůj přístup k externalitám anglický ekonom A.C. Pigou. Ten tvrdil, že jelikož soukromý subjekt nebere v úvahu veškeré náklady svých činností, je třeba aby státní intervence taková *selháni trhu* opravila.³¹

Nelze se spoléhat, že „neviditelná ruka“ učiní dobrá rozhodnutí týkající se celku tím, že zkombinuje oddělené nakládání s jednotlivými částmi. Je proto nezbytné, aby autorita s širším dosahem zasahovala do kolektivních problémů týkajících se krásy, vzduchu a světla, stejným způsobem, jakým zasahuje do ostatních kolektivních problémů jako je plyn a voda.³²

Ekonomové a političtí analytici následovali Pigouův předpoklad, že trh je zodpovědný za chybnou alokaci zdrojů a za ničení životního prostředí, a že politické procesy mohou tyto problémy napravit. Věřili, že existuje společensky efektivní alokace zdrojů, jíž může být dosaženo, jestliže „příslušný orgán centrální vlády“ správně spočítá náklady a výnosy.³³

Stále častěji se však začal objevovat hlas ekonomů, kteří sice souhlasili s identifikací problémů v životním prostředí, avšak neuchýlili se k závěru, že státní regulace existující problémy „zázračně“ vyřeší. Začali se zamýšlet nad tím, jaký systém bude *skutečně motivovat* k řešení problémů. Murray Rothbard ve své knize *For A New Liberty* upozorňuje:

Všimněte si například dvou rozhodujících oblastí, ve kterých se znečištění stalo významným problémem: vzduch a vodní toky, obzvláště řeky. Ale to jsou přesně dvě oblasti života společnosti, kde nebylo dovoleno působit soukromému vlastnictví.³⁴

Cesta k „novému“ přístupu k životnímu prostředí, založená na principech spojujících standardní poznatky práva a ekonomie, se začala stále zřetelněji rýsovat.³⁵

3.1. Základní principy FME

3.1.1. Vznik Free Market Environmentalismu

Vědci z *Political Economy Research Center* (Centrum politicko-ekonomických výzkumů – PERC) v Montaně vytvořili tzv. *New Resource Economics* (Nová ekonomie přírodních zdrojů), která vysvětluje, jaký vliv má tvorba institucí a soukromého vlastnictví na motivace a jaký dopad má na kvalitu životního prostředí. Tento teoretický směr je založen na myšlenkách F. A. Hayeka, R. Coase, J. Buchanana a dalších. *New Resource Economics* se stala teoretickým základem pro vznik *Free Market Environmentalismu* (FME). FME je směr, který vznikl v první polovině 70. let 20. století ve Spojených státech v již zmíněném Centru politicko-ekonomických výzkumů PERC. Z původně

³¹ Hlavní Pigouův přínos k teorii blahobytu spočíval v odlišení *soukromých nákladů* a *společenských nákladů*, jakož i odlišení *soukromého užítku* a *společenského užítku*. Více viz Holman Robert a kol.: *Dějiny ekonomického myšlení*, C. H. Beck, 1999, str. 228–233.

³² Vice Anderson, Terry L. a Leal, Donald R.: *Free Market Environmentalism*, Revised Edition, Palgrave, 2001, str. 10.

³³ *Ibid.*

³⁴ Rothbard, M.: *For A New Liberty*, Fox & Wilkes, 1996, str. 255.

³⁵ Profesor Dolan ilustruje tento přístup na zajímavém příkladu:

„Kdyby General Motors vlastnil řeku Mississippi, buďte si jisti, že by byly stanoveny poplatky za odpad z průmyslu a měst podél jejich břehů a že voda by byla zachována dost čistá pro dosažení maximálních příjmů z pronájmu firmám hledajícím práva na pitnou vodu, rekreaci a obchodní rybaření.“ Dolan, Edwin G.: „Capitalism and the Environment“, *Individualist*, březen 1971, str. 3.

Další analýzu problému životního prostředí v důsledku neexistence vlastnických práv lze najít například v Adler, Jonathan H.: *Ecology, Liberty and Property*, Competitive Enterprises Institute, 2000.

okrajového zájmu přerostla role *FME* v široce diskutované možnosti řešení problémů spojených s životním prostředím, která klade hlavní důraz na existenci soukromého vlastnictví a fungování tržních principů bez větších zásahů ze strany státu.³⁶ Jelikož *FME* staví na základních ekonomických principech, které se pokouší aplikovat na oblast životního prostředí, nelze jej považovat za nevýznamný a okrajový ekonomický směr, ale je plnohodnotnou částí ekonomického *mainstreamu*.³⁷ V době administrativy prezidenta George W. Bushe dokonce vypracovával *PERC* na zakázku studie pro prezidentovy poradce a několik bodů se podařilo prosadit.³⁸ I prezident Clinton uznal důležitost rozvoje strategie ochrany životního prostředí založené na tržních principech, jež staví na mottu, že „neviditelná ruka trhu Adama Smitha může mít zelený palec“.³⁹

3.1.2. Vliv rakouské školy – subjektivismus

Co je to znečištění životního prostředí? Není saze jako saze.

Celá diskuze kolem stavu a vývoje životního prostředí se točí kolem pojmu znečištěné, resp. neznečištěné životní prostředí. Co však znamená pojem znečištění? Jedná se o určitý obsah jednotlivých škodlivých či jedovatých látek v půdě, vzduchu, vodě? Nebo to znamená vykácení lesů, které jsou přirozeným zdrojem kyslíku? Nikoli.

Znečišťování lze definovat jako „transfer škodlivé látky nebo energie od jedné osoby k druhé *bez jejího souhlasu*“.⁴⁰ Může se tedy jednat jak o zplodiny, tak o hluk, vlnění a jiné projevy, které vlastníci majetku považují za nežádoucí a za které může způsobovatele takového jednání žalovat a požadovat zastavení činnosti či odškodnění. Paul Heyne upozorňuje, že znečištění není ani tak fyzikální povahy, ale že se spíše jedná o nesouhlas určitých lidí s činnostmi jiných lidí, jež na ně má dopad, a ke které nedali svolení.⁴¹

Jednoduše řečeno to znamená, že samotná saze na okenním parapetu ještě není automaticky znečištěním. Až když majitel domu shledá tuto sazi na svém majetku nechtěnou, stává se znečištěním. Může se poté rozhodnout, jaké kroky učiní, aby byla saze odstraněna a již se na okenní římsce neobjevila. Znečištění tedy představuje neshodu v oblasti vlastnických práv a jako takové se musí i řešit. Soud rozhodne, na čí straně stojí právo a zda sazi na okně lze chápat jako znečištění, či nikoli.

3.1.3. Vliv teorie veřejné volby – vládní selhání

Úředník a politik jsou lidé

V důsledku teoretických i praktických zkušeností s chováním státních zaměstnanců a politiků se začal rozrůstat počet teoretiků a politických analytiků přesvědčených, že stát není tím pravým subjektem, který je schopen řešit složitou problematiku životního prostředí. Každý člověk totiž jedná na základě dostupných *informací* a při svém konání je veden *motivacemi*. Tyto dva pojmy jsou pro rozhodování o jakékoli oblasti klíčové. Člověk se bude chovat jiným způsobem, půjde-li mu o prodej hovězího masa, které pochází z jeho stáda skotu, pasoucího se na jeho pastvině; jinak, půjde-li mu o rozšíření stáda a poté prodej mladých býčků a krav; jinak, bude-li chovat krávy jako mléčnou farmu; a jinak, bude-li rozhodovat o stádu patřícím sousedovi, který je mu konkurentem. Jeho nejčitelnější motivací je zvýšení uspokojení, jež má nejčastěji podobu dosažení zisku, tzn. uvažuje náklady a výnosy jednotlivých rozhodnutí, činí ekonomickou kalkulaci. A to, ať se jedná o státního úředníka či soukromého podnikatele. Soukromý farmář bude hledat cesty, jak při co nejnižších nákladech

³⁶ Anderson, Terry L. a Leal, Donald R.: *Free Market Environmentalism*, 1. vydání, Pacific Research Institute for Public Policy, 1991, str. 4–5.

³⁷ „Free Market Environmentalism je založen na ekonomickém způsobu myšlení, jež sdílí všichni ekonomové.“ Více v článku Anderson, Terry L. a Shaw, Jane S. „Is Free Market Environmentalism «mainstream»?“, <http://www.perc.org/publications/articles/freemarket.html>, 7.12. 2002.

³⁸ Planin, Bric: „Free Market Environmentalists Gaining Stature“, *The Washington Post*, National News/Politics, A4, 4. červen, 2001.

³⁹ Adler, Jonathan H.: *Ecology, Liberty and Property*, Competitive Enterprises Institute, 2000.

⁴⁰ Citováno podle Poole, Robert v Rothbard, M.: *For A New Liberty*, Fox & Wilkes, 1996, str. 260.

⁴¹ Více o této diskuzi lze nalézt v Heyne Paul: *Ekonomický styl myšlení*, VŠE, 1991, str. 286–316.

dosáhnout co nejvyšších zisků. Bude usilovat o vyšší úrodnost svých polí či vydatnější krmivo pro svůj skot. Bude se snažit získat co nejnovější informace o nových technologiích, o cenách, jež platí jednotliví odběratelé za maso a mléko, bude navazovat přátelské kontakty s lidmi, kteří mu informace poskytují, aby mu jako informační zdroj „vydrželi“ i do budoucna. Informace, jež trh podnikatelům poskytuje, jsou velmi cenné a podnikatelé vydávají velké úsilí na jejich získání. Proces získávání informací má samozřejmě své náklady, a to jak peněžní, tak nepeněžní.⁴² Podnikatelé však znají výnosy, které po procesu získání a zapracování informací budou následovat. Jejich motivací jsou vyšší budoucí zisky. Důležitou informací je cena. Ekonomická kalkulace je složitým (a neautomatickým) procesem, ale soukromí vlastníci ji mohou provádět.

Co jsou však vaše motivace a kde sháníte informace, jste-li státním zaměstnancem a rozhodujete o obecním (státním, municipálním, regionálním atd.) majetku? Jaká je cena věcí, o kterých rozhodujete?⁴³ Prostředí, ve kterém se pohybujete, není prostředím, kde se potkávají soukromí podnikatelé nabízející své zboží a hledající úsporné technologie k jejich výrobě; není ani prostředím, kde by jednotlivci hledali dodavatele vstupů, potřebných pro jejich výrobu. Nejedná se tedy o tržní prostředí. Přesto i zde existuje motivace zisku a střetávání „nabídky“ a „poptávky“. Není to však onen prospěšný zisk, jehož dosahují úspěšní podnikatelé nejlépe sloužící ostatním lidem. Jak ukázal spor o ekonomickou kalkulaci za socialismu⁴⁴, bez skutečných cen a motivací podnikatelů se nelze vyhnout plýtvání zdroji (a to dokonce i tehdy, kdyby problém motivací neexistoval!).

I kdybychom totiž připustili, že státní úředníci budou mít motivaci životní prostředí chránit, problém jeho skutečné ochrany však vyřešen stále nebude. Muselo by totiž být možné smysluplně rozhodnout jak životní prostředí chránit. To však možné *není*, nikoli proto, že by snad lidé pracující ve státních službách nutně museli mít malý zájem o zdravé přírodní prostředí, ale proto, že signály, na které reagují, jsou díky absenci základní informace – ceny – mylné. Ekonomové totiž přinejmenším od publikování slavného Hayekova článku vědí, že informace jsou místně a časově specifické daleko více než obecné, soustředěné v hlavách expertů.⁴⁵ V rámci jakéhokoli managementu, tj. i jedná-li se o management týkající se přírodních zdrojů, se informace místně i časově liší. Samozřejmě, že existují obecné znalosti, jež nejlépe ovládají experti, jako jsou fyzické zákonitosti či ekologické principy, ale složitost ekosystému nelze namodelovat, a proto jej nelze řídit na dálku. Z toho vyplývá, že právě ona nemožnost koncentrace veškerých rozptýlených, potřebných znalostí a informací o složitém přírodním systému s obrovským množstvím vazeb a neustálých změn je důvodem pro přesvědčení, že decentralizace rozhodování na základě soukromého vlastnictví je lepší alternativou než centrální politická kontrola.⁴⁶

⁴² Ekonomie nazývá tyto náklady transakční a náklady na uzavírání smluv. Více lze nalézt v Anderson, Terry L. a Leal, Donald R.: *Free Market Environmentalism*, Revised Edition, Palgrave, 2001, str. 12–21.

⁴³ Předpokládáme, že nemluvíme na tomto místě a „řadových“ úřednicích, kteří jen naplňují směrnice a příkazy vydané orgánem na vyšším stupni byrokratické hierarchie, ale o úřednicích, kteří ony příkazy a rozhodnutí sami vytváří a vykonávají.

⁴⁴ Viz např. Mises, Ludwig: *Economic Calculation In The Socialist Commonwealth*, Mises Institute, 1990 [1920].

⁴⁵ Více v Hayek, F. A. : „The Use of Knowledge in Society,” *American Economic Review*, 1945, č. 4, str. 519–530; český v Ježek Tomáš: *Liberální ekonomie – kořeny euroamerické civilizace*, Academia, 1994, str. 161–178.

⁴⁶ Jako příklad z praxe nám může posloužit případ DDT, o jehož pozitivních účincích pro zemědělské účely byla přesvědčena americká vláda po druhé světové válce. Z jejího popudu byly zahájeny rozsáhlé programy práškování (spolu s jinými pesticidy) s cílem zvýšit zemědělský výstup ukončit tak hrozbu světového hladu. Programy se ještě rozšířily, když byly objeveny další pozitivní efekty DDT (kontrola malárie). *U.S. Department of Agriculture* však nevěděl nic o možných účincích těchto chemických látek na životní prostředí. V roce 1950 se začaly projevovat určité negativní dopady DDT na divoké přírodě, objevily se případy hromadného vymírání ryb, ztenčování skořápek vajec a kontaminace kravího mléka. Lidé se začali obávat dalších negativních dopadů postřiků DDT a podávali žaloby na neoprávněné porušování jejich vlastnických práv, tj. žaloby proti „neoprávněnému vstupu na cizí pozemek“ (*trespass*). Soud několikrát žaloby zavrhl s vyjádřením, že „Práva jednotlivce nejsou neomezená. Jednotlivci musí ustoupit požadavkům společnosti jako celku.“ (citováno podle Meiners, Roger E. a Morris, Andrew P.: „DDT: An Issue of Property Rights”, *PERC Reports*, č. 3, září 2001, str. 6). Ve stejném případě, tj. pokud by někdo zapříčinil práškováním škodu na majetku souseda, by za své činnosti byl zodpovědný a musel by škodu nahradit (dle *common law* – viz dále). Stát ale nenese stejnou zodpovědnost jako soukromý subjekt, jelikož jedná ve věci „veřejného zájmu“. „Státní regulace obecně přehlíží vlastnická práva a ochranu *common law*.“ (*ibid.*) V roce 1962 po publikaci knihy *Silent Spring* Rachel Carsona byl vyhlášen zákaz používání DDT v USA a řadě jiných států. Bylo ukončeno nejen plošné práškování, ale také zakázána možnost využívání DDT pro vystřikání vnitřku domů a např. zapuzení komárů šířících malárii. DDT je ale nejlevnějším prostředkem účinné ochrany proti této nemoci, což je pro chudší země zásadní otázka. Kdyby např. Indie přešla na nejlevnější substitut, vyšší cena by znemožnila jeho využívání, což by způsobilo nárůst počtu ohrožených lidí o 71 milionů (tj. sedminásobek obyvatelstva ČR). Více v Goklany, Indur M.: *The Precautionary Principle*, Cato Institute, str. 16. Plošná státní regulace – ať povolení práškování nebezpečnou chemikálií, či naopak jeho naprostý zákaz – nedokáže vzít v úvahu náklady a výnosy pro jednotlivé lidi. V případě DDT to například znamená nejprve poškození práv části populace a následně odejmutí zemím bojujícím s malárií prostředku, který by mohl zachránit mnoho lidských životů. Podle Světové Zdravotnické Organizace (WHO) se nepotvrdila rizika tvorby rakovinových nádorů zapříčiněných DDT, na druhou stranu jen v roce 1999 na malárii zemřelo na světě 1,1 milionu lidí. Mnoho z těchto lidí mohlo žít, nebýt plošné regulace zakazující používání DDT. Více v *ibid.*, str. 13–27 a Meiners, Roger E. a Morris, Andrew P.: „DDT: An Issue of Property Rights”, *PERC Reports*, č. 3, září 2001, str. 4–7.

Všudypřítomná vzácnost nutně vyžaduje, jak jsme ukázali výše, ekonomickou kalkulaci, kterou politici a úředníci z podstaty problému (neexistence vlastnictví a neexistence potřebných znalostí) však nedokáží provádět.⁴⁷ V politickém procesu se tak blahobyť nevytváří, ale pouze rozděluje a díky nepřítomnosti ekonomické kalkulace ničí. V nejlepším případě se tedy jedná o hru s nulovým součtem a velmi pravděpodobně o hru se součtem záporným.⁴⁸ Zároveň je třeba mít na paměti, že horizont uvažování politika při rozhodování o zdrojích bude časově omezen datem příštích voleb. To znamená, že hodnota určitého statku pro politiky není stejná jako hodnota stejného statku pro jeho majitele, který uvažuje jeho budoucí hodnotu bez dalších omezení (tj. včetně kapitálové hodnoty zdroje). To ukážeme dále v textu na konkrétním příkladu konzervace, tj. péči o nevyčerpání zdrojů ze strany soukromých vlastníků.

3.1.4. Vliv ekonomie vlastnických práv I – vznik vlastnických práv

Vlastnická práva jako produkt trhu

Se společenským rozvojem vzniká i potřeba vytvoření vlastnických práv. V okamžiku, kdy se objeví vzácnost určitého zdroje a spor o jeho užití (či možnost jeho komerčního využití) začínají, jak potvrzuje historie, vznikat vlastnická práva k „věcem“, které dříve nebyly předmětem vlastnictví. Tyto věci pak lze využít k obchodním účelům, tj. k poskytování služeb ostatním lidem.

Moderním příkladem tohoto jevu je rostoucí důchod lidí, který způsobuje, že roste zájem o přírodní krásy a vyžití, a tedy i ochota za ně zaplatit.⁴⁹ V konečném důsledku tato skutečnost znamená rostoucí příležitosti zisku pro poskytovatele přírodních statků a aktivit s nimi spojených. Příjmy občanů Spojených států po druhé světové válce dramaticky vzrostly, a s nimi i ochota platit více za činnosti spojené s přírodou. Například celková návštěvnost Yellowstonekého národního parku vzrostla od roku 1986 do roku 1997 o 32 %.⁵⁰ Průměrné výdaje na osobu za rybaření se mezi lety 1960 a 1996 více než zdvojnásobily a za lov téměř zčtyřnásobily.⁵¹ Lidé také více utráceli za související statky, jako je speciální oblečení a výbava.

Co daný výčet ilustruje? Že až když si lidé začnou cenit přírodních statků více než jiných alternativ a vyjádří tyto své preference ochotou zaplatit, vzniká prostor pro soukromé poskytovatele žádaných statků a služeb. Tímto nikdo netvrdí, že by lidé v chudších oblastech a zemích neměli zájem o procházky v přírodě a obdivování se krás. Ovšem ve světě, kde existuje vzácnost, lidé *musí* volit mezi alternativami. Tzn. že obyvatelé chudších zemí si sice přírody cení, ale *zároveň* si cení více *jiných* statků (potravin, oblečení), které nakupují. Nezbyvají jim poté finanční prostředky na aktivity v přírodě, nejsou za ně ochotni platit, a tudíž nikdo nebude mít zájem takové statky nabízet a na své náklady o ně pečovat. Tito lidé zároveň nepodávají žaloby na znečišťovatele životního prostředí, neboť výhody plynoucí z jistého znečištění jsou více než kompenzovány jinými výhodami – např. možnostmi pracovat v továrně, dostávat výplatu a zabezpečit obživu svých dětí. Z toho však ještě neplyne, že jsme právě narazili na exemplární příklad *tržního selhání*, kde má nastoupit stát a vše „napravit“. Nikoli. Právě neochota lidí platit, a tedy (relativní) nezájem o přírodu, je jednoznačným signálem, že jiné potřeby lidí jsou ceněny výše a pokud již stát disponuje nějakými finančními prostředky, měl by je věnovat na *tato* více ceněná užití, a *nikoli* na „ochranu přírody“.⁵²

Klasickým učebnicovým příkladem vzniku potřeby vymezení vlastnických práv v okamžiku ochoty platit za statek, ke kterému mají být vlastnická práva vymezena, uvedl ve svém slavném článku

⁴⁷ Více o teorii byrokracie v Mises, Ludwig von: *Byrokracie*, Liberální Institut, 2002.

⁴⁸ A to ponecháváme stranou problémy související s tzv. „dobýváním renty“, zájmovými skupinami, které používají různé postupy a techniky k získání politické výhody pro své členy a stoupence. Obecné úvahy platí stejně i pro zájmové skupiny v oblasti ochrany životního prostředí. Více o teoriích školy veřejné volby v Holman Robert a kol.: *Dějiny ekonomického myšlení*, C. H. Beck, 1999, str. 482–499.

⁴⁹ V roce 1991 popsali ekonomové tento vztah závislosti mezi změnami v příjmech a kvalitou životního prostředí aparátem, jež nazvali Kuznětsovova environmentální křivka. Více v Yandle, Bruce, Vijayaraghavan, Maya a Bhattarai, Madhusudan: „The Environmental Kuznets Curve – A Primer“ na <http://www.perc.org/publications/research/kuznets.html>, 7.12. 2002.

⁵⁰ Více Anderson, Terry L. a Leal, Donald R.: *Free Market Environmentalism*, Revised Edition, Palgrave, 2001, str. 59.

⁵¹ *Ibid.*

⁵² Zde samozřejmě vyvstává již několikrát diskutovaná otázka, jak stát, potažmo státní úředníci, poznají, kterých statků a služeb si lidé nejvíce cení, nemají-li k dispozici informační zdroj, jímž je na trhu cena. Hovoříme tedy o hypotetickém „kdyby“.

ekonom Harold Demsetz.⁵³ Jednalo se o Indiány na Labradorském poloostrově, kteří na začátku 17. století založili území pro lovce kožešin bobrů. Předtím než do dané oblasti dorazili bílí lovci kožešin, lovili Indiáni bobry společně. Ale s tím, jak rostla poptávka na nových trzích, vzrostla cena bobrů a narostla nouze o tento zdroj. Aby Indiáni zabránili úplnému vyčerpání zdroje, začali zakládat soukromé oblasti určené pro lov a dokázali tak udržet bobry na úrovni, která znamenala nejen jejich přežití, ale i trvalé budoucí zisky pro danou rodinu či jednotlivce oblasti, na níž se bobrové vyskytovali. Znamená to, že poprvé cítili Indiáni potřebu vymezit si své a sousedovo území a pečovat o přírodní zdroj (bobry), který představuje možný zisk. Náklady definice a vynucování vlastnických práv představovaly čas a zdroje použité k vymezení teritorií pro jednotlivé lovce a vyloučení ostatních z těchto území. Jakmile byla hodnota bobrů dost vysoká, stálo Indiánům za to vynaložit náklady na ustavení práv k těmto zvířatům.

3.1.5. Vliv ekonomie vlastnických práv II – definiční vlastnosti vlastnických práv

Jak zabránit tragédii obecní pastviny?

Aby vlastnická práva mohla plnit svou úlohu musí být dobře vymezená, přenositelná a vynutitelná. Jen tak z nich plyne zodpovědnost za důsledky aktivit, které jednotlivci činí. Důvody nutnosti existence těchto tří vlastností majetkových práv vyplývají z jevu, jenž je nazýván tragédie obecní pastviny.⁵⁴

Je-li vlastnictví obecní, veřejné, státní atd., otevírá se navíc prostor pro potenciální černé pasažéry, tedy lidi, kteří mají ze zdroje užitek, aniž by za něj platili. Vybojuje-li například určitá skupina využití nějakého parku pro pěstování vzácných a ohrožených rostlin, návštěvníci takového parku budou mít z květin potěšení bez toho, že by se o něj jakýmkoli způsobem zasloužili. Nejsou nuceni nijak investovat do vzácných květin, a přesto z nich mají užitek. Nebudou tak činit nadále. Dojde tedy k „podprodukcí přírodních krás”.⁵⁵ Vlastnická práva k přírodním zdrojům by tedy měla být **jasně vymezená**, aby bylo zřejmé, kdo má právo daný zdroj využívat, a tedy kdo ponese následky svých rozhodnutí o nakládání s takovým zdrojem. Není podstatné, bude-li vlastníkem jednatel, organizace, firma či nezisková organizace. Důležitá je vazba vlastnické právo – důsledky z něj plynoucí. Čím dále je tvůrce rozhodnutí od nesení odpovědnosti a důsledků, tím méně je ochotný racionalizovat hospodaření s daným zdrojem. Jsou-li zdroje v rukou politiků, tj. pod státní kontrolou, náklady jejich chybného využívání jsou více rozptýlené a potenciál pro kooperaci je minimalizován. Disciplína a motivace vycházející ze soukromého vlastnictví nutí majitele činit šetrná rozhodnutí o přírodním zdroji. Vlastnická práva by rovněž měla být **vynutitelná**, tj. odpovědnost za nakládání se zdrojem leží na jeho vlastníkově a existuje systém, který tuto odpovědnost vynucuje, a případně stanovuje sankce. Třetí důležitá vlastnost majetkových práv je jejich **převoditelnost**, tedy možnost svůj zdroj na někoho převést, někomu prodat či pronajmout. Jedná se o důležitou ekonomickou vlastnost vlastnických práv, díky které vlastníci uvažují o hodnotě svého majetku a jsou motivováni ji zvyšovat, a nikoli ničit a pustošit. Je-li zřejmé, že určitá pastvina má hodnotu XY a že pozemky v okolní oblasti se stávají atraktivní pro příchozí farmáře, bude se vlastník o svůj pozemek starat o to pečlivěji, protože bude vědět, že jeho cena okolním i jeho vlastním přičiněním vzroste a bude-li chtít, bude pozemek moci za takovou cenu prodat. Je tedy motivován, aby o svou pastvinu pečoval. Důležité jsou pro něj motivy a informace, jež trh poskytuje.

Avšak důraz, jež *FME* klade na soukromé vlastnictví a na decentralizaci rozhodování, neznamená, že stát nemá na poli této problematiky své místo.⁵⁶ *FME* přisuzuje státu důležitou roli při tzv. „určování pravidel hry”, tj. roli při vymezování a následném vynucování vlastnických práv. Zastánci *FME* vidí důležitost státní role především v oblasti vynucování práva, resp. soudnictví.

⁵³ Demsetz, Harold: „Towards a Theory of Property Rights,” *American Economic Review*, květen 1967, str. 55–83.

⁵⁴ Podrobněji v Hardin, G.: „The Tragedy of the Commons”, *Science*, č. 162, 1968, str. 1243–1248.

⁵⁵ Více viz Anderson, Terry L. a Leal, Donald R.: *Free Market Environmentalism*, Revised Edition, Palgrave, 2001, str. 12.

⁵⁶ Anderson, Terry L. a Leal, Donald R.: *Free Market Environmentalism*, Revised Edition, Palgrave, 2001, str. 5.

3.1.6. Vliv *Law and Economics* – systém *Common Law*

Jak zajistit flexibilní vynucování práva?

Je pouze prvním krokem k ochraně životního prostředí odvodit nutnost existence, převoditelnosti a vymahatelnosti vlastnických práv.⁵⁷ Jak ale zajistit, aby k tomu ve společnosti skutečně docházelo? Tvůrci a zastánci *FME* nabízejí systém *common law*, jako historicky osvědčený mechanismus, jenž požadovanou činnost vykonával. Vidí jako jednu z nejlepších cest řešení soudních sporů použití práva, u nás někdy překládaného jako obecné právo; v originále se nazývá *Common Law*.

Common law je typem právní kultury, která má své základy v Anglii, odkud se pak rozšířila do zemí, jež byly pod jejím vlivem. Stojí v protikladu ke kontinentálnímu typu právní kultury. Jde o právo tvořené soudními precedenty.⁵⁸

Common law je tedy právo tvořené soudy a lze jej chápat jako soubor pravidel a zvyklostí, ztělesněných v soudních rozhodnutích.⁵⁹ Při rozhodování byl soud vázán předchozím rozhodnutím v téže či typově podobné záležitosti. Jeho rozhodnutí je tedy možné označit za precedenční. Například autoři knihy *Jak common law chrání životní prostředí*, jež je jedinou knihou popisující vztah *common law* a životního prostředí v českém jazyce, Roger Meiners a Bruce Yandle dávají řadu příkladů úspěšného (i méně úspěšného) působení *common law* a docházejí k přesvědčení, že tento systém poskytuje lepší ochranu před poškozováním životního prostředí než státní regulace.

Common law odráží názor, že lidé jakožto svobodná individua musí přijmout odpovědnost za následky svého jednání. Soudy jsou důležitou cestou pro uplatnění této odpovědnosti. Přirozený vývoj *common law* ve Spojených státech byl násilně přerušen federální legislativou a právo se stalo nástrojem státní regulace.⁶⁰

Důvodem, proč zastánci *FME* jsou zároveň zastánci právního systému *common law*, není jen skutečnost, že tento lépe odpovídá principům vynucování osobní svobody a nedotknutelnosti soukromého majetku, a tudíž staví na existenci soukromého vlastnictví, ale i fakt, že otevírá možnost pro konkurenční řešení jednotlivých problémů. Ne vždy musí soud při svém rozhodování uposlechnout předchozímu rozhodnutí. Řešený případ může vykazovat odlišné znaky a skutečnosti. Tehdy jsou studovaní právníci v pozici, kdy „tvoří právo“. Výhodou je, že se vznikem nových situací, které se v neustále se měnícím světě s novými technologiemi apod. hojně vyskytují, mohou soudci a právníci pružněji reagovat a tvořit precedenční rozhodnutí pro budoucí typově shodné případy. Takovou flexibilitu psaný systém práva neobsahuje. Zde musí dojít ke zdoluhavým legislativním a byrokratickým procesům, které např. v důsledku existence zájmových skupin vůbec k vytvoření právní úpravy nové situace nemusí vést.⁶¹

Již dávno předtím, než se vyvinula terminologie popisující veškeré způsoby znečišťování životního

⁵⁷ Jako odstrašující příklad centrálního rozhodování o přírodě slouží lidem klonícím se k tržním řešením situace v postkomunistických státech. V dobách studené války západní svět věřil, že příroda v komunistických státech musí oplývat panenskou krásou a čistotou, jelikož v těchto státech nebyly přítomné rozsáhlé kapitalistické koncerny a továrny, jež znečišťují veškeré zdroje. Opak byl pravdou. Jelikož v socialismu neexistovalo soukromé vlastnictví (či jen ve velmi omezené míře), neměl nikdo osobní zájem na ochraně určitého území. Zároveň znečišťovatel neměl důvod své emise apod. snižovat, protože nepoškozoval majetek nikoho konkrétního. Jak možná s trochou nadsázky řekl slavný moderátor na americké rozhlasové stanici KFBK v Kalifornii, konzervátec Rush Limbaugh o zemích východní Evropy a bývalého Sovětského Svazu:

„Když tam přijdete, uvidíte mrtvé, nikoli umírající lesy. Uvidíte v řekách tříoké ryby. Když nikdo nevlastní soukromý majetek, neexistuje motivace pro udržování čistoty, protože nikdo nemá zájem na zachování jeho hodnoty. V těchto zemích ti, kdo byli u moci, nepovolili žádné zprávy o stavu životního prostředí. Nechtěli, aby pravda vyšla najevo, takže ji po celá léta skrývali. My Američani se na druhou stranu pokaždé dozvíme, když nějaký dřevař v Oregonu nešťastnou náhodou zabije sovu pálenou.“ Limbaugh, R. H.: „Je mi líto, ale naše planeta není křehká“, *Svobodné rozhledy*, č. 4, léto–podzim 1998. Realita v komunistických státech tedy slouží jako extrémní příklad důsledků neexistence jasně vymezených vlastnických práv a neexistence zodpovědnosti za své jednání.

⁵⁸ Meiners R. E. a Yandle, B.: *Jak common law chrání životní prostředí*, Liberální institut, Praha, předmluva M. Volného, 2000, str. 8.

⁵⁹ Sherry, Suzanna: „The Founders' Unwritten Constitution“, *University of Chicago Law Review*, podzim, č. 54, 1987, str. 1127–1177.

⁶⁰ Meiners R. E. a Yandle, B.: *Jak common law chrání životní prostředí*, Liberální institut, Praha, 2000, str. 11.

⁶¹ Jedním z příkladů flexibilního právního systému, který úspěšně po řadu staletí fungoval i na evropském kontinentě a dokonce existuje a mohutně se rozvíjí i v současnosti paralelně se státním systémem, je tzv. *law merchant*, právo obchodníků. To spolu se soukromými arbitrážemi vytváří dnes stále častěji používaný mechanismus k řešení problémů spojených se znečištěním životního prostředí. Viz více Benson, L. Bruce: „Justice without government“ v *The Voluntary City. Choice, Community and Civil Society*, ed. Beito, David T., Gordon, Peter, Tybarok, Alexander, Independent Institute, 2002, obzvl. str. 142–143.

prostředí a cesty jeho nápravy, si lidé uvědomovali, že škodlivé látky mohou způsobit újmu na zdraví člověka i na jeho majetku. Ochrana před touto hrozbou se uskutečňovala především žalobami pro „neoprávněný vstup na cizí pozemek“ (*trespass*) a „nepřípustné obtěžování“ (*nuisance*).⁶² Ti, kdo únikem škodlivých či nebezpečných látek ohrozili zdraví či majetek jiných osob, se za své jednání museli zodpovídat v občanskoprávním sporu. Po prokázání újmy mohla být vyměřena náhrada škody.

Důležitou vlastností systému *common law* byl důraz na ochranu soukromých práv, a to bez ohledu na to (alespoň v počátku jeho existence), je-li některá ze stran státním subjektem nebo subjektem fungujícím v tzv. veřejném zájmu.⁶³ Na tomto místě uvedme jen několik nejznámějších z obrovského množství obdobných precedenčních rozhodnutí soudu v systému *common law*.

Nejprve se zabývejme případem z konce 19. století, kdy farmářská rodina Carmichaelových vlastnila pozemek, jímž protékala říčka tvořící hranici státu Arkansas. V 90. letech arkansaské město Texarkana vybudovalo kanalizační systém, na nějž se napojila řada domácností a podniků a jenž ústil do koryta říčky Carmichaelových. Rodina město zažalovala u federálního soudu v Arkansasu.⁶⁴ Soud dospěl k názoru, že zřízení stoky je *nepřípustným obtěžováním velkého rozsahu* a vydala rozhodnutí precedenční povahy:

Má-li vlastník pobřežního pozemku⁶⁵ právo požívat výhod řeky tak čisté, že v ní žijí ryby a může z ní pít dobytek, a městská rada sousedního města ve jménu zákonných pravomocí vylévá domovní splašky včetně odpadu z WC, do řeky v takovém množství, že se voda zkaží a páchne, ryby v ní nežijí a dobytek z ní nepije; soud vydá soudní příkaz, kterým zabrání pokračujícímu ničení řeky a zbaví vlastníka pobřežního pozemku nutností podávat neustále nové a nové žaloby. Při rozhodování o právu jednotlivého vlastníka nemůže soud vzít v úvahu skutečnost, že početná skupina tímto zásahem utrpí.⁶⁶

Jiný případ ochrany kvality povrchových vod je z roku 1913 a týká se žaloby papírny znehodnocující zemědělskou půdu. Žalobu podal jediný zemědělec s nevelkým pozemkem a stádem skotu, a to na papírnu, jejíž postavení stálo přes milion dolarů a která zaměstnávala kolem pěti set lidí. Soud probíhal v několika instancích s nakonec v odvolacím řízení vydal následující rozhodnutí:⁶⁷

Ačkoli škoda způsobená žalobci (vyměřená na 312 dolarů – pozn. autora) může být ve srovnání s výdaji žalovaného nepatrná, není postačujícím důvodem k odmítnutí vydat soudní příkaz. Ani soudy soudící podle zásad obecné spravedlnosti, ani právní předpisy se nemohou řídit takovým pravidlem, neboť do svých logických důsledků zbavuje v právních sporech chudé jejich majetečku a dává ho těm už tak dost bohatým.⁶⁸

Drobný zemědělec tedy vyhrál!

A proč byl systém *common law* opuštěn, spojuje-li takové klady, jaké jsme nastínili? Proč byl např. ve Spojených státech nahrazen bezpočtem federálních zákonů vymezujících jednotlivé typy poškozování životního prostředí a vymezujícího příslušné sankce? Proč vznikl Úřad na ochranu životního prostředí (*EPA*), jsou-li soudní rozhodnutí konkrétních případů tím nejlepším řešením? F. A. Hayek by si při odpovědi vystačil s dvěma slovy: osudová domýšlivost. Každý politik chce svým voličům ukázat, že právě on je schopný vyřešit ten který problém, a navíc jej prosadit v zákonodárných orgánech. A tak vznikají stále nové a nové předpisy a zákony.⁶⁹ Na následujícím

⁶² Meiners R. E. a Yandle, B.: *Jak common law chrání životní prostředí*, Liberální institut, Praha, předmluva M. Volného, 2000, str. 8.

⁶³ Veřejný zájem je termín v současné době se v legislativě hojně vyskytující. Jeho jménem již byla pošlapána práva mnohých soukromých vlastníků domů, zahrad či vodních toků.

⁶⁴ Na tomto místě je důležité zmínit, že původní právní systém Spojených států byl postaven právě na *common law* a řada ústav jednotlivých států jej výslovně převzala za svůj právní systém.

⁶⁵ *Common law* rozšířilo ochranu vody na její kvalitu prostřednictvím tzv. *práv majitele pobřežního pozemku*. Jedná se o práva majitele pobřežního pozemku (jehož vlastnictví se často nevztahuje na vodu samotnou), jenž vodu používá, žalovat ty, kdo zhorší její kvalitu tak, že používat ji je nadále možné jen v omezené míře. (Meiners R. E. a Yandle, B.: *Jak common law chrání životní prostředí*, Liberální institut, Praha, 2000, str. 13).

⁶⁶ 94 F. Supp. 561, str. 573.

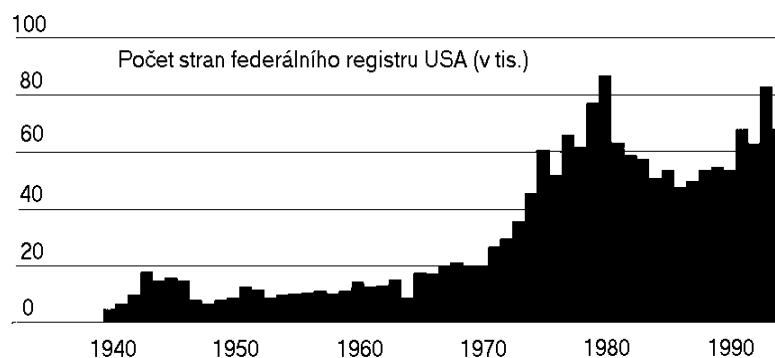
⁶⁷ Případ není uveden konkrétně a ve všech svých detailech. Má jen ilustrovat způsob rozhodování soudů v systému *common law*.

⁶⁸ 208 N. Y. 1, str. 5.

⁶⁹ Více viz Šíma, Josef: „Inflace legislativy přírodu neochrání“, *Laissez Faire*, červen 1999, str. 1.

grafu můžeme sledovat, kolik stran zákonů, nařízení a vyhlášek každý rok přibývá od roku 1940 dodnes do federálního registru, tj. obdoby naší Sbírky zákonů, ve Spojených státech. „Od roku 1970 narůstalo toto množství zejména v souvislosti s legislativou orientovanou na regulaci a plánování hospodářství z důvodu ochrany životního prostředí.“⁷⁰

Graf č. 2: Počet nově vytvořených stran federálního registru USA v letech 1940– 1994 (v tisících)

Zdroj: Šíma, Josef: „Inflace legislativy přírodu neochrání“, *Laissez Faire*, červen 1999, str. 1.

Clarence Davies a Jan Mazurek z *Resources of the Future* došli po tříletém procesu hodnocení ekologických předpisů k závěru: „Všechny výsledky činnosti regulativního systému ochrany životního prostředí nás vedou k závěru, že je hluboce a od základu vadný. Neschopnost učinit potřebné změny ublíží ekonomice, životnímu prostředí i každému občanovi.“⁷¹

⁷⁰ *Ibid.*

⁷¹ Davies, Clarence J. a Mazurek, Jan: *Regulating Pollution: Does the U. S. System Work?*, Resources for the Future, 1997.

4. Fungování *Free Market Environmentalismu* v praxi

Trhy mohou snadněji alokovat půdu, vodu a energii než kvalitu vody či celosvětovou atmosféru.

Terry L. Anderson a Donald R. Leal⁷²

Poté, co jsme nastínili hlavní teoretické principy a koncepty, z nichž tržní přístup k ochraně životního prostředí vychází, ukážeme, že se nejedná o pouhé naivní snění několika vědců, ale že jde o probíhající proces reformních změn. Jsou již snad nějaké příklady praktického využití teorie *FME*? Podařilo se již někdy prokázat, že *FME* přináší lepší řešení ochraňující přírodní zdroje, než je tomu v případě státní legislativy? Je pravda, že samotných praktických využití není zatím příliš, ale přesto již proběhlo, a stále probíhá, několik projektů pod vedením členů *PERCu* či alespoň pod jejich poradenským vedením. V této kapitole se budeme soustředit na případy související se životním prostředím, které proběhly, probíhají či u nichž se zatím optimální řešení hledá a u nichž by tedy *FME* mohl být jedním ze způsobů řešení.

Budeme se na jednotlivé případy dívat očima právě uvedených základních ekonomických principů (principů hospodářské politiky) a poukazovat na možná pole působení tržního přístupu k politice životního prostředí. *FME* je aplikovatelný v různých stupních obtížnosti podle jednotlivých oblastí, jichž se problém spojený s životním prostředím týká. Budeme postupovat od jednodušších ke „složitějším“ oblastem přírody. Uvozovkami u slova složitější mějme na mysli pouze technicky složitější způsob řešení, nikoli komplikovanost tržních cest jako takovou. Začněme tedy u půdy, částí země a jejich konfliktních způsobů užití. Dále se přesuneme k přírodnímu zdroji – vodě a pokusíme se ukázat, že ani voda není oblastí, kde „trh nemá své místo“. Nakonec se zaměříme na ovzduší a problémy spojené se zemskou atmosférou. Budeme se věnovat i takovým oblastem jako je vymírání vzácných druhů rostlin a zvířet či globální oteplování, jakožto oblastí životního prostředí, které trápí řadu lidí. Záměrem snahy věnovat se většímu spektru problémů, bez přílišného zacházení do detailů, namísto hluboké analýzy jednoho dílčího problému, je ukázat, že tržní přístup k životnímu prostředí není pouhým jedním z možných řešení určitého případu, ale že se jedná o celistvou koncepci, která představuje širokou škálu řešení případů týkajících se životního prostředí; že se nevyhýbá žádné oblasti se slovy, „trh všude ano, ale zde bohužel... musí najít řešení stát“. Přestože si ukážeme několik příkladů, kde *FME* navrhuje cesty řešení, *FME* jako takový není pouhým receptářem pro jednotlivé případy. Jedná se o ucelený přístup, způsob hledání tržních cest řešení environmentálních problémů, který vychází z omezení, jež nám příroda vytváří a s nimiž se lidé nutně musí potýkat..

4.1. Půda

Dříve než se dostaneme k analýzám problémů spojených s půdou, řekněme si, v čem spočívá ona jednoduchá aplikovatelnost principů *FME* na oblast zemského povrchu. Důvod je jednoduchý a vyplývá z předchozích kapitol – majetková práva. Ano, právě v případě půdy jsou majetková práva nejnáze definovatelná, a není-li tomu bráněno, i vynutitelná a přenositelná. Historicky nejnázejším způsobem, jak definovat vlastnictví půdy je její oplocení.⁷³ Z dobře vymezených, vynutitelných a přenositelných vlastnických práv vyplývá, že existuje široký prostor pro soukromá vyjednávání a kontrakty, týkající se využívání dané (někým vlastněné) půdy. Způsoby využití, zacházení a případné nahrazení škod vzniklých při nakládání s půdou jsou smluvně sjednávány a jejich plnění je běžně soudně vynutitelné. Je-li tedy půda vlastněna soukromým subjektem, nevznikají překážky bránící jejímu nejlepšímu využití. Slovem nejlepší chápeme využití, které přináší všem účastníkům směny největší možné uspokojení. Všichni dotčení tak maximalizují svůj užitek.

Co ale, není-li půda v rukou soukromého subjektu a jedná-li se o půdu státní (městskou, regionální, federální apod.)? Jak poté rozhodnout, které využití je nejlepší možné? Jak ocenit náklady a výnosy?

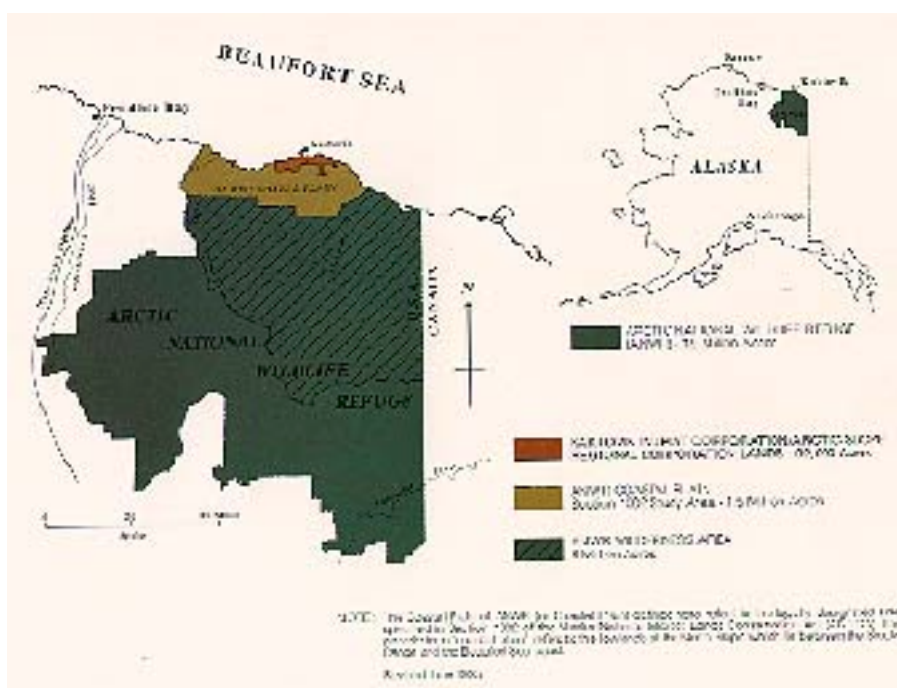
⁷² Anderson, Terry L. a Leal, Donald R.: *Free Market Environmentalism*, Revised Edition, Palgrave, 2001, str. 8.

⁷³ Proces ohrazování dal vzniknout průmyslové revoluci a naší moderní společnosti.

4.1.1. Těžba ropy versus zachování neporušených krás přírody

Příkladem takové situace je 19,6 milionů akrů (tj. cca 79 300 km²)⁷⁴ velká oblast na Aljašce, o níž mají zájem těžbařské společnosti, ale ochrana jejíž přírody je vehementně prosazována ochránci přírody. Na tomto konkrétním příkladu si ilustrujeme problém „veřejného“ vlastnictví a důležitost FME. Jedná se o největší ze šestnácti národních rezervací divoké přírody na Aljašce (*Arctic National Wildlife Refuge – ANWR*), tzn. o území ve veřejném vlastnictví. Na mapě Aljašky se nachází v severovýchodním cípu.

Obrázek č. 1: Národní rezervace na Aljašce *Arctic National Wildlife Refuge*

Zdroj: <http://arcticcircle.uconn.edu/ANWR/anwrpreface.html>, 7.12. 2002

Nalézají se zde značně rozsáhlá naleziště ropy. Jak má vláda Spojených států rozhodnout v otázce: má se v ANWR těžit ropa, anebo má být území národní rezervace ponecháno v nedotknuté podobě pro zde žijící flóru a faunu? Za rozhodnutím „těžbu zahájit“ stojí těžební společnosti s argumentem, že aljašská ropa by pomohla Spojeným státům od závislosti na dodávkách ropy ze zahraničí. Především dovoz ropy z Blízkého východu znamená v důsledku proměnlivých politických postojů těchto států vůči USA značně nejistý zdroj. Navíc většina infrastruktury potřebné pro těžbu na Aljašce je již postavena, a to díky dříve zde probíhající těžbě na blízké Prudhoe Bay a díky této dřívější těžbě ropy mají potenciální budoucí těžební společnosti dostatek informací, či přímých zkušeností s tím, jak zmírnit možná rizika pro okolní arktickou přírodu.⁷⁵ Společnosti dále upozorňují, že těžba a výroba se dotkne 12 700 akrů, tedy necelého 1 % území rezervace.⁷⁶ Na druhé straně stojí ochránci přírody, jednotlivé environmentální skupiny a sdružení s tvrzením, že ani nejopatrnější techniky, ani nejbezpečnější postupy těžby nemohou zcela odstranit riziko, jaké pro přírodu znamenají ropné skvrny na moři a půdě, hluk, otřesy země apod.

⁷⁴ Dwight, R. Lee: „To Drill or Not to Drill: Let the Environmentalist Decide“, *The Independent Review*, sv. 6, č. 2, 2001, str. 217.

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ Více na <http://arcticcircle.uconn.edu/ANWR/anwrpreface.html>, 7.12. 2002.

Území *ANWR* je domovem zvláštního typu skotu, 100 kusů aljašských hnědých medvědů, desítek vlků, 325 000 hus, 300 000 ostatních divokých ptáků a na krátkou dobu v létě více než 100 000 sobů (karibu).⁷⁷ Vystavení takového území riziku považují environmentalisté za nepřijatelné. Například *National Audubon Society* charakterizuje svolení k zahájení vrtů v *ANWR* jako hrozbu, „jež zcela zničí integritu“ rezervace.⁷⁸

4.1.2. Účastníci sporu: jejich náklady a výnosy

Jak tedy rozhodnout? Výše jsme zmiňovali vliv jednotlivých zájmových skupin v případě rozhodování o veřejném zdroji (jakým *ANWR* je). Ani jedna ze skupin nebude v případě svého „vítězství“ nést náklady z činnosti plynoucí.

Ti, jež usilují, aby ropné vrty byly zahájeny – **těžební společnosti** – budou mít maximální zájem na nízkých výrobních nákladech, a proto nebudou na státních pozemcích vynakládat více finančních prostředků, než jim je (státem) uloženo na snížení rizik pro okolní přírodu. *Výnosy* z jejich činnosti budou představovat příjmy z prodeje ropy, odrážející ochotu lidí za ropu platit. *Náklady* těžby tvoří samozřejmě výrobní a provozní náklady (případně náklady lobbování). Navíc ale těžbou vznikají tzv. alternativní náklady představované porušením přírody, nemožností ji využít v době těžby k jiným účelům apod., které nejsou v našem případě národní rezervace na Aljašce firmy nuceny brát v úvahu.

Jinak by se chovaly těžební společnosti v případě těžby na soukromém majetku. Majitel pozemku by je mohl donutit zahrnout do svých kalkulací i náklady spojené s porušením přírody a znemožněním jiného užívání pozemku a požadoval by vyšší cenu za jeho svolení k těžbě. Zohlednil by užitek budoucího využití půdy, tj. její kapitálovou hodnotu, kterou veřejný vlastník má tendenci nezohledňovat – jak bylo vysvětleno výše. Firmy by zvýšené náklady okamžitě pocítily v platbě majiteli, a navíc by se např. museli smluvně zavázat ke krytí škod na okolní přírodě. Tehdy porovnávají náklady možné škody při neopatrném způsobu těžby a zvýšené „opatrnostní“ náklady snižující riziko vzniku škod na životním prostředí a rozhodují se o postupu nakládání s přírodou v průběhu a po ukončení těžby.

Stejně tak **zastánci nepoškozené přírody**, kteří usilují o maximální požadavky ze strany státu na krytí případných škod vzniklých na životním prostředí tak *de facto* požadují těžbu při sníženém zisku pro firmu. A to vše bez toho, že by sami byli nuceni nést nějaké náklady; bez toho, že by při svých požadavcích museli něco obětovat. V případě, kdy dojde k těžbě, při níž budou zohledněny jejich požadavky, či k těžbě z důvodu zachování přírody v původním stavu vůbec nedojde, představují *výnosy* pro environmentální skupinu psychický zisk a možnost navštěvovat aljašskou přírodu, aniž by byli rušeni hlukem strojů a trpěli by vizuálním znehodnocením krajiny.⁷⁹ Reálně vynaložené *náklady* rozhodnutí jsou pro ně relativně malé (či představují jen náklady lobbování). Jaké jsou ale alternativní náklady stavu, kdy k těžbě v *ANWR* nedojde?

Pro utvoření představy o nákladech obětovaných příležitostech je zajímavé porovnání nákladů spojených s těžbou ropy s alternativními náklady v případě ne-těžby ropy. Rozhodne-li se **vláda** zamítnout těžbu ropy na *ANWR* z důvodu ochrany sobů karibu a divoké aljašské přírody, vystaví lidi většímu riziku smrti z důvodu nižší nabídky ropy. Vysvětleme tuto úvahu podrobněji. Budou-li Spojené státy z důvodu nedostatku vlastních zdrojů závislé na dodávkách ropy ze Středního Východu a budou nuceny tam vysílat své vojáky a obětovat jejich životy⁸⁰, nehovoří už to samo o sobě ve prospěch těžby v *ANWR*, ač vystavíme vyššímu riziku karibu? Další skutečností je, že při nižší nabídce ropy, bude benzín dražší a lidé budou preferovat jízdu v autech s nižší spotřebou. Tato auta

⁷⁷ Anderson, Terry L. a Leal, Donald R.: *Free Market Environmentalism*, Revised Edition, Palgrave, 2001, str. 75.

⁷⁸ Podrobněji viz www.audubon.org/campaign/refuge, 7. 12. 2002.

⁷⁹ Na rozdíl od ropy, dřeva, obilí, plynu..., jež jsou směňovány na trhu, je samozřejmě v dnešních podmínkách obtížnější vyjádřit hodnotu takových komodit jako je krása přírody, vzácné druhy zvířat, divoká příroda apod. Důvodem je právě to, že tyto komodity nejsou předmětem tržních transakcí a není tedy možné zjistit jejich cenu.

⁸⁰ Bohužel se nejedná o hypotézu. V roce 1996 přišly Spojené státy o 19 vojáků v Saudské Arábii a v roce 2000 bylo zbito 17 amerických vojáků v Jemenském zálivu. (Dwight, R. Lee: „To Drill or Not to Drill: Let the Environmentalist Decide“, *The Independent Review*, sv. 6, č. 2, 2001, str. 224.)

jsou obvykle lehčí, méně bezpečná, a tedy pro lidský život riskantnější. Byly učiněny odhady, že zvýšení průměrné váhy osobních aut o 100 liber (tj. o cca 45,3 kg) by snížilo oběti automobilových nehod o 200 osob za rok.⁸¹ Profesor ekonomie na *University of Georgia* Dwight Lee pomocí regresní analýzy vypočítal, o kolik by vzrostla spotřeba benzínu, tedy ropy, a jak by k této zvýšené spotřebě mohly přispět zásoby ropy na aljašském *ANWR*.⁸² Došel k závěru, že pokud by byla povolena těžba v *ANWR*, pak by zásoby ropy z tohoto naleziště mohly zachraňovat oněch 200 lidských životů po dobu téměř 90 let. Náklady obětované příležitosti při rozhodnutí netěžít a uchránit tak aljašskou přírodu potenciálních rizik by tedy činily 18 000 lidských životů. Stojí zde tedy desetitisíce lidských životů oproti několika vzácným sobům. Co zvolit? Tento příklad má jen dokládat skutečnost, že každé rozhodnutí má nejen své náklady a výnosy, ale i náklady obětované příležitosti, které se velmi často opomíjí, protože „nejsou vidět“.⁸³

Sama environmentální skupina či organizace by se chovala jinak v případě, kdyby dané území bylo jejím majetkem a peníze zaplacené těžební společností by mohla použít např. na záchranu nějakého velmi vzácného druhu živočicha či nákupu organizací ceněného území.⁸⁴ Jinými slovy, bez existence soukromého vlastnictví neporovnávají „účastníci sporu“, tedy strany usilující o dvě konkurující si užití jednoho zdroje, výnosy a náklady, nečiní *ekonomickou kalkulaci*. Nestojí proti sobě strany, jež jsou si vědomy svých subjektivních ocenění jednotlivých alternativních užití zdroje⁸⁵ a jež se v zájmu uskutečnění směny snaží o sladění svých požadavků, v důsledku čehož by došlo k oboustranně výhodné směně. Nikoli. Jedná se o hru v rámci politické arény, jejímž výsledkem je nulový součet. Co jedna strana ztrácí (těžební společnost možnost těžbu uskutečnit), druhá strana získává (milovníci přírody uspokojení z krás těžbou nedotčených krás). Jelikož rozhodnutí je v rukou politiků, naskýtá se prostor pro lobbování. Namísto harmonie (směny) přichází konflikt. Bez existence soukromého vlastnictví, motivací a cen se mu nedá vyhnout.

K případu *Arctic National Wildlife Refuge* by bylo zajímavé dodat i stanovisko biologů, o tom jak se změnila příroda a jaké dopady má těžba ropy na floru a faunu např. v případě již zmíněné *Prudhoe Bay*, kde již těžba proběhla. Tyto poznatky však již překračují tematický rámec této práce. Snad jen zmiňme, že nedošlo k žádné větší změně a neprokázalo se, že by byla ohrožena životaschopnost některého z druhů zvířat, které v okolí těžby původně žilo. (Obávaný vliv na populaci karibu byl takový, že se početně rozrostla.)⁸⁶

4.1.3. Jaká řešení *FME* navrhuje?

A jaké řešení tedy *FME* v případě rivalitních užití státních pozemků nabízí? Širokou škálu **pronájmů** území až po úplnou **privatizaci**. (Většina prací vědců zabývajících se *FME* se orientovala na různé formy nájmu a pronájmů komodit.⁸⁷) Tak se půda dostane do soukromých rukou a začne nabývat všech charakteristik nutných pro alokaci zdroje na jeho nejlepší užití. Strany usilující o konkurující užití zdroje (aljašské rezervace) pak musí čelit nejen výnosům, ale i nákladům svého jednání. Chtěli-li zde firmy těžít ropu, budou muset (bude-li to majitel pozemku požadovat) vydat značné náklady na

⁸¹ Klein, Terry M. – Hertz, E. – Borener, S.: *A Collection of Recent Analyses of Vehicle Weight and Safety*, U.S. Department of Transportation, DOT HS 807677, červen 1991.

⁸² Celý postup výpočtu lze nalézt v Dwight, R. Lee: „To Drill or Not to Drill: Let the Environmentalist Decide“, *The Independent Review*, sv. 6, č. 2, 2001, str. 225.

⁸³ Více o problematice alternativních nákladů v Bastiat, Frederic: *Co je a co není vidět*, Liberální institut, Praha, 1998.

⁸⁴ Velmi dobrým příkladem je *Audubon Society*, jedna ze skupin ochránců životního prostředí, jež se v případě *ANWR* též silně angažovala v boji proti zahájení vrtů. Tato společnost vlastní rezervaci v Louisianě (*Rainey Wildlife Sanctuary*) o rozloze 26 000 akrů (tj. cca 105 km²), která je domovem ryb, krevet, krabů, jelenů, kachen a vodních ptáků a kde se každý rok při svých migračních letech zastavuje a napájí přes 100 000 sněžných hus. Mimo to se v rezervaci nachází komerčně hodnotné zdroje zemního plynu a ropy. Společnost svolila k vytěžení 37 vrtů plynu a ropy, za něž získala 25 milionů dolarů (Baden, J. a Stroup, R.: „Saving the Wilderness“, *Reason*, 1981, červenec, str. 28–36). Soukromý vlastník, tj. *Audubon Society*, se stala součástí tržní sítě spolupráce a komunikace. Komunikačním prostředkem jsou na trhu ceny. Lidé prostřednictvím svých nákupů sdělují těžařskému společenství, jak si ropy (benzín apod.) cení. Ta tuto informaci sděluje prostřednictvím ceny, jež nabízí za těžbu, danému vlastníkovu majetku, kde se ropa nalézá. Vlastník, *Audubon Society*, porovnává výnosy s náklady (včetně nákladů obětované příležitosti), a na jejich základě se rozhoduje. Soukromé vlastnictví ustavuje harmonii mezi těmi, jejichž zájmy by jinak byly protichůdné.

⁸⁵ I přírodních krás si každý cení jinak, každý jinak ohodnocuje škody způsobené ropným vrtem. Někomu může pohled na velké stroje činit potěšení a byl by za něj ochoten i platit, jiný by požadoval na těžařské společnosti finanční odškodnění způsobené vizuální újmy.

⁸⁶ Více informací lze nalézt na stránkách <http://www.anwr.org/backgrnd/theissue.htm>, 7.12. 2002.

⁸⁷ Viz Clawson, Marion, *The Federal Lands Revisited*, Resources for the Future, 1983.

zmírnění rizika poškození životního prostředí a zavázat se k uvedení místa vrtu do původního stavu.⁸⁸ Chtějí-li ochránci přírody zabránit těžbě ropy, musí čelit nákladům svého rozhodnutí, tzn. musí být schopny nabídnout vyšší částku sloužící vlastníkovi k tomu, aby ponechal dané území v původním stavu (či se, záleží na smlouvě, staral o vzácné přírodní druhy apod.).⁸⁹

Nejčastější námitkou je, že ochránci přírody přece nemohou finančně konkurovat gigantickým společnostem. Odpovědět lze, že kdyby použili částky, které obvykle vynaloží na lobbování, na nákup či podporu nákupu ekologičtějších strojů a postupů těžby, přírodě by prospěli více.⁹⁰ Druhou skutečností je, že ochránci a milovníci přírody nemusí být nutně chudí. Jako důkaz nám poslouží tabulka č. 1 ukazující roční rozpočty několika velkých environmentálních organizací v USA.

Tabulka č. 1: Výdaje lobbyistických skupin ve Washingtonu D.C. v roce 1999 a 2000 (v amerických dolarech)

Název skupiny	Rok 1999	Rok 2000
National Wildlife Federation	300 000	420 000
Sierra Club	89 000	165 000
Natural Resources Defense Council	320 000	340 000
Defenders of Wildlife	190 000	210 000
Ducks Unlimited	100 000	100 000
Trout Unlimited	20 000	240 000
TOTAL	1 019 000	1 475 000

Zdroj: Center for Responsive Politics, „Lobbyists Spending in Washington”, internet: <http://www.opensecrets.org/lobbyists/index.asp>, 7.12. 2002

Jelikož přispěvateli do rozpočtů jsou soukromé osoby, mohou nám tato čísla posloužit i jako důkaz, že ne každý se k přírodním zdrojům chová jako černý pasažér.

Ačkoli se zastánci *FME* kloní především k pronájmům a prodejům půdy ve veřejném vlastnictví, připouští i možnost ustavení jakýchsi **lokálních autorit** pro řízení jednotlivých zdrojů, jež by hospodařily v rámci samostatných rozpočtů a jejichž cílem by bylo „chránit rozmanité druhy vědeckých, historických, biologických, geologických, paleontologických a archeologických předmětů”.⁹¹ Stručně řečeno, tržním řešením ochrany přírody a využívání půdy k jejímu nejlepšímu účelu je možné jen cestou decentralizace rozhodování, nejlépe až na soukromého vlastníka.

⁸⁸ Nejedná se o neuskutečnitelné přání. Současné technologie a postupy to umožňují. Např. *Getty Oil Company* uskutečnila v roce 1979 ropný vrt v *Bridger-Teton National Forest* a v roce 1981 *Shell Oil Company* o necelý půl kilometr dále. Obě společnosti po skončení činnosti (jednalo se o tzv. suché vrty) investovali do povrchových úprav terénu, znovu-vysadily původní vegetaci, postavily silnici a dnes již „musíte vědět, kde je hledat”, jinak vrty nerozeznáte. (Baskin, K.: „The Tug of War for the Wilderness”, *Sun*, podzim 1985, str. 7.)

⁸⁹ K zajímavé změně chování ochránců přírody by též mohlo dojít, pokud by (hypoteticky) dostaly environmentální skupiny na jednu stranu právo veta k zahájení vrtu a zároveň určitý podíl (řekněme 10 %) z částky, jež je těžařská společnost ochotna zaplatit za právo těžbu uskutečnit. Povolněním těžby by získaly miliony dolarů a možná by začaly uvažovat o jiných částech přírody na planetě, jejichž záchrany si cení více a jež např. nyní budou moci odkoupit.

⁹⁰ Částky vynaložené na vedení sporu či lobbování mohou alespoň v nějaké míře posloužit jako minimální hodnota, na kterou si environmentální organizace danou přírodní krásu cení. Tyto obnosy nejsou zanedbatelné. V roce 1999 a 2000 vynaložilo v USA 6 environmentálních skupin na lobbyistické kampaně téměř 2,5 miliónu dolarů – viz tab.1. (Anderson, Terry L. a Leal, Donald R.: *Free Market Environmentalism*, Revised Edition, Palgrave, 2001, str. 86).

⁹¹ Více viz *ibid.*, str. 87.

Jak hospodaří státní management na státní půdě?

Jednotlivými formami a způsoby dražebních prodejů veškeré půdy ve státním vlastnictví (trvajících dle autorů cca 20 až 40 let) se zabývá studie *Cato Institutu* „Proč a jakým způsobem privatizovat federální půdu“ napsaná ředitelem *PERCu* Terry L. Andersonem, novořečeným nositelem Nobelovy ceny Vernonem L. Smithem a vědeckou pracovnící *PERCu* Emily Simonsovou. Jedná se o velmi zajímavou práci naplňující svým obsahem tezi, že kvalita životního prostředí i ekonomická efektivnost budou růst daleko spíše při existenci soukromého než veřejného vlastnictví. Autoři navrhnou aukce, na nichž by se federální půda prodávala nikoli za dolary, ale za podílové listy k veřejné půdě, rozdělované všem občanů Spojených států. Tyto listiny by byly dokladem vlastnického práva a jejich vlastníci by s nimi mohli libovolně nakládat (tzn. byly by převoditelné). Jedná se o, co se samotného popisu týče, obsáhlý proces, který lze nalézt ve studii *Cato Institutu*.⁹²

Na tomto místě jen použijme materiál k doložení skutečnosti, že management veřejného sektoru nedosahuje nikterak uspokojivých výsledků.

⁹² Anderson, Terry L., Smith, Vernon L. a Simmons, Emily: „How and Why to Privatize Federal Lands“, *Policy Analysis*, listopad, 1999

Tabulka č. 2: Rozvaha státních (federálních) agentur zabývajících se managementem půdy (v dolarech)

<i>National Park Service</i>	<i>Stavební dřevo</i>	<i>Pasení dobytka</i>	<i>Těžba surovin</i>	<i>Rekreace</i>
1994 – Příjmy	0	0	0	75 688 000
1994 – Výdaje	0	0	0	1 365 749 000
1994 – Celkem	0	0	0	-1 290 061 000
1995 – Příjmy	0	0	0	80 513 000
1995 – Výdaje	0	0	0	1 285 122 000
1995 – Celkem	0	0	0	-1 204 609 000
1996 – Příjmy	0	0	0	77 771 000
1996 – Výdaje	0	0	0	1 315 468 000
1996 – Celkem	0	0	0	-1 237 697 000
U.S. Forrest Service				
1994 – Příjmy	932 516 000	11 056 000	16 817 000	47 895 000
1994 – Výdaje	1 206 685 000	48 727 000	33 017 000	395 653 000
1994 – Celkem	-274 169 000	-37 671 000	-16 200 000	-347 758 000
1995 – Příjmy	701 774 000	8 756 000	20 663 000	46 627 000
1995 – Výdaje	769 688 000	19 622 000	38 932 000	359 492 000
1995 – Celkem	-67 914 000	-10 866 000	-18 269 000	-312 865 000
1996 – Příjmy	616 137 000	7 352 000	17 007 000	49 368 000
1996 – Výdaje	95 748 131	31 659 000	35 017 000	310 087 000
1996 – Celkem	-36 102 000	-24 307 000	-18 010 000	-260 719 000
Bureau of Land Management				
1994 – Příjmy	59 455 339	18 817 624	34 294 539	2 062 252
1994 – Výdaje	95 748 131	35 274 000	91 176 000	39 818 809
1994 – Celkem	-36 292 792	-35 456 376	-56 881 461	-37 756 557
1995 – Příjmy	36 322 834	16 428 704	41 257 572	2 637 777
1995 – Výdaje	105 894 000	57 794 000	94 720 000	40 597 280
1995 – Celkem	-69 571 166	-41 365 296	-56 881 461	-37 959 503
1996 – Příjmy	85 188 910	14 488 721	46 545 422	2 749 967
1996 – Výdaje	109 823 000	59 015 000	101 899 000	44 334 884
1996 – Celkem	-24 634 090	-44 526 279	-55 353 578	-41 584 917

Zdroj: Anderson, Terry L., Smith, Vernon L. a Simmons, Emily: „How and Why to Privatize Federal Lands”, *Policy Analysis*, listopad, 1999, str. 3.

Tabulka č. 2 dokládá hospodaření tří hlavních státních institucí, jejichž náplní práce je obhospodařovat nejvíce ceněnou půdu ve Spojených státech. (Stojí za zmínku, že v USA je 630 miliónů akrů (cca 2,5 miliónu km²) půdy, tj. téměř třetina veškeré půdy U.S.A., ve vlastnictví federální vlády. Extrémním případem je Nevada, kde federální půda tvoří 79 % půdy státu.)⁹³ Věnuje se fiskálním rokům 1994, 1995 a 1996 a obsahuje údaje o příjmech a výdajích každé z organizací, a to ze čtyř užití jimi spravované půdy: obhospodařování lesů, polí, nerostných surovin a rekreačních aktivit. Jak vidíme, každá ze tří organizací byla ve všech oblastech svých činností každoročně ve ztrátě a souhrn deficitů všech tří např. v roce 1995 dosahoval výše 150 miliard dolarů. Pohled na čísla z jiného úhlu nabízí studie Randala O'Toola.⁹⁴ Zde se dočteme, že v roce 1995 *The Forrest Service* obhospodařoval 92 miliónů akrů v hodnotě 100 miliard dolarů. Organizace přinesla do státní pokladny pouhých 456 miliónů dolarů a utratila 2,4 miliardy dolarů, tzn. čistá ztráta 1,9 miliardy dolarů. *Bureau of Land Management* ve stejném roce obhospodařoval 220 miliónů akrů půdy v hodnotě 25 miliard dolarů. Do státní pokladny přispěl částkou 134 miliónů dolarů a vykázal náklady ve výši 1 miliardy dolarů, tzn. čistá ztráta 913 miliónů dolarů. A konečně *National Park Service* zaznamenal čistou ztrátu na 87 miliónech akrů (tj. cca 352 000 km²) pozemku ve výši 1,3 miliardy dolarů.⁹⁵

Poslední zajímavé údaje dokládající skutečnost, že čím dále je rozhodovací centrum od samotného zdroje (čím menší decentralizace), tím větší náklady, a tedy výdaje daňových poplatníků, poskytuje studie *PERC* z roku 1999.⁹⁶ Porovnává se zde efektivnost managementu federální versus státní administrativy. Za každý vydaný dolar dostal *Forest Service* (jakožto reprezentant federální úrovně) mezi lety 1994–1996 zpět 30 centů. Státní management v 10 západních státech USA měl z každého vydaného dolaru čistý zisk 5,56 dolarů. *Forest Service* zaměstnával v průměru 200 lidí na jeden milión akrů obhospodařované půdy, zatímco jednotlivé státy v průměru pouhých 40 zaměstnanců. Postavení jedné míle cesty v národních (tj. federálních) lesích stála 50 000 dolarů, zatímco v lesích státních jen 5 000 dolarů.⁹⁷

Tato čísla jen znovu dokládají skutečnost, že neexistuje-li jasně vymezené soukromé vlastnictví a tedy zodpovědnost za hospodaření, neexistují motivace k racionalizaci nakládání se zdrojem a dochází k plýtvání. Lesy a pastviny v soukromém vlastnictví se nemohou a ani se nepohybují rok za rokem v červených číslech. Navíc existuje stále rostoucí evidence skutečnosti, že tzv. envirokapitalisté⁹⁸ mohou poskytovat „přírodní krásy“, zvláště nečelí-li konkurenci státem dotované produkce pod náklady.⁹⁹

Není však účel státního managementu jiný než dosažení zisku?

Může se zdát, že právě žalostné ekonomické výsledky státního managementu půdy jsou důkazem skutečnosti, že péče a zušlechťování přírody je natolik nákladným úkolem, že jej soukromý subjekt nemůže finančně zvládnout. Hlavním účelem existence státních pozemků přece není dosahování zisku, ale šetrné nakládání s přírodou a její zušlechťování. Bohužel empirické výzkumy (samozřejmě ruku v ruce s teoretickými analýzami neprospěšnosti veřejného vlastnictví) dokládají opak. Zpráva Centra pro politiku nakládání s lesy (*Forest Policy Center*) z roku 1995 uvádí, že díky pokřiveným institucionálním motivacím se „většina problémů spojených se stavem zdraví lesů vyskytuje na veřejné půdě“ a že „celý systém lesů je již natolik vzdálen normálnímu stavu, že vlastně každý prvek

⁹³ *Ibid.*, str. 2.

⁹⁴ O'Toole, Randal: „Run Them Like Businesses: Natural Resources Agencies in an Era of Federal Limits“, červenec 1997, <http://www.ti.org/rot/business.html>, 14.3. 2001.

⁹⁵ *Ibid.*

⁹⁶ Fretwell, Holly Lipke: *Forest: Do We Get What We Pay For?*, PERC, 1999, str. 1 a 5. Dále viz Leal Donald: „Making Money on Timber Sales: A Federal and State Comparison“, *Multiple Conflicts over Multiple Uses*, ed. Anderson, T., PERC, 1994, str. 8–9.

⁹⁷ *Ibid.*

⁹⁸ Více informací lze najít na http://www.perc.org/publications/issuesinbrief/issue_envcap.html, 7.12. 2002

⁹⁹ Anderson Terry a Leal Donald: *Enviro-capitalist: Doing Good by Doing Well*, Rowman&Littlefield, 1997.

v systému je postižený a vystavený riziku”.¹⁰⁰ Důkazů a výzkumných studií dokládajících špatné výsledky veřejného managementu existuje nespočet.

Uvedme alespoň jednu, týkající se asi nejznámějšího národního parku ve Spojených státech – Yellowstonekého. Vypracoval ji Charles Kay z Utah State University. Vyplývá z ní, že pod státním (federálním) řízením došlo k naprosté devastaci přírody a narušení přirozeného ekosystému parku (přemnožení losů a bizonů vedoucí k jejich hladovění, nadměrnému spásání pastvin, ničení rostlinných kultur a závažnému snižování biodiverzity).¹⁰¹

Výčet závěrů daných studií a analýz není vskutku příliš povzbudivý. Lék je však zřejmý a političtí činitelé by jej měli začít brát v úvahu. Ve Spojených státech se tak již v posledních letech děje, ač stále v míře, která milovníkům přírody nemůže připadat postačující.

4.2. Voda

Dosud jsme se věnovali asi nejsnadněji uchopitelnému řešení problému přírodních zdrojů z pohledu vymezení a následné vynutitelnosti a přenositelnosti vlastnických práv – tedy případem nepohyblivé půdy. Ale co v takových případech, kdy „komodita” nerespektuje hranice svého vymezení a pohybuje se, takže jen těžko určíme území vymezující vlastnictví? Takovými případy jsou plovoucí ryby či tekoucí voda. Jak zde vymezíme vlastnická práva, která jsme označili za hlavní řešení vzniků sporů vyplývajících ze vzácnosti, a za základ pro tržní způsoby nakládání s daným zdrojem? Voda je jedním ze zdrojů, který by mnoho lidí označilo za potenciálně vzácný v případě, že by jí ubývalo v kvalitě pitné vody. Již v současnosti existující vzácnost vody si ale často neuvědomují. Proč?

4.2.1. Vlastnická práva k vodě

V případě tekoucí vody je možné vymezit vlastnická práva k jednotkám tohoto zdroje. Ač se problém vymezení práv k povrchové, tekoucí či podzemní vodě může jevit jako těžko řešitelný, jde pouze o opuštění zažitých představ o nemožnosti řešení určitých typů problémů. Praktickým řešením zavedení a následné možnosti přenosu vlastnických práv k vodním zdrojům se bohužel nemůžeme v této práci pro nedostatek místa zabývat.¹⁰² Raději se věnujme několika příkladům z praxe, jako důkazům, že „trh s vodou” je nejen životaschopný, ale že funguje a řeší mnohé problémy.

4.2.2. Je vody dostatek na to, aby byla ponechána tržním silám?

Stále častěji se sekáváme s varováním, že čelíme a budeme čelit stále vzrůstajícímu nedostatku zásob vody, a to v důsledku nárůstu populace, pokračujícího znečišťování přírodních zásobáren vody apod. Jedná se o paralelu s předpověďmi Thomase Malthuse týkajícími se nedostatku potravin pro přibývající počet obyvatel zeměkoule. Apokalyptické vize světového hladomoru se nenaplnily. Byl tu totiž trh, motivace lidí hledajících ziskové příležitosti, inovace a technologický pokrok, jež znamenaly nová řešení a rostoucí nabídku potravin všeho druhu. Lidé si dostatečné množství potravy zajistili. Mohou si ale zajistit i více vody?

V případě nedostatku vody by situace mohla být složitější. Stát odtud, z důvodu, že

všichni lidé bez ohledu na stupeň rozvoje a jejich sociálních a ekonomických podmínek mají právo na

¹⁰⁰ Anderson, Terry L., Smith, Vernon L. a Simmons, Emily: „How and Why to Privatize Federal Lands”, *Policy Analysis*, listopad, 1999, str. 6.

¹⁰¹ *Ibid.*

¹⁰² Za nejlepší příklad možnosti vymezení vlastnických práv může sloužit zákon O prvotním přivlastnění vody na americkém západě. Tato doktrína ustavuje vlastnická práva na základě motta „*first-in-time, first-in-right*”. Jinou možností definice práv k vodě nabízí *common law*, a to již zmiňované právo majitele přílehlého pozemku. Systémy založené na vlastnických právech existují např. i v Pákistánu, Indii, Austrálii či Chile. Více o problematice vymezování vlastnických práv k vodě a souvisejícím problémům lze najít v excelentní práci Davida Lipky: *Vodní socialismus – výjimka nebo pravidlo?*, http://www.libinst.cz/etexty/lipka_voda.pdf, 15.11. 2002.

přístup k pitné vodě v množství a kvalitě, která je rovna jejich základním potřebám,¹⁰³

v oblasti alokace vody znemožnil fungování trhu. Zmizela tedy motivace pro jednotlivé lidi hledat nové způsoby „produkce“ vody a její distribuce. Následkem státem poskytované vody a dotování její ceny je demotivace lidí k tomu, aby vodu chápali jako vzácný zdroj a aby racionalizovali způsoby jejího užití. Z toho všeho vyplývá nadměrná spotřeba a *de facto* ještě rychlejší vyčerpávání stávajících zdrojů. Původně dobrý záměr tak vede k pravému opaku sebe sama.

4.2.3. Státní management v oblasti vody

Příkladem státní snahy o snížení vzácnosti vody může být masivní program výstavby vodních nádrží v roce 1902, představený federální vládou USA. Jeho cílem bylo, aby pouště na západě „rozkvetly jako růže“¹⁰⁴ a aby bylo usnadněno osídlování západu Ameriky. Obojího bylo pomocí státního projektu dosaženo, ale levná voda poskytovaná z těchto zdrojů byla příčinou environmentálních problémů. Například masivní přehrada na řece *Columbia* znemožnila migraci lososů a způsobila situaci, kdy nadměrné zavlažování (vyplývající z nepotřebnosti vodou šetřit) způsobilo průsaky a odtékání chemikálií a jiných škodlivých půdních prvků do řek.^{105, 106}

Navíc vlády států zavedly limity na převody vody z jednotlivých užití.¹⁰⁷ Ta nuceně zůstávala, při měnících se podmínkách, na své historické úrovni. V zemědělství s postupem času začal být přebytek vody, zatímco poptávka po městském využití vody a vody jako prostředku ochrany přírodního prostředí rostla a zůstávala neuspokojená.

Za všechny případy státního managementu vodních zdrojů hovoří následující: vládu Utahu stojí pouhý transfer vody z státního projektu *Central Utah Project* 300 – 400 dolarů za jednotku vody. (Opomíjíme utopené náklady stavby nádrže.) Tatáž jednotka vody vynese úrodu o hodnotě 30 dolarů a farmář za ni zaplatí 8 dolarů.^{108,109} „Jiným analogickým případem je situace v Kalifornii, kde zásahy do vlastnických práv vedly k situaci, kdy se dotovaná voda v zemědělství poskytuje za cenu 2,50 USD za akrovou stopu, což umožňuje pěstovat na místní poušti rýži, zatímco městské aglomerace staví zařízení na desalinizaci vody s výslednou cenou 2000 USD za akrovou stopu.“¹¹⁰

Následující tabulka č. 3 ukazuje 4 další případy státních dotací na vodu používanou na zavlažování v západních státech Spojených států.

Tabulka č. 3: Příklady dotované vody k zavlažování (v amerických dolarech)

Zavlažovaná oblast	Cena účtovaná za vodu určenou k zavlažování (za acre-foot)	Skutečné náklady dodávky vody (za acre-foot)
Columbia Basin East	4.19	41.16
Glenn-Colusa	1.46	17.85
Oroville-Tonasket	11.47	21.33
Westlands	15.80	67.56

Zdroj: Anderson, Terry L.: „Water Options for the Blue Planet“ v *The True State of the Planet*, Ronald Bradley ed., The Free Press, str. 279

¹⁰³ Akční plán z konference OSN o vodě v Mar del Plata, 1977. Cit podle *Agenda 21*, oddíl 18.47.

¹⁰⁴ Anderson, Terry L.: „Water, water everywhere but not a drop to sell“ v Simon, Julian: *The State of Humanity*, Blackwell, 1995, str. 428.

¹⁰⁵ http://www.perc.org/publications/issuesinbrief/issue_watermark.html, 7.12. 2002.

¹⁰⁶ Obdobným případem je Kesterston National Wildlife Refuge, kde farmáři díky nízké ceně dotované vody zavlažovali i méně úrodná pole. V roce 1983 U.S Fish and Wildlife Service začal pozorovat různé deformace na ptácích a rybách žijících v rezervaci. Federální vládou postaveným zavlažovacím systémem se při zvýšených dávkách vody přitékalo značné množství selenu, jež je při vyšších koncentracích nebezpečné. Více viz Anderson, Terry L. a Leal, Donald R.: *Free Market Environmentalism*, Revised Edition, Palgrave, 2001, str. 92–93.

¹⁰⁷ Logicky, protože např. zemědělci používající dotovanou vodu – viz tabulka č. 3 – by vodu mohli prodávat na jiná užití, a to s velmi vysokým ziskem.

¹⁰⁸ Lipka, David: *Vodní socialismus – výjimka nebo pravidlo?*, http://www.libinst.cz/etexty/lipka_voda.pdf, (15.11.2002)

¹⁰⁹ V USA je základní objemovou jednotkou *acre-foot*, což je cca 1233,5256m³.

¹¹⁰ Citováno podle Lipka, David: *Vodní socialismus – výjimka nebo pravidlo?*, http://www.libinst.cz/etexty/lipka_voda.pdf, (15.11.2002)

Pod vedením politiků by zkrátka voda mohla téci i proti svahu kopce. Související skutečností je, že dotace na jakýkoli statek, tzn. i na vodu, jsou placené z prostředků vybraných na daních. Tedy náklady jsou rozšířené na všechny obyvatele, zatímco požitky z dotací plynou pouze k několika zájmovým skupinám (zemědělci apod.), kteří platí jen nepatrnou část skutečné ceny.

4.2.4. Soukromý management v oblasti vody

A jaká jsou řešení? Nechat volně působit tržní síly vycházející z vlastnických práv k vodě a vedoucí k dobrovolným směnám a ustavení tržních cen. Voda je komodita jako každá jiná, a proto trh je tím nejlepším „správcem“ její alokace na nejvíce ceněná užití a tím nejlepším prostředkem, jak snížit nedostatek. Terry Anderson ve svém článku *Market Plan Can Ease State Water Shortage* píše:

Existuje-li nedostatek vody, můžete si být jistí, že příčinou je její příliš nízká cena. Data ze všech koutů světa ukazují, že 10% nárůst ceny snižuje spotřebu vody ve městech o více než 12 % a spotřebu vody v zemědělství o 20 %.¹¹¹

Soukromý vlastník vody bude mít ty nejlepší motivace se zdrojem šetrně zacházet, poskytovat ji za tržní cenu a brát v úvahu její budoucí hodnotu. Např. i na významné konferenci v Dublinu, jež se pod záštitou OSN zabývala celosvětovými problémy zásobování vodou, byly v roce 1992¹¹² přijaty čtyři tzv. Dublinské principy. Čtvrtý princip stanoví, že:

voda má ekonomickou hodnotu ve všech svých konkurenčních užitích a měla by být považována za ekonomický statek.¹¹³

Nemají-li totiž lidé, ať již farmáři či obyvatelé měst, žádná alternativní užití jimi užívané vody, budou ji spotřebovávat nad rámec své potřeby. Nemohou-li farmáři svou (dnes navíc silně dotovanou) vodu někomu prodat, budou ji používat v nadměrné míře na závlahy a dojde tak nejen k plýtvání, ale k již zmiňovaným ekologickým katastrofám způsobeným průsaky a odtékáním chemických látek, používaných v zemědělství.¹¹⁴ Jedinou cestou k racionalizaci nakládání s vodou je umožnit existenci jejího vlastnictví a možnost volného nakládání s tímto zdrojem – tzn. prodeje, dlouhodobé smluvní pronájmy a odstranění státních dotací.

Kdo však bude mít zájem chránit vodu pro zachování živočišných druhů, jež nejsou pro nikoho komerčně využitelné? Co když někdo nebude mít na nákup vody dostatek finančních prostředků? Otázek vyvstává celá řada, ale musíme si uvědomit, že jsou to stále stejné otázky, které člověka napadají u každého zdroje a subjektivně je vidí jako více či méně palčivé. Existuje množství případů, kdy skupiny ochránců přírody jako např. *Oregon Water Trust* si od farmářů pronajali vodu a ponechali ji v 25 tocích a řekách v Oregonu z důvodu, že tato voda pomůže k rozmnožení pstruhů a lososů. V jiném případě ochránci přírody koupily farmáři seno, aby jej nemusel sám pěstovat, a tudíž neužíval vodu z řeky.¹¹⁵

Pozitivní skutečností je, že tzv. „trhy s vodou“ (*water markets*) se začínají rozvíjet nejen ve Spojených státech,¹¹⁶ ale mají již své stálé místo např. v Chile.^{117, 118}

¹¹¹ Anderson, Terry L.: „Market Plan Can Ease State Water Shortage”, <http://www.perc.org/publications/opeds/marketplan.html>, 7.12. 2002.

¹¹² International Conference on Water and the Environment (ICWE) v Dublinu, 26.–31. ledna, 1992. Více informací na <http://www.wmo.ch/web/homs/documents/english/icwedece.html>, 7. 12. 2002.

¹¹³ Cit. podle *Water Security: A Preliminary Assessment of Policy Progress since Rio*, str. 11.

¹¹⁴ Anderson, Terry L.: „Water, water everywhere but not a drop to sell” v Simon, Julian: *The State of Humanity*, Blackwell, 1995, str. 431.

¹¹⁵ Brown, Matthew a Shaw, Jane S.: „To Preserve It, Buy It”, <http://www.perc.org/publications/opeds/preserve.html>, 7.12. 2002.

¹¹⁶ V roce 1999 schválil Kongres dva projekty podporující přenos vlastnických titulů k vodě. Byly jimi *South Side Pumping Division of the Minidoka Project* v Idahu a *Canadian River Project* v Texasu. Více lze nalézt na internetu <http://www.perc.org/publications/opeds/preserve.html>, 7.12. 2002.

¹¹⁷ Zde sahá tradice vlastnických práv až do koloniálního období. Zákonem byla práva na použití vodních zdrojů uznána v roce 1981. Trvání vlastnického práva je neomezené a technicky je vymezováno v objemových jednotkách za jednotku času. Příkladem z chilské praxe jsou nejrozličnější kanály, závlahové systémy, ale i části samotných řek, spravované sdruženími uživatelů. (Pro podrobný přehled o institucionálním uspořádání viz Hearne, R. R. a Easter, K. W.: *Water Allocation and Water Markets: An Analysis of Gains-from Trade in Chile*, World Bank Technical Paper č. 315, The World Bank, 1995) „Tato sdružení současně vlastní všechny soukromé závlahové systémy v zemi (včetně přehrad). Nejdůležitějším z nich jsou tzv. *Juntas de Vigilancia*, tvořené všemi uživateli a sdruženími uživatelů na daném kanálu či úseku řeky. Jejich funkce spočívá v registraci práv, dále dohlíží na přidělování odpovídajícího množství vody v dobách nedostatku a obecně na ochranu práv. Rozhodování v těchto sdruženích probíhá na

4.3. Živá příroda

Poté, co jsme si na několika příkladech ukázali, jak půda a voda mohou být, a dokonce by měly být vlastněny, ukažme si v této kapitole, jak a proč je třeba problematiku vlastnictví vztáhnout i k živým tvorům, žijícím na zemi a ve vodě. S vodou úzce související problém představuje oblast rybaření. Řešení problematiky této činnosti v soukromých povrchových vodách a tocích vyplývá z předchozího výkladu. Komu tok patří, ten má právo určovat možnou dobu (pokud vůbec) rybaření, velikost ryb povolených k výlovu, množství apod. a cenu za jím poskytované služby pro rybáře. Například v případě řeky *Yellowstone* v americké Montaně jednotliví majitelé toků, na kterých se rybaří, vyberou za den od jednoho rybáře částku od 50 do 75 dolarů.¹¹⁹ To znamená silnou motivaci pro vlastníka, aby se v jeho toku vyskytovaly ryby, lákající nové rybáře, v minimálně takovém množství, které je reprodukce schopné a které tudíž znamená i zisky do budoucna. Čím atraktivnější bude okolí řeky, její stav a obsah, tím vyšší příjmy, a tedy zisky pro jejího majitele.

4.3.1. Ryby – tragédie obecní pastviny I

Soukromé hospodaření s rybami v řekách či rybnících si lidé dokáží většinou poměrně dobře představit a množství takto spravovaných vod se neustále rozšiřuje. Co ale v případě rybolovu v oceánech? Jak řešit nevyhnutelnost vzácnosti zdroje (ryb) v oblasti, kde není vymezené vlastnictví? Oceány jsou jedním z konkrétních případů, na nichž lze ukázat Hardinovu tragédii obecní pastviny. Co neuloví první rybář, vyloví s jistotou nějaký jiný a vylovované ryby budou stále menší, neboť nikdo malou rybu nevhodí zpátky do vody, aby se příště mohl těšit z většího úlovku. Proto se každý bude snažit vylovit maximum, jež mu jeho technologie a možnosti povolí. Výsledkem bude vylovení téměř všech druhů ryb za hranici jejich možné reprodukce, a tedy jejich postupné vyhynutí. *The Food and Agriculture Organization*, organizace při OSN, v roce 1998 vydala zprávu, že 25 % veškerých ryb používaných pro komerční účely na světě je loveno nad hranicí, znamenající možnost další reprodukce, a dalších 44 % je již nadobro vyloveno.¹²⁰ Stát tuto situaci označil za klasický případ selhání trhu a přistoupil k množství nejrůznějších regulací rybolovu od doby či počtu dní povolených k rybolovu, přes požadavky na vybavení rybářských lodí a zákazů některých způsobů lovu, až například po povolenou velikost rybářských lodí a počtu členů posádky.¹²¹ Logickým důsledkem bylo větší množství menších lodí, jež bylo v omezené časové lhůtě schopno vylovit stejný počet ryb, jako by v průběhu roku vylovilo s menším množstvím větších lodí. V důsledku nemožnosti využít nejdostupnější technologie (větších lodí) tak bylo na lovení ryb využito zbytečně mnoho jiných vzácných zdrojů, a došlo tak k dodatečnému plýtvání.

Praktická tržní řešení – ITQ

Zajímavým, a poměrně novým pokusem o řešení rybolovu jinou cestou než klasickými limity a regulacemi je zavedení tzv. individuálních přenositelných kvót (*Individual Transferable Quotas – ITQs*). Individuální kvóta opravňuje jejího vlastníka k výlovu určitého procenta z celkově dostupného množství ryb, jež obecně specifikují vládní agentury. Držitel kvóty tak má jistotu, že jeho podíl nebude vyloven někým jiným a rybolov může rozložit na dlouhé období celého roku.¹²² Mizí tak potřeba být u výlovu dříve než ostatní. Navíc, díky přenositelnosti těchto kvót, je vytvořen prostor pro jejich „směnu“ a rybaření jen těch efektivnějších společností. Ty totiž dokáží snížit náklady lovu

principu akciové společnosti, přičemž velikost podílu je určena na základě objemu vody, které může oprávněný čerpat.” (Lipka, David: *Vodní socialismus – výjimka nebo pravidlo?*, http://www.libinst.cz/etexty/lipka_voda.pdf, 15.11.2002)

¹¹⁸ Více o praktických způsobech soukromých či kvázisoukromých řešení nedostatku vody od Srí Lanky přes Japonsko, Švýcarsko po Filipíny se lze dočíst v Ostrom, Elinor: *Governing the Commons*, Cambridge University Press, 1990

¹¹⁹ Anderson, Terry L. a Leal, Donald R.: *Free Market Environmentalism*, Revised Edition, Palgrave, 2001, str. 101.

¹²⁰ Food and Agriculture Organization of the United States (FAO), *The State of World Fisheries and Aquaculture*, 1998, <http://www.fao.org/docrep/w9900e/w9900e00.htm>, 7.12. 2002.

¹²¹ V některých oblastech Aljašky byla například povoleno pouze používání lodí, jejichž délka nepřesáhla 15 metrů. Anderson, Terry L. a Leal, Donald R.: *Free Market Environmentalism*, Revised Edition, Palgrave, 2001, str. 110.

¹²² Na trzích tak bude po celý rok více čerstvých než mražených ryb.

a následně mohou nabídnout vyšší částku za odkoupení kvót od někoho jiného. Rybář, jenž své kvóty prodá, se může věnovat jiné činnosti, při níž bude dosahovat lepších výsledků. Tento systém, jež byl zaveden např. na Novém Zélandě či na Islandu, motivuje k hledání inovací a způsobů lovu s nízkými náklady.¹²³ Empirické výzkumy zaznamenaly zlepšování stavu populace ryb ve státech, kde se rybaří s pomocí těchto *ITQs*.¹²⁴

Jedná se o příklad „kroku správným směrem“, tzn. kroku směrem k tržnímu řešení oblastí životního prostředí, přesto lze proti němu mnohé namítat. Jelikož se o kvótách povoleného množství ryb k výlovu rozhoduje v politických kruzích (komu a v jakém množství by se měly kvóty přidělit?), narážíme tu na nám již známé problémy související s lobbováním ze strany zájmových skupin, pokřivené motivace státních úředníků jednat ve jménu „efektivnosti“, a navíc rozptýlenost znalostí týkajících se složitého biologického systému. Situace je zde analogická situaci, jako kdyby si nejprve mohl každý člověk chytit libovolné množství slepic pobíhajících po vesnici a poté, co by se zjistilo, že slepic ubývá, místní úřad by začal rozdávat *ITQs* opravňující odchyt omezeného množství slepic. Nelze říci, že by se situace nezlepšila, ale snadno si lze představit lepší řešení.

Praxe vlastnických práv k rybám

Stejně jako u slepic je i v případě ryb k dispozici osvědčené řešení – plná, jasně vymezená, vynutitelná a přenositelná vlastnická práva. Nemožné? Spíše nezvyklé, a proto možná hůře představitelné. Ale praxe již poskytuje podporu teoretickým úvahám – nebo spíše – již opět poskytuje podporu. Záznamy o existenci vlastnických práv k rybám totiž sahají až k americkým Indiánům, jež před příchodem bělochů rybařili na řece *Columbia* právě v systému jasně vymezeného vlastnictví jednotlivých rodin k hejnům migrujících lososů.¹²⁵ Dlouhá fungující tradice takového rybolovu, jenž nevedl ke snižování počtu lososů, byla narušena příchodem bělochů, kteří začali lososy lovit i v mořských vodách a ty se poté nevraceli do řek za účelem tření.¹²⁶ Přeměnili tak systém soukromého vlastnictví na tragédii obecní pastviny.

K současným řešením cestou jasného vymezení vlastnických práv jsou tzv. územní užitková práva v rybolovu (*Territorial Use Rights in Fisheries – TURFs*), vztahující se na druhy, které se nepohybují na velké vzdálenosti (škeble, humři apod.). Vlastnictví je pomocí *TURFs* definováno podle vlastnictví plochy oceánu či dna oceánu.¹²⁷ Další podrobná vysvětlování, jak je možné vymezit práva k jednotlivým skupinám ryb, by znamenala jen dlouhé technické popisy. Na tomto místě si pouze uvědomme, že vymezit práva k určitým částem zemského oceánu či k jednotlivým hejnům ryb je již dnes technicky možné (laserové oplocení, satelitní pozorování atd.)^{128, 129}

¹²³ O úspěšnosti zavedení *ITQs* na Novém Zélandě a Islandu se lze dočíst v Anderson, Terry L. a Leal, Donald R.: *Free Market Environmentalism*, Revised Edition, Palgrave, 2001, str. 111–115.

¹²⁴ *Ibid.*

¹²⁵ Více se o tomto příkladu lze dočíst v Higgs, Robert: „Legally Induced Technical Regress in the Washington Salmon Fishery“, *Research in Economic History* 7, 1982, str. 82.

¹²⁶ *Ibid.*

¹²⁷ Mnoho států již dnes uplatňuje vlastnictví oceánu do vzdálenosti 200 mil od břehu, tj. od hranice země a oceánu. Více viz Anderson, Terry L. a Leal, Donald R.: *Free Market Environmentalism*, Revised Edition, Palgrave, 2001, str. 107–122.

¹²⁸ Zavedení vlastnických práv v oblasti rybolovu již zavedlo např. Japonsko (systém rybářských komunit) nebo Brazílie. Více viz *ibid.*, str. 116–117.

¹²⁹ Dále nezapomínejme na „ultimate resource“, jakým je lidská mysl, která dokáže přinášet inovativní postupy a vyhnout se tak problematice zmenšování určitého zdroje. Např. firma *Ocean Farming, Inc.* se zabývá metodami, jak zvýšit obsah fytoplanktonu, který je potřebný pro život mořských živočichů v oceánu. Jedná se o nákladné vědecké postupy, které ale dle ředitele společnosti Michaela Markelse povedou ke značnému nárůstu ryb vhodných k rybolovu. Firma *Ocean Farming* uzavřela smlouvu s republikou Marshallových ostrovů, která firmě přislíbila exkluzivní práva k 800 000 čtverečních milům hlubokého oceánu. Firma se zavázala platit 3,75 dolarů za čtvereční míli oceánu či 7 % z hodnoty ulovených ryb, podle toho, která cena bude vyšší. Firma *Ocean Farming* přislíbila, že za poplatek nechá lovit na „svém kusu oceánu“ i jiné, menší rybářské firmy. Proto, aby lidé přicházeli s inovacemi a novými nápady je potřeba, aby byli motivováni k jejich realizaci. Tou největší a neúčinnější motivací je soukromé vlastnictví. Pan Michael Markels nemá prázdný zájem vydávat značně vysoké finanční obnosy na zvyšování fytoplanktonu v oceánech, kde mimo jeho firmy může rybařit řada jiných subjektů. On by nesl náklady svého snažení, a o výnosy by se dělil s ostatními rybáři. Jediné právo k rybolovu u Marshallových ostrovů je dostatečnou motivací, aby se firma *Ocean Farming Inc.* pokusila zrealizovat vědecké postupy zvýšení fytoplanktonu, ke kterým došla. Více v Hurst, Blake: „Farming the Ocean“ *PERC Reports*, Prosinec 2001 či na <http://www.perc.org/publications/percreports/markels.html>, 7.12. 2002.

4.3.2. Želvy – tragédie obecní pastviny II

V roce 1968 založil pensylvánský obchodník Irvin Naylor a anglický obchodník a zakladatel londýnského *Institute of Economic Affairs* Anthony Fisher na Kajmaských ostrovech firmu *Mariculture Ltd.*, v roce 1975 přejmenovanou na *Cayman Turtle Farm*.¹³⁰ Na základě motto „*Conservation via Commerce*” odstartovali program chovu zelených mořských želv v zajetí. V důsledku stovek let lovu želv ve „veřejných oceánech” je dnes možné řadit všechny druhy mořských želv mezi ohrožené druhy. Ze stran ochránců přírody bylo vyvinuto značné úsilí, aby stát zakázal jakýkoli obchod s produkty, pocházejících z mořských želv. Tento zákaz by však již při tak nízkých počtech jednotlivých druhů jen stěží znamenal nárůst želví populace. Jednou z hlavních příčin, proč se želvy rozmnožují pomalu, je skutečnost, že většina vajec, jež dospělé želvy nakladou do písku na plážích, skončí jako oběť přílivu či jako strava místních zvířat a i vylíhnutá mláďata představují snadnou kořist. *Cayman Turtle Farm* se rozhodla sbírat vejce z pláží a obhospodařovat je v umělých líhních. Dokázala tak na svět přivést několikanásobně vyšší počet dospělých mořských želv, z nichž jí některé sloužili jako prostředek zisku a jiné si ponechávala, aby v budoucnosti dosáhla soběstačnosti. Harold F. Hirth ve zprávě pro *Food and Agriculture Organization* pod Organizací Spojených Národů napsal: „Zelená mořská želva je nejdůležitějším plazem na světě a mořské farmy jsou pro její přežití nezbytností.”¹³¹ Programy týkající se chovu ohrožených druhů zvířat v zajetí na soukromých farmách, rančích a parcích se ukázaly v řadě případů jako jediné možné způsoby záchrany ohrožených druhů. Motivace zisku nejen současného, ale i zisku v budoucnosti vede její majitele ke snaze pečovat o daný druh a zabránit jeho vyhynutí. Bohužel vlády se často uchylují (mnohdy pod nátlakem biologů a environmentalistů) ke krokům zakazujícím obchod s ohroženými druhy zvířat a s nimi souvisejícími produkty. Soukromí majitelé farem a území, na kterých se daný druh vyskytuje ztrácí motivaci se o zvířata starat a v řadě případů (viz dále) jsou jim dokonce na obtíž. K zákazu obchodů s želvím masem a produkty přistoupila americká vláda v roce 1978 a uzavřela tak americký trh produktům firmy *Cayman Turtle Farm*, jež pro firmu představoval hlavní odbytiště a který byl hlavní příčinou jejího zániku. Rozrostl se černý trh s želvími produkty a tomuto druhu opět hrozí vyhynutí.¹³²

4.3.3. Sovy, vlci atd. – tragédie obecní pastviny III

Existuje obrovské množství příkladů, dokládajících pozitivní efekty plynoucí ze soukromého vlastnictví rozličných druhů zvířete. Soukromé vlastnictví se osvědčilo jak u psů a jiných domácích a hospodářských zvířat (jež v žádném případě nečelí hrozbě vyhynutí), a stejně tak se osvědčuje v řadě případů jasného vymezení vlastnictví k ostatním tvorům (např. slonům v Zimbabwe¹³³, jestřábům, sokolům a orlům v Severní Americe¹³⁴).

K jakým výsledkům vedou státní politiky ochrany ohrožených druhů, jakým je např. *Endangered Species Act (ESA)* schválený v roce 1973 v USA?^{135, 136} Uvedme si případ sovy pálené jakožto

¹³⁰ Smith, Robert S.: „Private Solution to Conservation Problems” v Cowen, T. (ed.): *The Theory of Market Failure, A Critical Examination*, Cato Institute, 1988, str. 341–360.

¹³¹ *Ibid.*

¹³² Za stejný časový úsek vzrostla populace zelených želv chovaných na farmách o 80 000, zatímco v divoké přírodě o pouhých 5 000. Více *ibid.*

¹³³ Celý případ porovnávací dopad státní politiky ochrany slonů proti pytlákům v afrických státech dle stupně vymezení vlastnictví k těmto zvířatům lze nalézt v Anderson, Terry L. a Leal, Donald R.: *Free Market Environmentalism*, Revised Edition, Palgrave, 2001, str. 59–74. Ohledně soukromých safarí v Africe se lze dočíst v Leresche, Kay Muir a Nelson, Robert H.: „Managing Wildlife in Southern Africa”, *PERC Repots*, č. 3, září 2001.

¹³⁴ Cowen, Tyler (ed.): *The Theory of Market Failure*, Cato Institute, 1988, str. 358–360.

¹³⁵ Pouze 8 ze seznamu 1 400 druhů zvířat se začalo od roku 1973 dařit lépe. Viz Stroup, Richard L.: „The Endangered Species Act: Making Innocent Species the Enemy”, *PERC Policy Series*, č. 3, Duben 1995.

¹³⁶ Vyvráťme na tomto místě jeden z mýtů, který se traduje a který je řadou lidí chápán jako fakt. Jedná se o zprávu, že ročně vymírá v průměru 40 000 druhů zvířat či obdobně pesimistické zprávy (např. již zmiňovaná Zpráva *Global 2000*, jež odhaduje vyhynutí téměř 20 % ze všech existujících druhů zvířat mezi lety 1980 a 2000). (Citováno podle Simon, Julian L. a Wildawsky, Aaron: „Species Loss Revisited”, *The State of Humanity*, Blackwell Publishers Ltd, 1995, str. 346 a 347). Empirické studie biologů a zoologů, kteří se snaží doložit tento katastrofický scénář však ukazují, že nejvyšší možná míra doložitelného vymírání druhů je *jedem* za rok. V jejich zprávách najdeme věty následujícího typu „Minimálně 11 druhů, o kterých jsme se domnívali, že vyhynuly, byly znovu objeveny...”, „Mnoho ohrožených druhů má buď téměř zázračnou schopnost přežít, nebo nad jejím osudem bdí anděl strážný...”, „Po podrobnějším studiu dat se ukázalo... že nedochází k žádnému, nebo velmi malému úbytku živočišných druhů”, „existuje mnoho důvodů pro to, že zaznamenané úbytky druhů neodpovídají tak často zveřejňovaným předpovědím a extrapolacím.” (*ibid.*, str. 352 a 353). Více viz Simon, Julian L. a Wildawsky, Aaron: „Species Loss Revisited”, *The State of Humanity*, Blackwell Publishers Ltd, 1995, str. 346–361.

chráněného druhu sovy ve Spojených státech. Kongres USA schválil zákon zakazující majitelům lesů, na jejichž území se sova pálená vyskytuje kácet stromy v určitém vymezeném okruhu. Každý, kdo takovou sovu na svém pozemku objeví, je povinen zavolat místní státní správu pro ochranu přírody, která si povede záznamy o výskytu a dalším pohybu či rozmnožování tohoto vzácného druhu, a umožnit neomezený přístup biologům z *Fish and Wildlife Service*.¹³⁷ Zákon vypadá jako velmi logický a potřebný krok ze strany státu, jenž se snaží zachránit daný druh před vyhynutím. Bohužel dobrý úmysl nestačí. *Endangered Species Act* zcela nerespektuje soukromé vlastnictví a existenci vzácnosti. Ale půda a lesy jsou vzácné. Při neexistenci patřičných motivací se lidé budou chovat jinak, než si zákonodárci představují. Podívejme se, k jakému chování toto opatření vede.

Důsledků bude celá řada. Za prvé, majitelé lesů nebudou cítit žádné sympatie k sově pálené, jelikož její výskyt pro ně automaticky znamená zákaz nakládání se svým majetkem dle svých přání (např. majitel přislíbil určité množství kubíků dřeva jako dodávku nábytkářské firmě a díky sově nemůže tento závazek splnit). Po zjištění výskytu sovy na pozemku, který dříve majitele nějak nezatěžoval, má člověk několik možností. Uposlechnout zákon, a tedy nedodat slíbené dřevo a zaplatit nábytkářské firmě za nedodržení smlouvy. Nebo sovu zamlčet a doufat, že kácení lesa přežije. Či se sovy nějakým způsobem zbavit. Jelikož za ztrátu zakázky nebude majitel lesa nijak kompenzován, „přiznání“ sovy pro něj představuje dodatečný náklad. Neboť každý člověk se snaží vyhnout dodatečným nákladům, nový zákon povede lidi k tomu, aby se sovou „bojovali“ – zaháněli ji, stříleli apod., což by jinak nikdy nedělali. Pro sovu se tak stane mnohem komplikovanější přežít, což je přesný opak záměru zákona.^{138, 139}

Tento a řada velmi podobných příkladů dokládají pokřivené motivace, jež státní akty podobné povinné ochraně druhů zvířat bez jakékoli zpětné kompenzace takového jednání znamenají. Následující citáty jsou jen ukázkou mnoha doložitelných případů negativních dopadů *ESA* na druhy zvířat „na seznamu“.

Michael Bean z *Environmental Defense Fund*, jemuž je neformálně připisováno autorství *Endangered Species Actu*, prohlásil například o specifickém druhu datla:

Chráněný druh datla čeledi Picinae (*red-cockaded woodpecker*) je dnes blíže vyhynutí, než mu byl před čtvrtstoletím, kdy začala jeho ochrana.¹⁴⁰

Nebo Larry Mc Kinney z *Texas Parks and Wildlife Department*:

Jsem přesvědčen, že bylo ztraceno více lokalit výskytu ptáků z rodu Vireonidae (*black-capped vireo*) a pěnice z rodu Silviidae (*golde-cheeked warbler*) na území Texasu od doby, kdy byly tyto ptáci zapsáni do seznamu ohrožených druhů, než by tomu bylo bez existence *Endangered Species Act*.¹⁴¹

Chránit jednotlivé druhy, jež vědci a ochránci přírody považují za vzácné či ohrožené, je neefektivnější opět cestou vlastnických práv. Nebo přesněji řečeno cestou vzniku a respektování vlastnických práv.

Dobрым příkladem z praxe je ochrana vlků, vysazených v Yellowstonském národním parku, kde původně žili a jako predátoři byli součástí tamního ekosystému. Avšak spolu s medvědy Grizzly z Yellowstonské oblasti vymizeli. V roce 1995 je zde ochránci přírody znovu vysadili a jejich počet se dodnes vyšplhal z nuly na více než 400 kusů.¹⁴² Namísto zastrahování majitelů stád ovcí a skotu,

¹³⁷ Stroup, Richard L.: „The Endangered Species Act: Making Innocent Species the Enemy”, *PERC Policy Series*, č. 3, duben 1995.

¹³⁸ Tím však změna chování lidí nekončí. Zamyslíme-li se jako vlastník soukromého lesa, zjistíme, že sovu můžeme využít v konkurenčním boji. Můžeme například omezit konkurenci dodávky dřeva např. ze strany státních lesů. Stačí, když se nám podaří např. přemístit (či někomu zaplatit za přemístění) několik exponátů této sovy do státních konkurenčních lesů, kde bude muset být následně omezena těžba. Tyto a podobné příhody se tradují mezi lidmi zabývajícími se důsledky zákonů na ochranu přírody. Doložit je bývá složité, ovšem ekonom zvyklý sledovat motivace hráčů na trhu, ví, že přesně takové chování lze očekávat.

¹³⁹ Sám Michael Bean, neformální autor *Endangered Species Act* hodnotí s odstupem času jednání majitelů pozemků, kteří se různými způsoby snaží vyhnout záznamu o ohroženém druhu na svém majetku jako „čistě racionální rozhodnutí, motivované snahou vyhnout se potenciálně významným ekonomickým omezením”. Více v Stroup, Richard L.: „The Endangered Species Act: Making Innocent Species the Enemy”, *PERC Policy Series*, č.3, duben 1995.

¹⁴⁰ Citováno podle *ibid*.

¹⁴¹ Citováno podle *ibid*.

¹⁴² Fischer, Hank: „Who Pays For Wolves”, *PERC Reports*, prosinec 2001, 19/4 nebo <http://www.perc.org/publications/percreports/hankfischer.html>, 7.12. 2002.

jejichž majetek vlci přirozeně ohrožují, že zabijí-li toto zvíře (vlka), porušují zákon na jeho ochranu, našli lidé usilující o znovu-vysazení vlků jiný způsob řešení. Uskutečnili kampaň, ve které seznamovali lidi z oblastí okolo Yellowstonu s vlkem jako zvířetem, prodávali pohlednice a knihy o tomto druhu a především založili fond, z jehož prostředků platili majitelům stád a pozemků za vzniklé škody a za tolerování vlků jako součásti okolní přírody. Reagovali tak na stížnosti místních farmářů typu:

Ono je snadné být milovníkem vlků. Nic to totiž nestojí. Ale jsme to my, lidé vlastníci hospodářská zvířata na území, kde dochází k vysazování vlků, kdo za ně bude platit.¹⁴³

Členové organizace *Defenders of Wildlife* z fondů dodnes od roku 1987 zaplatili přibližně 175 000 dolarů vlastníkům stád jako kompenzace za ztráty způsobené vlky.^{144, 145} Ač tedy vlci (resp. lidé, jež se zasloužili o jejich vysazení v oblasti) poškozovali vlastnická práva majitelů stád, nebyli majitelé hospodářských zvířat nuceni nést pouze náklady existence těchto predátorů (za normálních okolností – nevysazování a neprohlašování vlků za vzácný druh – by je majitelé pozemků a stád stíleli jako škodnou). Naopak, jakmile byla vlastnická práva poškozena, skupina ochránců vlků (prostřednictvím příspěvků do fondu *Defenders of Wildlife*), jež si jich vysoce cenila, zaplatila všechny škody a mnohdy se dohodla na částce ještě vyšší. Majitel stád tedy nesl sice i náklady (mrtvé jehně apod.), ale i výnosy z existence vlků.

Tento příklad je jen reprezentantem řady podobných situací souvisejících s různými živočišnými druhy a tržních cest jejich řešení. Pokusme se odbourat vzniklé předsudky, že vlastnictví pohybujících se živých tvorů je nemyslitelné. Znovu si připomeňme technologie, které jsou již v současné době dostupné, a které vymezování vlastnictví umožňují.

4.4. Vzduch

V logice výkladu se po prozkoumání oblastí životního prostředí, jakými byla půda, voda a živá příroda, dostáváme k oblasti poslední, vzduchu. Možná někdo očekává, že nyní zde bude rozvinuta řada důvodů, proč v případě vzduchu nelze postupovat stejným způsobem, jako doposud, tedy cestou jasného vymezení vlastnických práv. Ale opak je pravdou. *Free Market Environmentalism* odpovídá na otázku, jak chránit ovzduší, stejně jako v případě půdy, vody i živé přírody.

4.4.1. Vzduch a vlastnická práva?

Majetková práva se v případě znečištění ovzduší týkají jak ovzduší jako takového, tak znečišťující látky a z ní plynoucí zodpovědnosti za vzniklé škody. Problematika vymezení vlastnických práv k ovzduší je velmi zajímavá, neboť je konečným „testem“ uplatnitelnosti principů *FME*. Pokud by je totiž nešlo v této oblasti využít, nejednalo by se o žádné *principy*. Historicky nejstarší úpravu vlastnictví ovzduší obsahovalo *common law*, podle něhož každý vlastník půdy byl zároveň majitelem veškerého prostoru nad pozemkem, a to do nekonečné výše do nebes a druhým směrem až do středu Země.¹⁴⁶ Takto bylo vlastnictví vymezeno ještě před vznikem letectví. Podle principů *homesteadingu*¹⁴⁷ nemělo takto vymezené vlastnictví vzduchu však žádné opodstatnění, protože vlastník půdy obvykle nevyužívá vzduch nad ním (nad určitou výší, kde např. končí koruny jeho stromů). Nejlepší právní teorií je *teorie "zón"*, podle níž je vlastníkem pozemku vlastněn vzdušný prostor pouze do výše jeho "efektivního vlastnictví". „Efektivní vlastnictví“ znamená „takový rozsah

¹⁴³ Citováno podle *ibid.*

¹⁴⁴ *Ibid.*

¹⁴⁵ Obdobný fond vznikl i na krytí ztrát vzniklých vlastníkům hospodářských zvířat v důsledku škod způsobených medvědy.

¹⁴⁶ Rothbard, Murray: „Law, Property Rights and Air Pollution“, v *idem: The Logic of Action II*, Edwar Elgar, Cheltenham, 1997, str. 155.

¹⁴⁷ Homesteading je princip definující vznik vlastnictví formou tzv. prvotního přivlastnění, který však vlastnictví prvotně přivlastněné půdy podmiňuje i „smíšením vlastní práce s dosud nevlastněným zdrojem“. Jinými slovy, skutečnost, že ten, kdo zdroj objevil jako první a použil („homesteadoval“ jej), jej dále vlastní. Více viz Bouckaert, Boudewijn: „Original Assignment of Private Property“ v *Encyclopedia of Law and Economics*, Edwar Elgar, 2000, oddíl 1100, str. 3.

prostoru nad pozemkem, který je podstatný pro úplné využití a potěšení z vlastnictví půdy.”¹⁴⁸ Znamená to, že se výše vlastněného vzdušného prostoru může u jednotlivých pozemků lišit, a to v závislosti na různých způsobech jejich využívání.¹⁴⁹

Na tomto místě je důležité připomenout skutečnost, že samotný obsah určitých látek ve vzduchu neznamená automaticky znečištění. Tím se stávají, je-li prokázáno, že poškozují majetek někoho jiného proti jeho vůli (naše saze na cizím parapetu). Stejně tak hluk či vlnění nemusí samy o sobě poškozovat majetek někoho jiného. Hluk (či vlnění) musí být soudně označen jako *nadměrný hluk* (či vlnění), poškozující jiné subjekty.¹⁵⁰ Poškození musí v systému *common law* prokázat poškození svého majetku – jedná se pak o případ nepřipustného obtěžování (*nuisance*), či neoprávněného vstupu na cizí pozemek (*trespass*), které je poté soudně řešeno jako jakékoli jiné nepřipustné obtěžování nebo jiný neoprávněný vstup na cizí pozemek – znečišťovatel musí nabídnout kompenzaci či se znečištěním přestat.¹⁵¹

V systému *common law* měly podniky motivaci zabránovat či snižovat znečištění, které způsobují okolním lidem. Byly si vědomy zodpovědnosti, jež za své aktivity nesou a došlo-li k poškození něčího majetku, musely poškozeným zaplatit odškodné.¹⁵²

Jak ale v současné době, při existenci letectví, kosmonautiky a dalších způsobů využívání vzdušného prostoru vymezit vlastnictví jednotlivých lidí k částem ovzduší? Pravdou je, že vymezení vlastnických práv v oblasti ovzduší je zatím oblastí, kde jsou principy *FME* vyžívány nejméně. Přesto dostupné a stále se zdokonalující technologie představují řadu možností, jak vymezit a vynucovat vlastnictví vzduchu a prokazovat znečištění. V teoretické rovině se hovoří o třech způsobech realizovatelných způsobů definování vlastnictví. Jedná se o analýzy složení vzduchu a identifikace jeho jednotlivých složek.¹⁵³ Nebudeme se zde zabývat vědeckými a technickými detaily vymezování vlastnických práv k ovzduší; jen zopakujeme, že právě vlastnická práva jsou opět odpovědí na problémy vznikající s ochranou ovzduší jako důležitého přírodního zdroje.

4.4.2. Vzduch – lokální, či globální problém?

V čem je ale přece jen vzduch specifický či alespoň o něco specifičtější než ostatní přírodní zdroje? Jeho složení, kvalita, změny atd. mají (výraznější) globální význam. Jak řešit problémy spojené s životním prostředím (v našem případě s ovzduším) dotýkajícím se obyvatel celé planety? Co s takovým jevem, jakým je globální oteplování, jež je podle řady vědců způsobované tzv. skleníkovými plyny? Vědeckou diskuzi, která není ani zdaleka tak jednoznačná, jak by se mohlo zdát, ponechme stranou.¹⁵⁴ Experti z obou protipólných táborů dokazují pomocí dat a modelů efekty oteplování planety, či na druhou stranu tzv. ochlazovacího efektu (*cooling effect*).¹⁵⁵ Odhady možného vzestupu teploty na Zemi jsou každoročně upravovány. Současné odhady hovoří oproti dřívějším alarmistickým vizím, jež hrozily oteplením o 4 stupně do roku 2030 až 2050¹⁵⁶, o vzestupu

¹⁴⁸ Citováno podle Prosser v Rothbard, Murray: „Law, Property Rights and Air Pollution”, v *idem: The Logic of Action II*, Edwar Elgar, Cheltenham, 1997, str. 155.

¹⁴⁹ Podobně jako v případě vody vznikalo vlastnictví v té míře, v jaké někdo vodu využíval (k zavlažování, splavování dřeva apod.).

¹⁵⁰ Rothbard, Murray: „Law, Property Rights and Air Pollution”, v *idem: The Logic of Action II*, Edwar Elgar, Cheltenham, 1997, str. 155.

¹⁵¹ To se běžně dělo. Viz například případ *R. L. Renken* proti *Harvey Aluminium, Orchard View Farms* proti *Martin Marietta Aluminium* či *Bradlay* proti *American Smelting and Refining Co.* Zmíněné příklady lze nalézt v Meiners, R. E. a Yandle, B., 2000: *Jak common law chrání životní prostředí*, Liberální institut, Praha, str. 25–29.

¹⁵² Například případ *Montana Power Company* – viz Anderson, Terry L. a Leal, Donald R.: *Free Market Environmentalism*, Revised Edition, Palgrave, 2001, str. 133.

¹⁵³ Podrobné popisy těchto tří variant lze najít v Anderson, Terry L. a Leal, Donald R.: *Free Market Environmentalism*, Revised Edition, Palgrave, 2001, str. 132–137.

¹⁵⁴ Málo se ví např. o „antikjótské petici”, která byla sepsána roku 1998 bývalým prezidentem *National Academy of Sciences* a Frederickem Seitzem a kterou podepsalo 20 000 amerických přírodovědců. Ti jsou přesvědčeni o tom, že „nárůst obsahu atmosférického oxidu uhličitého přináší řadu pozitivních efektů pro rostliny a životní prostředí živočichů na Zemi”, a dále že „dodržení (v Kjótu roku 1997) schválených limitů na skleníkové plyny bude mít za následek devastaci životního prostředí, zpomalení rozvoje vědy a techniky, poškození zdraví a snížení životní úrovně lidstva”. Více o globálním oteplování se lze dočíst např. v popularizačním projektu Liberálního institutu Praha: „Teorie globálního oteplování – mýtus, nebo realita?”, Praha, 2000.

¹⁵⁵ Více je možno se dočíst např. v Singer, Fred S.: „Stratospheric Ozone: Science and Policy” v Simon, Julian L.: *The State of Humanity*, Blackwell Publishers Ltd, 1995, str. 537–543, dále v Michaels, Patric J.: „The Greenhouse Effect and Global Change: Review and Reappraisal”, *ibid.*, str. 544–563 a v Lave, Lester: „Greenhouse Scenarios to Inform Decision Makers”, *ibid.*, str. 565–575.

¹⁵⁶ Citováno z „Man of The Year” časopisu *Time* z roku 1988 podle Michaels, Patric J.: „The Greenhouse Effect and Global Change: Review and

o maximálně jeden stupeň Celsia do roku 2050.¹⁵⁷ Závěry vědy o nebezpečných jevech na planetě jsou samozřejmě důležité pro určení následné „léčby“. I kdyby se totiž nakonec ukázalo, že za změnu klimatu je odpovědná lidská činnost, je důležité si uvědomit, že každá léčba (např. zastavení dalšího oteplování či opětovné snížení teploty) znamená vedle pozitivních dopadů pro jedny, i náklady (mnohdy velmi vysoké) pro druhé. Jak však může politik prohlásit, že kvůli tomu, že se možná částečně rozšíří Sahara (náklady pro jedny) a bude možné pěstovat pšenici v Grónsku (výnosy pro druhé), má dnes dojít k miliardovým škodám v důsledku regulace průmyslu po celém světě (náklady pro třetí)? Jak vysvětlit chudým zemím např. Číně (a jak prosadit!), že nemohou řešit své problémy s chudobou způsobem, který se osvědčil u zemí Západu? Nebo jak přinutit rozvojové země, aby bojovaly proti globálnímu oteplování, když větší koncentrace CO₂ by zvýšily úrodnost v zemědělství a pomohly tak řešit problémy nedostatku jídla pro stále se zvětšující počet obyvatel. Nedojde-li ke zvýšení schopnosti zemědělství uživit obyvatelstvo tímto způsobem, bude muset dojít ke kácení lesů a jejich přeměně na pole. To by vyvolávalo další zátěž pro životní prostředí.^{158, 159}

Může se tedy zdát, že oblast vzduchu a zemské atmosféry je sférou, kde je *FME* nejhůře uplatnitelný. Hlavní problém této oblasti spočívá ve vymezení vlastnických práv a identifikaci znečišťovatelů. To je však v současnosti již díky dostupným technologiím možné i v oblasti vzduchu. Je nutné mít na paměti, že většina problémů v oblasti znečištění vzduchu je lokální povahy, a proto jsou tyto problémy díky novým technologiím poměrně snadno řešitelné – je stále snazší identifikovat znečišťovatele a prokázat újmu. Problémy globální existují, je třeba je řešit, ale za jejich řešení nelze považovat zestátnění těchto problémů. Politici si nedokázali, jak *FME* přesvědčivě díky své analýze lidských motivací ukazuje, vyřešit ani problémy lokální, a proto lze jen těžko předpokládat, že by uspěli při řešení problémů mnohem složitějších.¹⁶⁰

Reappraisal”, *ibid.*, str. 544.

¹⁵⁷ Anderson, Terry L. a Leal, Donald R.: *Free Market Environmentalism*, Revised Edition, Palgrave, 2001, str. 160.

¹⁵⁸ Více o problému globálního oteplování v Goklany, Indur M.: „Global Warming: From the Frying Pan into the Fire?“, *The Precautionary Principle*, Cato Institute, 2001, str. 57–88. Indur M. Goklany byl zástupcem Spojených států na *Intergovernmental Panel on Climate Change*.

¹⁵⁹ Krokem směrem k tržnímu řešení problému, jak snížit emise skleníkových plynů je obdoba *ITQs* používaných v rybářském průmyslu, a těmi jsou v oblasti ovzduší tzv. obchodovatelná emisní povolení. Jejich podstata, ale i výhrady k jejich použití jsou obdobné jako u *ITQs*. Toto téma je v posledních letech velmi diskutované, a tudíž se mu nemusíme dlouze věnovat. Informace lze nalézt například v Jílková, Jiřina: *Obchodovatelná emisní povolení*, Ostrava, Vysoká škola báňská – Technická univerzita, 1996, 102 s., (brož.) S II 831.857.

¹⁶⁰ Řešení globálních problémů musí být předáno do rukou společnosti, která se v podmínkách rostoucího blahobytu a bohatství stále více zajímá o životní prostředí a usiluje o zabránění jeho znečištění. Existuje celá řada environmentálních seskupení, jejichž rozpočty nejsou malé a které mají upřímný zájem na eliminaci možností lokálních i globálních rizik spojených s přírodou. Mohly by tak například mohly platit velkým znečišťovatelům za snižování emisí (v případě obchodovatelných emisních poukázek, skupovat tyto poukázky a tak snižovat hladinu znečištění). V náplni jejich práce by mohly být kampaně a vzdělávací akce, jež by v řadě lidí vyvolaly potřebu financovat odvrácení hypotetických katastrof. Zkrátka nikdy se nedozvíme jaké praktiky a možnosti trh naskýtá, dokud ho nenecháme neomezeně působit. To platí o všech oblastech, nikoli pouze o životním prostředí.

5. Závěr

Snažili jsme se v této práci vysvětlit a ilustrovat prostý poznatek, který za všechny ekonomy výstižně zformulovat věhlasný ekonom Julian Simon, jenž věnoval studiu vztahu ekonomie a přírodních zdrojů celý svůj život:

Základní přizpůsobovací mechanismus funguje následovně: Více lidí a nárůst příjmů jsou v krátkém období příčinou problémů – nedostatku zásob a znečištění. Krátkodobá vzácnost způsobí růst cen a znečištění způsobí rozruch. Tyto problémy představují příležitost a podněcují k hledání řešení. Ve *svobodné společnosti* se řešení nakonec objeví, ačkoli mnozí lidé hledají na vlastní náklady a řešení se jim nepodaří nalézt. V dlouhém období nás nové objevy posunují více kupředu, než kde bychom byli, kdyby se problémy vůbec nevyskytly. Tato teorie je zcela v souladu s historickou skutečností.¹⁶¹

Důležitým slovem v citátu je slovo *svobodná* společnost. Tedy místo, kde jednotlivci dobrovolně uzavírají kontrakty, směňují spolu statky a služby a mají snahu hledat nová a lepší řešení vznikajících problémů. Ona svoboda a možnost reagovat je příčinou, proč ve vyspělém západním světě nedochází k naplňování katastrofických vizí, jež jsme zmiňovali v úvodu práce. Modely, které tyto vize vykonstruovaly, jsou totiž, jak jsme na řadě příkladů v práci ukázali, zcela nevhodné pro popis lidské společnosti, protože do svých úvah nezahrnují lidskou schopnost a důmyslnost reagovat na nově vznikající podmínky, hledat nové výrobní postupy a substituty pro zdroje, jichž začíná být na trhu nedostatek nebo jejichž cena roste. Právě trh je místem, kde lidé řeší problémy podobného typu – poskytuje signály a podněty pro vyrovnání se s novými skutečnostmi, jakými může být klesající zásoba nějaké suroviny či kvality přírodních statků.

Nejedná se však pouze o snižování spotřeby nějakého statku či jeho nahrazování statkem jiným, ale o využití kreativity lidí při samotném vytváření trhů. Dokumentovali jsme, že základním předpokladem obezřetného zacházení se zdroji je vznik vlastnických práv – a to v oblastech, kde v daný okamžik chybí. Lidská kreativita tak nachází způsoby, jak přetvořit tragédii obecní pastviny v situaci, v níž nebude přírodní zdroj ničen, ale využíván k všeobecnému prospěchu. Ukázali jsme si, že důležitost vzniku *nových* vlastnických práv (k migrujícím lososům) si uvědomovali například již Indiáni před stovkami let. Moderní technologie nám dnes umožňují mnohem víc. Jsou prostředkem usnadňujícím naplňovat znaky svobodné společnosti, tj. vymezování vlastnických práv ke zdrojům, které by bez nich bylo obtížnější a které si lidé dříve nedokázali vůbec představit (jak jsme například ukázali při diskuzi o možném vlastnictví vody a vzduchu).

Tragédie obecní pastviny může být tedy eliminována díky lidské vynalézavosti na stále nových „pastvinách“. Ukazuje se, že přístup mnoha ekonomů k problematice životního prostředí je jen další ukázkou nedostatečné představivosti akademických teoretiků. Paul Samuelson ve své slavné učebnici ekonomie po desetiletí tvrdil, že „podnikatelé nemohou se ziskem stavět majáky...“¹⁶², až mu v roce 1974 odpověděl Ronald Coase historickou analýzou dokazující podnikání v této oblasti.¹⁶³ Stejný nedostatek představivosti prezentoval také jiný slavný ekonom – James Meade. V roce 1952 napsal, že daně a dotace „musí být uvaleny“ na majitele včelstev a pěstitele jablek, aby mohlo docházet k opílení sadů.¹⁶⁴ Schopnost lidí řešit problémy externalit způsobem, který si Meade neuměl představit, ale po několika letech ukázal ve své *Bajce o včelách* Steven Cheung.¹⁶⁵ Neustále se tak ukazuje, že mají-li lidé svobodu, nelamentují nad tržním selháním (*market failure*), jak to činí mnozí teoretičtí ekonomové, ale vznikající problémy tvořivým způsobem řeší („*market failure*“ pro ně představuje *market challenge*).¹⁶⁶

¹⁶¹ Simon, Julian L.: „Introduction“ v *idem: The State of Humanity*, Blackwell, Oxford, str. 24–25.

¹⁶² Samuelson, Paul: *Economics*, 6. vydání, 1964, str. 159.

¹⁶³ Coase, Ronald H.: „The Lighthouse in Economics“, *Journal of Law and Economics*, svazek 17, říjen 1974, str. 357–76.

¹⁶⁴ Meade, James E.: „External Economies and Diseconomies in a Competitive Situation“, *Economic Journal*, svazek 52, 1952, str. 54–67.

¹⁶⁵ Cheung, Steven N. S.: „The Fable of the Bees: An Economic Investigation“, *Journal of Law and Economics*, svazek 16, duben 1973, str. 11–33.

¹⁶⁶ V poslední době se historikové stále intenzivněji věnují revizi fungování soukromého sektoru v oblastech, které dnes ovládá sektor státní, a prokazují flexibilitu a účinnost takového uspořádání. Zjišťujeme tak například, jak uvádí profesor *Manchester Metropolitan University* Stephen Davies, že dokonce i fungování policie v Anglii v 18. a 19. století, tedy v době, kdy ještě neexistovala státní „nová policie“, bylo úspěšně svěřeno trhu.

„Všechny tyto soukromé iniciativy v oblasti vynuovení práva skončily se vznikem „nové policie“ v polovině 19. století. Není to nic překvapivého.

Jedná se o klasický případ „*crowding out*“ – procesu, kdy vstup státu do konkrétní oblasti vede k vymizení soukromých alternativ. Postupný zánik asociací zabývajících se stíháním zločinců, soukromých policií, a metod hledání zločinců pomocí zveřejňování jejich popisu formou inzerátů, odráželo

Free Market Environmentalism je pokusem dokázat nedostatek představivosti těch teoretiků, kteří volají po *nutnosti* státní regulace v oblasti životního prostředí. Jedná se o moderní, dynamický směr ekonomické teorie se silným hospodářsko-politickým vyústěním. Pokouší se totiž na základě analýzy rozpracované řadou ekonomických škol přinášet návrhy konkrétních reformních kroků v jednotlivých oblastech životního prostředí. Problematika vymírání živočišných druhů, znečištění vody a vzduchu, nadměrného rybaření mají totiž jedno společné – vzácnost a z toho vyplývající nutnost volby. Proto nachází při řešení problémů životního prostředí své místo ekonomie, věda, která ví, že pouze tam, kde je vlastnictví, ceny a ekonomická kalkulace, nedochází k plýtvání (přírodními) *zdroji*. A tam, kde se neplýtvá a kde existuje řád, vzniká blahobyť. Proto nemůže být ekonomie a snaha o kvalitní životní prostředí v rozporu.

způsob, kterým nová policie zcela ovládla nejen vyšetřování zločinů, ale také jeho stíhání, čímž byla jedna velká oblast rozhodování a kontroly odňata občanské společnosti a převzata státem.”

Stephen Davies: „The Private Provision of Police during the Eighteenth and Nineteenth Centuries” v *The Voluntary City, Choice, Community and Civil Society*, ed. Beito, David T. – Gordon, Peter – Tybarrok, Alexander, Independent Institute, 2002.

Dodatek I

Sázka Juliana Simona s Paulem Ehrlichem

Ekonom Julian Simon, autor knihy „*The Ultimate Resource*” a řady dalších, byl přesvědčen, že díky lidské vynalézavosti a inovativnosti se malthusiánské a jim podobné vize nemají šanci uskutečnit. V roce 1980 navrhl slavnému biologovi a autorovi knihy „*The Population Bomb*”, jenž byl známý svými předpověďmi masivních nedostatků přírodních zdrojů, Paulu Ehrlichovi, uzavřít sázku, která by ukázala, kdo z nich je blíže pravdě.

Ehrlich totiž prohlásil, že „by vsadil všechny peníze na to, že přírodních zdrojů ubývá”. Simon proto navrhl Ehrlichovi, aby prokázal, že myslí svá slova vážně. Nechal na něm, aby vybral 5 různých přírodních kovů, o nichž se domnívá, že za deset let budou vzácnější než v roce 1980. Jak je vysvětleno ve druhé kapitole, rostoucí vzácnost se projeví v růstu ceny dané komodity. Za důkaz růstu vzácnosti vybraných kovů tedy měl sloužit růst jejich cen. Simon s Ehrlichem se dohodli na tom, že fiktivně nakoupí 5 kovů vybraných Ehrlichem, každý v ceně 200 dolarů, tedy v celkové hodnotě 1000 dolarů. Pokud jejich cena bude v roce 1990 vyšší než 1000 dolarů, znamená to, že se kovy staly vzácnějšími a Ehrlich vyhraje. Simon mu pak zaplatí cenový rozdíl. Pokud cena kovů klesne za deset let pod 1000 dolarů, zvítězí Simon. Ukáže se totiž, že kovy se staly méně vzácnými a Ehrlich bude povinen zaplatit rozdíl v ceně.

Ehrlich považoval danou sázku za snadno vydělané peníze a vybral následujících pět kovů: měď, chróm, nikl, cín a wolfram. Na Simonovu adresu tehdy napsal:

Simon se mýlí ve své ekonomii týkající se minerálních zdrojů... Já a moji kolegové, John P. Holdren... a John Harte ...společně přijímáme Simonovu podivuhodnou nabídku, dříve než by po ní lačně skočili jiní lidé.¹⁶⁷

Jak sázka dopadla? Podívejme se na tabulku.

Tabulka č. 4: Ceny kovů v roce 1980 a 1990 (ve stálých cenách roku 1980, v amerických dolarech)

Název kovu	Cena v roce 1980	Cena v roce 1990	Procentní změna
Měď (195.56 liber)	200	163	- 18.5%
Chróm (51.28 liber)	200	120	- 40%
Nikl (63.52 liber)	200	193	-3.5%
Cín (229.1 liber)	200	56	- 72%
Wolfram (13.64 liber)	200	86	- 57%

Zdroj: http://www.overpopulation.com/simon_bet.html, 13.11. 2000

V roce 1990 bylo všech pět kovů hluboko pod svou reálnou cenou z roku 1980. Ehrlich sázku prohrál a poslal Simonovi šek vystavený na částku 576.07 dolarů, tzn. že po očištění o inflaci byla cena pěti kovů nižší než poloviční.

Ceny kovů klesly natolik, že Simon by sázku vyhrál i v případě, že by ceny v roce 1990 nebyly očištěny o inflaci. A jaká byla reakce Paula Ehrliche? Řekl, že už při uzavírání sázky věděl, že pět kovů nepatří mezi nijak zásadní indikátory a že sázku uzavřel, jen aby nemusel poslouchat, že

¹⁶⁷ Ehrlich, 1981, str. 46, nebo http://www.overpopulation.com/faq/People/julian_simon.html, 13.11. 2000.

přírodní vědci nejsou ochotni vsadit na svá slova. Zároveň prohlásil, že příčinou poklesu cen není klesající vzácnost, ale skutečnost, že první polovina devadesátých let byla obdobím recese a přinesla s sebou zpomalení růstu celosvětové poptávky po průmyslových kovech.¹⁶⁸ Ehrlich neviděl v sázce žádné vyvrácení svých teorií, a naopak se vyjádřil, že:

Sázka nic neznamená. Julian Simon je ten typ člověka, který skočí z budovy Empire State Building a při míjení desátého patra vypráví, jak se věci mají skvěle. Myslím si, že ceny kovů stejně nakonec vzrostou.¹⁶⁹

Na tato slova reagoval Julian Simon nabídkou prodloužení doby sázky, resp. uzavření nové sázky na dalších deset let. Paul Ehrlich odmítl takovou sázku uzavřít a začal navrhopvat sázku, jež by se týkala ukazatelů jako je oteplování planety, koncentrace skleníkových plynů, emisí a ozónu, průměrné rozlohy zemědělské půdy na hlavu, průměrného množství rýže a pšenice na hlavu, množství lidí umírajících na AIDS, množství vyhynulých druhů zvířat, příjmového rozdílu mezi 10 % nejbohatších a 10 % nejchudších lidí atd. Julian Simon odvětil, že dané ukazatele nehovoří o zlepšování či zhoršování lidského blahobytu, ale o biologických, meteorologických, fyzikálních či striktně statistických změnách, jež nelze s úrovní blahobytu lidí přímo spojovat. Souhlasil s několika ukazateli, jako například s množstvím rýže a pšenice na hlavu a navrhoval některé další, hovořící o schopnosti lidí reagovat na existující vzácnost. Neviděl problém v prohlubování rozdílů mezi chudými a bohatými, ale zajímal ho fakt, že životní podmínky *obou* skupin jsou lepší než předešlou dekádu. Ehrlich však trval na svých nových indikátorech a nikdy neuznal sílu Simonových argumentů.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Úplnou reakci je možné nalézt v Ehrlich a Ehrlich, 1996, str. 100–101.

¹⁶⁹ Tinerey, 1991, str. 81 nebo http://www.overpopulation.com/faq/People/julian_simon.html, 13.11. 2000.

¹⁷⁰ Značná část díla Juliana Simona je dostupná na internetových stránkách www.juliansimon.org. Jeho velmi zajímavou autobiografii lze najít v Simon, Julian: „Philosophy and My Work Life”, *The American Economist*, č. 2, podzim 1996, přetištěno v Mitra, Barun S., ed.: *Population, The Ultimate Resource*, Liberty Institute, 2000

Dodatek II

Z historie konceptu „tragédie obecní pastviny“

Garrett Hardin je považován za otce konceptu tragédie obecní pastviny. Ve svém článku z roku 1968 v časopisu *Science* uzavírá:

V tom spočívá ona tragédie. Každý člověk je uzavřen v systému, který jej žene k tomu, aby neomezeně zvyšoval velikost svého stáda - a to vše ve světě, jenž je omezený. Ve společnosti, jež věří ve svobodné užívání pastviny, je cílovou stanicí, ke které všichni lidé při sledování svých nejlepších zájmů směřují, zkáza.¹⁷¹

Hardin ale zdaleka nebyl prvním, kdo vyjádřil podobnou myšlenku. Již Aristoteles si před tisíci let všiml, že:

Tomu, co spravuje společně velké množství lidí, se věnuje minimální péče. Každý myslí především na svůj zájem, a téměř vůbec na zájem společný.¹⁷²

Důsledky *zákonů džungle*, tak jak je slavně vylíčil Thomas Hobbes ve své knize *Leviathan* v podstatě vyjadřují totéž. A nejnověji více než 10 let před Hardinovým článkem v roce 1954 píše H. Scott Gordon ve slavném textu „The Economic Theory of a Common Property Resource: The Fishery“ následující:

Ukazuje se tedy, že na tvrzení konzervativců, jež praví, že majetek všech je majetkem nikoho, je cosi pravdivého. Bohatství, které je zdarma pro všechny, si nikdo necení, neboť ten, kdo bláhově dlouho čeká na správnou dobu jeho využití nakonec zjistí, že toto bohatství již někdo jiný sebral... Ryby v moři nemají pro rybáře žádnou hodnotu, neboť si nemůže být jist, že tam pro něj budou ještě zítra, nevyloví-li je dnes.¹⁷³

Tragédie obecní pastviny je tedy problém, jehož důsledky si lidé uvědomovali po staletí, a to vždy v situaci, kdy se vynořila v nějaké nové podobě.

¹⁷¹ Hardin, G.: „The Tragedy of the Commons“, *Science*, č. 162, 1968, str. 1244.

¹⁷² Aristotle: *Politics*, kniha 2, kapitola 3, citováno podle Ostrom, Elinor: *Governing the Commons*, Cambridge University Press, 1990, str. 2.

¹⁷³ Gordon, H. S.: „The Economic Theory of a Common-Property Resource: The Fishery“, *Journal of Political Economy*, č. 62, 1954, str. 124, citováno podle Ostrom, Elinor: *Governing the Commons*, Cambridge University Press, 1990, str. 3.

Literatura

- ADLER, J. H., 1992: „Little Green Lies: The Environmental Miseducation of America's Children”, *Policy Review*, Heritage Foundation, Washington
- ADLER, J. H., 2000: *Ecology, Liberty and Property*, Competitive Enterprises Institute, ISBN 1-889865-02-8
- Akční plán z konference OSN o vodě v Mar del Plata, 1977. Cit podle *Agenda 21*, oddíl 18.47.
- ANDERSON, T. L. – GREWELL, J. B., 2000: „The Greening of Foreign Policy”, *PERC Policy Series*, č. 20, prosinec 2000, str. 1–32
- ANDERSON, T. L. – LEAL, D. R., 1991: *Free Market Environmentalism*, 1. vydání, Pacific Research Institute for Public Policy, 1991, ISBN 0-936488-33-6
- ANDERSON, T. L. – LEAL, D. R., 1997: *Enviro-capitalist: Doing Good by Doing Well*, Rowman&Littlefield, ISBN: 0847683826
- ANDERSON, T. L. – LEAL, D. R., 1999: „Tržní přístup k problematice životního prostředí”, *Laissez Faire*, č. 6, str. 1–4
- ANDERSON, T. L. – LEAL, D. R., 2001: *Free Market Environmentalism*, Revised Edition, Palgrave, New York, ISBN 0-312-23503-8
- ANDERSON, T. L. – MILLER, H. I. (ed.), 2000: *The Greening of U. S. Foreign Policy*, Hoover Institution Press, Stanford, ISBN 0-8179-9862-4
- ANDERSON, T. L. (ed.), 2000: *Political Environmentalism*, Hoover Institution Press, Stanford, ISBN 0-8179-9752-0
- ANDERSON, T. L., 1995: „Water, water everywhere but not a drop to sell” v SIMON, J.: *The State of Humanity*, Blackwell, ISBN 1-55786-1196
- ANDERSON, T. L., SMITH, V. L. a SIMMONS, E., 1999: „How and Why to Privatize Federal Lands”, *Policy Analysis*, listopad
- ANDERSON, T. L.: „Market Plan Can Ease State Water Shortage”, internet: <http://www.perc.org/publications/opeds/marketplan.html>, 7.12. 2002
- BADEN, J. – STROUP, R., 1979: „Property Rights and Natural Resource Management”, *Literature of Liberty*, Cato Institute, sv. 2, č. 4, str. 5–44
- BASKIN, K.: „The Tug of War for the Wilderness”, *Sun*, podzim 1985, str. 7.
- BAST, J. L. – HILL, P. J. – RUE, R. C., 1994: *ECO-SANITY, A Common-Sense Guide to Environmentalism*, Madison Books, Lanham, ISBN 1-56833-028-6
- BASTIAT, FREDERIC, 1998: *Co je a co není vidět*, Liberální institut, Praha, ISBN 80-902270-6-6
- BECKER, G. S., 1997: „Environment”, *The Economics of Life*, McGraw-Hill's Companies, New York, str. 287–304, ISBN 0-07-006709-0
- BENSON, L. B., 2002: „Justice without government” v BEITO, D. T. – GORDON, P. – TYBARROK, A. (ed.): *The Voluntary City, Choice, Community and Civil Society*, Independent Institute, obzvl. str. 142–143, ISBN 0-472-08837-8.
- BERNSTAM, M. S., 1991: *The Wealth of Nations and the Environment*, Institute of Economic Affairs, Westminster, ISBN 0-255-36240-4
- BLACK, HENRY C., 1993: *Blackův právní slovník*, Victoria Publishing, str. 1472, ISBN 80-85605-23-6
- BLOCK, W. – WHITEHEAD, R., 1999: „The Unintended Consequences Of Environmental Justice”, *Forensic Science International*, č. 100, str. 57–67
- BLOCK, W., 1990: „Resource Missallocation, Externalities, and Environmentalism: A U.S.-Canadian Analysis”, *Proceedings – 24th Annual Pacific Northwest Regional Economic Conference*, April 26–28, Bellingham, Washington, str. 91–94
- BLOCK, W., 1998: „Environmentalism and Economic Freedom: The Case for Private Property Rights”, *Journal of Business Ethics*, č. 17, str. 1887–1889
- BOUCKAERT, BOUDEWIJN, 2000: „Original Assignment of Private Property” v *Encyclopedia of Law and Economics*, Edwar Elgar, oddíl 1100, str. 3., ISBN 1-85898-984-1
- BROWN, L. R. a spol., 1998.: *Zpráva o stavu světa*, Worldwatch Institute, nakl. Hayek s.r.o., Praha
- BROWN, M. a SHAW, Jane S.: „To Preserve It, Buy It”, internet: <http://www.perc.org/publications/opeds/preserve.html>, 7.12. 2002.

- BUDSKÝ, Š., 2001: „Ekonomie životního prostředí pohledem rakouské školy”, VŠE, nepublikovaná studie
- CARNELL, B., 2000: „Julian Simon's Bet With Paul Erlich”, internet:
http://www.overpopulation.com/faq/People/julian_simon.html, 10.12. 2002
- CLAWSON, M., 1983: *The Federal Lands Revisited*, Resources for the Future, ASIN 0801830982
- COASE, R. H., 1974: „The Lighthouse in Economics”, *Journal of Law and Economics*, svazek 17, říjen, str. 357–76
- COWEN, T. (editor), 1988: *The Theory of Market Failure, A Critical Examination*, Cato Institute, ISBN 0-913969-13-3
- DAVIES, C. J. a MAZUREK, J., 1997: *Regulating Pollution: Does the U. S. System Work?*, Resources for the Future, ISBN 0915707853
- DEMSETZ, H.: „Towards a Theory of Property Rights,” *American Economic Review*, květen 1967, str. 55–83.
- DOLAN, EDWIN G., 1971: „Capitalism and the Environment”, *Individualist*, březen, str. 3
- DWIGHT, R. L., 2001: „To Drill or Not to Drill: Let the Environmentalist Decide”, *The Independent Review*, sv. 6, č. 2, str. 217.
- FALQUE, M. (ed.), 1996: „Symposium: L'Environment, le Marche et L'Evolution des Institutions/New Resources Economics, and Institutions”, *Journal des Economistes et des Etudes Humaines*, sv. VII, č. 2/3
- FISCHER, H.: „Who Pays For Wolves”, *PERC Reports*, prosinec 2001, 19/4 nebo internet:
<http://www.perc.org/publications/percreports/hankfischer.html>, 7.12. 2002.
- Food and Agriculture Organization of the United States (FAO), *The State of World Fisheries and Aquaculture*, 1998,
<http://www.fao.org/docrep/w9900e/w9900e00.htm>, 7.12. 2002.
- FRETWELL, H. L., 2002: *Forest: Do We Get What We Pay For?*, internet:
<http://www.perc.org/publications/landreports/report2.html#wild.>, 10.12. 2002
- GOKLANY, I. M., 1999: *Clearing the Air: The Real Story of the War on Air Pollution*, Cato Institute, ISBN 1-882577-82-5.
- GOKLANY, I. M., 2001: „Global Warming: From the Frying Pan into the Fire?”, *The Precautionary Principle*, Cato Institute, str. 57–88.
- GOKLANY, I. M., 2001: *The Precautionary Principal: A Critical Appraisal of Environment Risk Assessment*, Cato Institute, ISBN 1-930865-16-3
- GORDON, H. S. , 1954: „The Economic Theory of a Common-Property Resource: The Fishery”, *Journal of Political Economy*, č. 62, str. 124 v Ostrom, Elinor: *Governing the Commons*, Cambridge University Press, 1990, str. 3, ISBN 0-521-40599-8.
- HARDIN, G., 1968: „The Tragedy of the Commons”, *Science*, č. 162, str. 1243–1248
- HAYEK, F. A. , 1945: „The Use of Knowledge in Society,” *American Economic Review*, č. 4, str. 519–530
- HAYEK, F. A., 1988: *The Fatal Conceit*, Chicago Press, ISBN 0-226-32066-9
- HAYEK, F. A., 1991: *Právo, zákonodárství a svoboda*, 1. díl, Academia, str. 131, ISBN 80-200-0279-0
- HEARNE, R. R. – EASTER, K. W., 1995: *Water Allocation and Water Markets: An Analysis of Gains-from Trade in Chile*, World Bank Technical Paper č. 315, The World Bank
- HEYNE, P., 1991: *Ekonomický styl myšlení*, VŠE, Praha, ISBN 80-7079-781-9
- HIGGS, R., 1982: „Legally Induced Technical Regress in the Washington Salmon Fishery”, *Research in Economic History* 7
- HOLMAN, R. a kol., 1999: *Dějiny ekonomického myšlení*, C. H. Beck, str. 228–233, ISBN 80-7179-631-X
- HOPPE, H. H., 1989: *A Theory of Socialism and Capitalism, An Economic-Philosophical Treatise*, Kluwer Academic Publishers, ASIN: 0898382793
- HURST, B., 2001: „Farming the Ocean” *PERC Reports*, prosinec, či internet:
<http://www.perc.org/publications/percreports/markels.html>, 7.12. 2002.
- CHEUNG, Steven N. S., 1973: „The Fable of the Bees: An Economic Investigation”, *Journal of Law and Economics*, svazek 16, duben, str. 11–33
- JEŽEK, TOMÁŠ, 1994: *Liberální ekonomie – základy euroamerické civilizace*, Academia, ISBN 80-85190-21-4
- JÍLKOVÁ, J.: *Obchodovatelná emisní povolení*, Ostrava, Vysoká škola báňská – Technická univerzita, 1996, 102 s., (brož.) S II 831.857

- KLEIN, T. M. – HERTZ, E. - BORENER, S., 1991: *A Collection of Recent Analyses of Vehicle Weight and Safety*, U.S. Department of Transportation, červen, DOT HS 807677
- KVASNIČKOVÁ, A., 1999: *Dějiny ekonomického myšlení*, Rego, ISBN 80-901872-2-6
- LAVE, L., 1995: „Greenhouse Scenarios to Inform Decision Makers” v SIMON, J. L.: *The State of Humanity*, Blackwell Publishers Ltd, str. 565–575, ISBN 1-55786-1196
- LEAL, D., 1994: „Making Money on Timber Sales A Federal and State Comparison”, *Multiple Conflicts over Multiple Uses*, ed. ANDERSON, T., University Press of America; ISBN 0819197483 str. 8–9.
- LEE, D. R., 2001: „To Drill or Not to Drill: Let the Environmentalist Decide”, *The Independent Review*, sv. 6, č. 2, str. 217–226
- LERESCHE, K. M. – NELSON, R. H., 2001: „Managing Wildlife in Southern Africa”, *PERC Repots*, září, č. 3
- LIMBAUGH, R. H., 1998: „Je mi líto, ale naše planeta není křehká”, *Svobodné rozhledy*, č. 4, léto–podzim 1998
- LIPKA, David: *Vodní socialismus – výjimka nebo pravidlo?*, internet: http://www.libinst.cz/etexty/lipka_voda.pdf, 15.11.2002.
- MCGEE, R. W. – BLOCK, W., 1994: „Pollution Trading Permits As a Form of Market Socialism And the Search For a Real Market Solution To Environmental Pollution”, *Fordham Environmental Law Journal*, sv. 6, č. 1
- MEADE, J. E., 1952: „External Economies and Diseconomies in a Competitive Situation”, *Economic Journal*, svazek 52, str. 54–67.
- MEINERS R. E. – YANDLE, B., 2000: *Jak common law chrání životní prostředí*, Liberální institut, Praha, str. 39, ISBN 80-86389-05-7
- MEINERS, R. E. – MORRIS, A. P., 2001: „DDT: An Issue fo Property Rights”, *PERC Reports*, sv. 19, č. 3, str. 4–7
- MICHAELS, P. J., 1995: „The Greenouse Effect and Global Change: Review and Reappraisal”, v SIMON, J. L.: *The State of Humanity*, Blackwell Publishers Ltd, 1995, str. 544–563, ISBN 1-55786-1196
- MILLER, R. L. – BANJAMIN, D. K. – NORTH, D. C., 2001: *The Economics of Public Issues*, Addison Wesley, New York, str. 224, ISBN 0-321-07915-9
- MISES, L., 1990 [1920]: *Economic Calculation In The Socialist Commonwealth*, Mises Institute, ISBN 0945466072
- MISES, L., 2002: *Byrokracie*, Liberální Institut, ISBN 80-86389-22-7.
- MITRA, BARUN S., ed., 2000: *Population, The Ultimate Resource*, Liberty Institute, str. 182, ISBN neuvedeno.
- MOORE, S. – SIMON, J. L., 2000: *It's Getting Better All the Time*, Cato Institute, str. 294, ISBN 1-882577-97-3
- MORRIS, J., 1995: *The Political Economy of Land Degradation*, IEA Environmental Unit, Londýn, str. 107, ISBN 0-255 36348-6
- NORTH, DOUGLASS, C., 1990: *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, ISBN 0521397340
- O'TOOLE, R., 1997: „Run Them Like Businesses: Natural Resources Agencies in an Era of Federal Limits”, červenec, internet: <http://www.ti.org/-rot/business.html>, 14.3. 2001.
- OSTROM, ELINOR, 1990: *Governing the Commons*, Cambridge University Press, ISBN 0-521-40599-8.
- PLANIN, B., 2001: „Free Market Environmentalists Gaining Stature”, *The Washington Post*, National News/Politics, A4, 4. červen
- RIDDLEY, M., rok neuveden: „Debata o globálním oteplování nesmí vychladnout”, nepublikovaný překlad
- ROTHBARD, M., 1996: „Conservation, Ecology, and Growth”, v *idem: For a New Liberty*, 4th Revised Edition, Fox & Wilkes, San Francisco, str. 242–292, ISBN 0-930073-01-9
- ROTHBARD, M., 1997: „Law, Property Rights, and Air Pollution”, v *idem: The Logic of Action II*, Edwar Elgar, Cheltenham, str. 121–170, ISBN 1-85898-570-6
- ROTHBARD, M., 2001: *Ekonomie státních zásahů*, Liberální institut, str. 152–162, ISBN 80-86389-10-3
- ROTHBARD, M.: *Peníze v rukou státu*, Liberální institut, 2001, str. 144, ISBN 80-86389-12-X
- SAMUELSON, P. A. – NORDHAUS, W. D., 1989: *Economics*, McGraw-Hill Companies, 13 edition, str. 159, ISBN 0070547866
- SCARLETT, L. – SHAW J. S., 1999: „Environmental Progress: What Every Executive Should Know”, *PERC Policy Series*, č. 15, duben, str. 1–34

- SHAW, J. S. – SANERA, M., 1996: *Facts, Not Fear: A Parent's Guide to Teaching Children About the Environment*, Regenery Publishing, Washington, str. 300, ISBN 0-89526-488-X
- SHAW, J. S., 2002: „Recycling”, *The Concise Encyclopedia of Economics*, internet: <http://www.econlib.org/library/enc/environmentalismfreemarket.html>, 27.2. 2002
- SHERRY, S., 1987: „The Founders' Unwritten Constitution”, *University of Chicago Law Review*, podzim, č. 54, str. 1127–1177.
- SIMON J., 1995: „The Doomsdayers' Forecasts” v *idem: The State of Humanity*, Blackwell, Oxford, str. 22, ISBN 1-55786-1196
- SIMON, J. – WILDAWSKI, A., 1995: „Species Loss Revisited”, *The State of Humanity*, Blackwell Publishers Ltd, , str. 346 a 347, ISBN 1-55786-1196
- SIMON, J., 1983: *The Ultimate Resource*, Princetown University Press, Reprint edition, ASIN: 0691003696
- SIMON, J., 1996: „Philosophy and My Work Life”, *The American Economist*, č. 2, podzim, přetištěno v Mitra, Barun S., ed.: *Population, The Ultimate Resource*, Liberty Institute, 2000, ISBN neuvedeno
- SIMON, J.: *The Ultimate Resource II: People, Materials, and Environment*, internet: http://www.juliansimon.com/writings/Ultimate_Resource/
- SIMON, L., 1995: „Introduction” v *idem: The State of Humanity*, Blackwell, Oxford, str. 1–28, ISBN 1-55786-1196
- SIMON, J. (editor), 1995: *The State of Humanity*, Blackwell Publishers Ltd, ISBN 1-55786-1196
- SINGER, F. S.: „Stratospheric Ozone: Science and Policy” v SIMON, J.: *The State of Humanity*, Blackwell Publishers Ltd, 1995, str. 537–543, ISBN 1-55786-1196
- SMITH, R. S., 1988: „Private Solution to Conservation Problems” v COWEN, T. (editor): *The Theory of Market Failure, A Critical Examination*, Cato Institute, str. 341–360, ISBN 0-913969-13-3
- STEPHEN, D., 2002: „The Private Provision of Police during the Eighteenth and Nineteenth Centuries” v v BEITO, D. T. – GORDON, P. – TYBARROK, A. (ed.): *The Voluntary City, Choice, Community and Civil Society*, Independent Institute, ISBN 0-472-08837-8
- STROUP, R., 1995: „The Endangered Species Act: Making Innocent Species the Enemy”, *PERC Policy Series*, duben, č. 3
- STROUP, R., 2002: „Environmentalism, Free-Market”, *The Concise Encyclopedia of Economics*, internet: <http://www.econlib.org/library/enc/environmentalismfreemarket.html>, 27.2. 2002
- ŠAUER, P. a kol., 1997: *Úvod do ekonomiky životního prostředí*, VŠE, Praha, ISBN 80-7079-548-4
- ŠÍMA, J., 1999: „Inflace legislativy přírodu neochrání”, *Laissez Faire*, č. 6, str. 1
- ŠÍMA, J., 2001: „Intelektuální vlastnictví: Základ tržního řádu, nebo rafinovaná státní regulace?”, *TERRA LIBERA*, sv. 2, prosinec 2001, str. 1–8
- VOLNÝ, M., 2000: *Teorie globálního oteplování – mýtus, nebo realita?*, nepublikovaná studie
- VOLNÝ, M., 2000: *Tržní přístup k ochraně životního prostředí*, Liberální institut, nepublikovaná práce
- Water Security: A Preliminary Assessment of Policy Progress since Rio*, UNESCO, World Water Assessment internet: <http://www.unesco.org/water/wwap/wwdr/index.shtml>
- YANDLE, B. – VIJAYARAGHAVAN, M. – BHATARRAI, M., 2002: „The Environmental Kuznets Curve – A Primer” na <http://www.perc.org/publications/research/kuznets.html>, 7.12. 2002.

Internetové zdroje

- http://www.perc.org/publications/issuesinbrief/issue_envcap.html, 7.12. 2002
- http://www.perc.org/publications/issuesinbrief/issue_watermarkt.html, 7.12. 2002.
- http://www.overpopulation.com/faq/People/julian_simon.html, 13.11. 2000.
- http://www.overpopulation.com/faq/People/julian_simon.html, 13.11. 2000.
- <http://www.audubon.org/campaign/refuge>, 7.12. 2002.
- <http://arcticcircle.uconn.edu/ANWR/anwrpreface.html>, 7.12. 2002.
- <http://www.anwr.org/backgrnd/theissue.htm>, 7.12. 2002.
- <http://www.wmo.ch/web/homs/documents/english/icwedece.html>, 7. 12. 2002.